

Det Norske Asylselskab, 1841-1844

En kortvarig landsomfattende organisasjon

Anette L. Nymann

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Det humanistiske fakultetet

UNIVERSITETET I OSLO
Høsten 2013

Forord

Det er med en blanding av stolthet, lettelse og vemodighet jeg nå avslutter dette arbeidet. Prosessen med å skrive denne oppgaven har tatt lenger tid enn først antatt. Oppgaven har utviklet seg med meg. Mens jeg har gått fra å være fulltidsstudent til å bli mor, lærer og deltidsstudent, har oppgaven gått fra å være en idé til et ferdig produkt. Arbeidet har til tider vært frustrerende og slitsomt, men hovedsakelig spennende og inspirerende.

Mange fortjener en takk for den støtte og inspirasjon de har gitt meg. Først og fremst vil jeg takke min veileder, Finn Erhard Johannessen, for god hjelp og oppfølging, tålmodighet og kreative innspill.

Takk til gode venner og familie for oppmuntring og støtte. Uten dere og kaffepausene, barnepass, sosiale distraksjoner, faglig veiledning og korrekturlesning hadde denne prosessen blitt langt vanskeligere og mindre givende.

Til slutt en stor takk til min fantastiske samboer, Stian, og vår datter, Tilde. Deres støtte betyr alt. Dere er min motivasjon.

Oslo, 2. november 2013

Anette L. Nymann

Innholdsliste

1.		
Innledning.....	1	
Problemstilling.....	2	
Avgrensning i tid og rom.....	2	
Kildematerialet.....	3	
Tidligere forskning.....	4	
2.		
Et selskap blir dannet.....	6	
Fattigvesenet og filantropi.....	12	
Foreningsdannelse.....	15	
3.		
Tilbakeblikk på barneasylets fremvekst.....	21	
Barndom, institusjon og bortplassering.....	21	
Gatebarn i Kristiania.....	23	
Løsninger på gatebarnproblematikken.....	26	
Asyl på dagen, hjem på kvelden.....	28	
Barneasylene kommer til Norge.....	30	
4.		
Den første tidens optimisme.....	34	
1841, Asylselskapets tilblivelse.....	34	
Portofrihet.....	38	
Den første generalforsamling.....	43	
5.		
Ildsjeler og pådrivere.....	50	
Ildsjeler.....	50	
Generalkrigskommissær Paul Hansen Birch.....	52	
Private bidrag, men sosialt engasjement.....	58	
6.		
Det Norske Asylselskab, et landsdekkende selskap.....	60	
Et geografisk landsdekkende selskap.....	60	
Selskapets tilknytning til kongehuset.....	63	
Et nasjonalt samlende selskap.....	65	
Et landsdekkende selskap.....	69	

7.	
Et selskaps nedleggelse.....	71
Økonomiske problemer.....	71
Holdningsendringer.....	73
En filantropisk trend.....	75
Birchs innflytelse.....	76
Arven etter Det Norske Asylselskab.....	78
8.	
Konklusjon.....	80
Opprettelse.....	81
Drift.....	84
Nedleggelse.....	85
Litteratur og trykte kilder.....	90
Nettressurser.....	94
Vedlegg.....	96
Vedlegg 1.....	96
Vedlegg 2.....	97
Vedlegg 3.....	98
Vedlegg 4.....	99

1. Innledning

Siig os, Moder! Om det Sandhed er,
at Gud Faders lyse, hvalte Himmel
er et stort Asyl, at der som her
tumler seg en lystig Børnevrimmel.¹

«Asylbørnenes Sang» er en av mange sanger Henrik Wergeland skrev hvor temaet var asylbarna og asylbevegelsen. Denne sangen var tilegnet medlemmene av dameforeningen i Kristiania, en forening av borgerlige kvinner som bidro til opprettelsen og driften av de mange barneasylene i hovedstaden.

Barneasylene var et oppholdssted for arbeiderklassens barn mens foreldrene var på arbeid. I utgangspunktet var det et filantropisk prosjekt hvor de øverste sosiale samfunnsgruppene bidro til å hjelpe de fattigste familiene. Et gjennomgående tema i Wergelands sanger om asylsaken er takknemlighet rettet mot de som arbeidet for asylene. Sangene ble sunget av barna i asylene og var enten dedikert til foreninger, enkeltpersoner eller kongehuset. I det første verset av «Asylbørnenes Sang» blir Guds himmelrike sammenlignet med et barneasyl med mange glade lekende barn. Dette var det positive bildet man ønsket å skape rundt barneasylene. Selv om asylene var et flott tiltak rettet mot de fattige barna, var hverdagen allikevel preget av mange barn, streng disiplin og økonomiske problemer.

Da Wergeland skrev denne sangen i 1839, hadde barneasylet i *Grønland* 28 nettopp åpnet. Dette var det tredje barneasylet som ble åpnet i Kristiania og det fjerde på landsbasis. Fem år senere var det minst 20 barneasyl i Norge². Et resultat av denne raske veksten ble

¹ Wergeland, Henrik i Sonja Hagemann 1976, *Vinterblommer i Barnekammeret» Henrik Wergelands samlede barnediktning utvalgt og kommentert av Sonja Hagemann*. Oslo: Aschehough, s 48.

² Tømmerbakke, Elisabeth Ruge og Miljeteig-Olssen, Per (red.) 1987, *Fra asyl til barnehage Barnehager i Norge i 150 år*. Oslo: Universitetsforlaget, s 40.

opprettelsen av foreningen *Det Norske Asylselskab* (heretter Asylselskapet). Denne foreningen stod bak utgivelsen av tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende*.

Problemstilling

I denne oppgaven skal jeg ta for meg historien til Asylselskapet. Dette var et kortlevd selskap som ble opprettet i 1841 og lagt ned alt i 1844. Asylbevegelsen hadde spredd seg rundt om i Norge, og med dette selskapet prøvde man å binde bevegelsen sammen på landsbasis. Med tidsskriftet *Asyl- og Skole-tidende* ville selskapet spre informasjon om asylbevegelsen både i Norge og i utlandet. Selskapets styre ønsket å fremme asylsaken og spre et pedagogisk budskap. Det var en idé som ble drevet frem av ildsjeler, men med god oppslutning i samfunnet.

Jeg vil se nærmere på initiativtakerne og på selve opprettelsen av selskapet. Jeg ønsker å avklare både bakgrunnen for opprettelsen og metodene som ble tatt i bruk. For å danne en forståelse for Asylselskapets bakgrunn kommer jeg til å gå inn på selve asylbevegelsens historie.

Asylselskapet er et eksempel på et mislykket forsøk på å danne en varig landsomfattende forening. Jeg vil prøve å finne ut hvorfor et selskap som tilsynelatende var populært endte med nedleggelse etter kort tid. Jeg vil også forsøke å få mer klarhet i hva Asylselskapet faktisk foretok seg.

For å få klarhet i både opprettelsen og nedleggelsen av Asylselskapet vil jeg se det i forhold til de samfunnsmessige strømningene man fant i Norge på 1840-tallet. For å få et bredere syn på disse spørsmålene vil jeg også se på selskapet *De Nødlidendes Venner* i Trondheim og tilsvarende foreninger og selskaper både i Norge og i utlandet.

Avgrensning i tid og rom

Oppgaven vil hovedsakelig omfatte årene 1841-1844, som er de årene Asylselskapet eksisterte. For å forklare opprettelsen må jeg se på årene som ledet opp til 1841 og de hendelser som dannet bakteppet for selskapets opprettelse.

Innledningsvis vil jeg fokusere på asylvesenets internasjonale bakgrunn. De samfunnstrømmingene som preget Norge og Europa den første halvdel av 1800-tallet vil være sentrale for forståelsen av Asylselskapets opprettelse. Ideen om barneasyle kom til Norge via Danmark, og i kapittel 3 vil jeg gå nærmere inn på Europa og barneasylets historie. I dette kapitlet vil jeg legge særlig vekt på England som et foregangsland.

Videre i oppgaven vil jeg i utgangspunktet konsentrere meg om Østlandet og Kristiania, men også trekke tråder til andre byer i Norge, som Trondheim og Bergen. Asylselskapet var et forsøk på å danne et landsdekkende selskap, men ettersom hovedaktiviteten i selskapet, samt styret og den største andelen av medlemmene holdt til på Østlandet, er dette en naturlig avgrensning.

Kildematerialet

Kildene jeg vil ta i bruk er hovedsakelig hentet fra *Asyl- og Skole-Tidende*, årgangene 1841-44. Dette tidsskriftet formidlet budskapet til Asylselskapet. Asylselskapet og *Asyl- og Skole-Tidende* var uløselig knyttet til hverandre. Det ene kunne ikke eksistere uten det andre, og med den siste utgaven av tidsskriftet i 1844 ble trolig også selskapet nedlagt. Dette kan jeg ikke si med sikkerhet ettersom den siste utgaven antagelig ikke finnes lenger. Det siste eksemplaret vi har er dobbeltnummeret 17-18 i 1844, hvor det nederst på siste side står at nr. 19-20 vil komme ut i oktober måned samme år. Jeg vil derfor anta at det ble utgitt eksemplarer av bladet ut året, og at det ved generalforsamlingen i januar ble bestemt nedlagt.

Asyl- og Skole-Tidende gir et godt inntrykk av hendelse- og tids-forløpet i opprettelsen av selskapet. I min undersøkelse vil jeg gå gjennom den første årgangen av tidsskriftet og se på de artikler som omhandler opprettelsen og driften av selskapet så vel som selve tidsskriftet. I hvert nummer er det minst én artikkel eller notis hvor styret henvender seg direkte til leserne. I disse numrene er det alt fra oppfordringer om innmeldelse til referater fra møter og årsberetninger.

For å svare på hvorfor selskapet ble opprettet vil jeg måtte ta i bruk flere kilder. Forfatterne av artiklene i tidsskriftet hadde ulikt arbeid og bakgrunn, men de tilhørte alle den øvre del av det norske samfunn. De stilte med andre ord med lignende utgangspunkt for sine ytringer.

Det at tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* var selve talerøret til selskapet gjør det både til en verdifull kilde, men også til en subjektiv kilde. I en av artiklene redegjør forfatteren for behovet i samfunnet for å opprette et landsdekkende selskap, noe vi kan se på som hans subjektive mening, en propagandahandling på hans, styrets og selskapets vegne. På den andre siden beretter denne kilden noe om datidens samfunnsforhold sett fra filantropens ståsted. Dette spekteret av muligheter og denne kildens tvetydighet er det viktig å ha et fokus på.

Generalkrigskommissær Birch etterlot seg et privatarkiv som inneholder diverse brev, notatbøker, protokoller og avisutklipp og trykksaker fra tiden 1815-1860. Birch var en svært sentral mann i både asylbevegelsen så vel som i Asylselskapet. Oslo Byarkiv har bevart protokoller og arkivmaterial fra de fleste barneasylene i Oslo. I tillegg omtales asylsaken ved flere anledninger i avisartikler fra *Morgenbladet* og *Christiania Intelligentssedler*.

Tidligere forskning

Av tidligere forskning er det svært lite som omhandler Asylselskapet. Tidsskriftet *Asyl- og Skole-tidende* har blitt brukt som kildemateriale i litteratur om barnehagehistorie og barn- og barndomshistorie. Harald Thuen har skrevet *I foreldrenes sted* som omhandler barneredning og Toftes Gave. Både Eva Balke og Tora Korsvold har skrevet flere bøker om barnhagens historie og småbarnspedagogikk der de henviser til *Asyl- og Skole-Tidende* og asylbevegelsen.

Asylselskapet hører til både inn under samfunns- og sosialhistorie, og foreningshistorie. Innenfor litteraturen i samfunns- og sosialhistorie har Asylselskapet spilt en mindre rolle, men selve asylvesenet og barneasylene er godt representert. Anne Lise Seip gir et godt overblikk over norsk sosialpolitikk i boken *Sosialhjelpstaten blir til*. Innenfor foreningshistorien er Asylselskapet heller ikke fremtredende, men er en av mange foreninger som ble opprettet og nedlagt i løpet av assosiasjonåndens første fase. Hans Try er en av flere historikere som har skrevet om denne første fasen av foreningsvekst i Norge.

I motsetning til Asylselskapet har *Trondheim Asylselskap*, tidligere De Nødlidendes Venner, vært gjenstand for mye mer forskning. En naturlig årsak til dette er at Trondheim Asylselskap ikke ble et kortvarig foreningsprosjekt, men overlevde og fortsatt eksisterer i dag.

Asylselskapet har blitt forsket lite på, men derimot har dets produkt, *Asyl- og Skole-Tidende*, blitt mer brukt i annen forskning.

2. Et selskap blir dannet

Truls Aslaksby kaller redningsanstalten som ble opprettet i Grønland 28 for det første «spesialpedagogiske tiltak i Norge for barn og ungdom på skråplanet»³ Dette er kanskje å dra linjene litt for langt, men barneredningen som ble representert av asylene og redningsanstaltene kan sees på som en forløper til det barnevernet og barnehagevirksomheten vi har i dag.

Torsdag 28. januar 1841 ble det første nummeret av *Asyl- og Skole-Tidende* distribuert ut til alle landets barneasyl. På forsiden kunne man lese

Asyl- og Skole-Tidende
for selskabet stiftet Carlsdagen den 28de Januar 1841
til Asylers Fremme og til Erindring af Børnevennerne:
hs. M. Kong Carl Johan og adoptiv Broderen,
prins Carl (Christian) August⁴

Dette tidsskriftet var det som skulle bli selve holdepunktet til Asylselskapet. Da dette første nummeret ble utgitt, var Asylselskapet enda ikke dannet. Ideen var formet og et midlertidig styre var opprettet, men selskapet var helt i startgroppen. Selskapets hovedformål var ønsket om å fremme asylsaken i Norge. Ordet asyl betyr redning og det var barneredning det var snakk om, derav ordet barneasyl.

Dette var den tidligste spire til det som skulle bli barnehager slik vi kjenner de i dag. I første halvdel av 1800-tallet kom barneasylene til Norge, men det er store forskjeller mellom den tids barneasyl og dagens barnehager. Tanken om at barna skulle ha et trygt sted å være mens foreldrene arbeidet er allikevel en rød tråd vi kan følge tilbake til de første asylene. Det var barna av foreldre i arbeiderklassen som var asylvesenets målgruppe. De barna som ble overlatt til seg selv og søskenflokket mens begge foreldrene var i arbeid, fikk med dette et

³ Aslaksby, Truls 1986, *Grønland og Nedre Tøyens bebyggelsehistorie*. Oslo: Universitetsforlaget, s 84.

⁴ *Asyl- og Skole-Tidende* (heretter AST) 1841, Årgang 1 Christiania: Det Norske Asylselskab, s 1.

dagtilbud som skulle innebære både oppdragelse, lek og undervisning.

Som vi ser av sitatet ble Asylselskapet stiftet på Carlsdagen til ære for kongehuset. Tidsskriftets årganger ble dedikert til forskjellige personer i kongefamilien. Det er særlig kong Carl Johan og prins Carl August som selskapet fikk en nær tilknytning til. De blir omtalt som *børnevennerne* noe som henviser til deres filantropiske innsats og bidrag til asylbevegelsen. Det å knytte selskapet og tidsskriftet til disse to personene var antagelig et forsøk på å fremstå som et stabilt selskap, og et ønske om økonomisk støtte fra kongehuset. Kongehusets rolle i asylsaken vil jeg komme nærmere inn på i kapittel 5.

Asylselskapet var resultatet av en raskt økende interesse for de nye barneasylene som var blitt opprettet. På privat initiativ, med et ønske om å forene og fremme asylsaken i Norge, samlet seks menn i Kristiania seg rundt ideen om et landsdekkende selskap «til Asylers fremme.»⁵

Ideen om et asylselskap var ikke unik. I 1827 ble selskapet De Nødlidendes Venner opprettet i Trondheim og senere fikk også Bergen sin egen forening. Det som skilte Asylselskapet fra de øvrige selskapene og foreningene var at dette skulle være landsdekkende. Det var i Kristiania selskapet ble dannet, og her styret holdt til. I 1841 var arbeidet med å opprette asylter godt i gang, og det fantes flere foreninger og grupper som jobbet for asylsaken. I tillegg til et generelt engasjement var det også opprettet egne foreninger til støtte for de enkelte asylene. Det var i byene de fleste foreningene holdt til ettersom det var her asylene ble opprettet. Dameforeninger gjorde seg gjeldende både med innsamlingsaksjoner og direkte bidrag til asylenes undervisning. På landsbasis fantes det mange foreninger og fraksjoner innenfor barneredningen. Selv om asylvesenet hovedsakelig holdt til i byene var barneredning også et aktuelt tema på landsbygden, hvor det var svært vanlig med barn på legd.

Asylselskapets grunnleggere var de seks embetsmennene Christian Nicolai Keyser, Anton Wilhelm Fangen, Henry Fearnley, Anton Schjøth, Bastian Svendsen og Paul Hansen Birch. Teologen Keyser var professor ved Universitetet i Kristiania, og senere (fra 1846) sogneprest

⁵ AST 1841: 1

i Aker. Han var en innflytelsesrik mann og svært opptatt av organiseringen av skolevesenet. Keyser valgte å trekke seg som kandidat til valget av formann på generalforsamlingen.⁶ Årsaken til dette kan både ha vært hans dårlige helse og hans store arbeidsmengde, ettersom han på denne tiden i tillegg til sitt arbeid var del av en komite som skulle revidere Pontoppidans katekismeforklaring. Han var en mann med mange prosjekter, men døde alt i 1846, kun 48 år gammel. Fangen var garnisonsprest og siden sogneprest i Vestre Aker. Han var et aktivt medlem i *Norske Selskab*, en høyt respektert forening bestående av flere av tidens ledende menn. Den tredje teologen var Fearnley som var sogneprest i Eidskog og senere stortingsmann. Han var svært interessert i skolevesenet, noe han ga uttrykk for gjennom sin foreningsvirksomhet og utgivelsen av bøkene *Smaadigte til udenadslæsning; til bruk ved den første undervisning* og *Om Skolen og Sprogstudierne: i fire Taler af Tegnér: en Nytaarsgave for Skoledisciple, Lærere og Skolens Venner*. Schjøth var også en mann som bemerket seg i sin samtid og som har blitt husket i ettertid. Han var en embetsmann, forfatter, lærer og filantrop, og over en lengre periode fungerte han som redaktør i *Christiania Intelligentssedeler*, en offentlig kunngjøringstidende og en populær avis.⁷ Det var gjennom denne avisen rådmann Saxild kom med sine første innlegg omhandlende asylsaken, og ved flere anledninger ble det trykt artikler og kunngjøringer omhandlende denne saken. Avholdssaken var en av de større bevegelsene på 1800-tallet og var også en av Schjøth sine kampsaker. Han var i en periode formann i Maadeholds-Foreningen, og i 1844, da Asylselskapet ble nedlagt, gikk han inn som redaktør for *Afholds-Tidende*. Schjøth var selv født med en hørselshemming som trolig påvirket hans sosiale engasjement og karrierevalg. Hans arbeid for å bedre arbeiderklassens boforhold reflekteres i hans arbeid for asylsaken, men han var også ansvarlig for å få reist tolv små hus, kalt Frølich-byen etter hans samarbeidspartner banksjefen F. H. Frølich. Svendsen var lærer, klokker og historiker, og etterlot seg en større historisk samling av Kristianias prestehistorie. Den sjette grunnleggeren av selskapet var Paul Hansen Birch. Birch var generalkrigskommissær og antagelig den største drivkraften bak selskapets opprettelse. Han var en kjent filantrop i sin samtid og i kapittel 5 vil jeg gå nærmere inn på hans rolle i forhold til Asylselskapet og asylvesenet.

Med Asylselskapet ønsket disse grunnleggerne å skape et samlende forum for asylvesenets pådrivere. I tillegg til foreninger og aktive ildsjeler var det også mange enkeltmennesker som

⁶ AST 1841: 4

⁷ Henriksen, Petter (red) 2006, *Store Norske Leksikon*, bd. 13. 4. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget, s 34.

tok aktivt del i asylsaken. Mange bidro med donasjoner av penger og innsamling av klær og andre nødvendigheter. Ut i fra det som er dokumentert, var denne hjelpen hovedsakelig rettet mot de enkelte barneasylene, ikke selve asylbevegelsen. Nettopp på grunn av at denne bevegelsen hovedsakelig bestod av en rekke enkeltpersoner, vokste det frem et behov for et samlende felles organ. Folk som ønsker å fremme nye tanker og ideer i et etablert samfunn trenger holdepunkter og søker naturlig nok sammen med andre med felles interesser. Det oppstod et vakuum som måtte fylles og initiativtakerne bak Asylselskapet ønsket å skape et naturlig samlingspunkt. I løpet av det første året selskapet var i drift ble tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* utgitt åtte ganger, med tilsammen 12 numre ettersom to av utgivelsene bestod av dobbeltnummer. Innen utgangen av 1841 var selskapet formelt blitt stiftet, det hadde fått navnet *Det Norske Asylselskab*, det var opprettet statutter og selskapet hadde begynt å få et rotfeste i samfunnet.

Ut i fra hva vi kan lese i *Asyl- og Skole-Tidendes* fire årganger hadde Asylselskapet et genuint formidlingsønske. I tidsskriftets utgaver i 1842 var det særlig to temaer som opptok spalteplass. Det første temaet var artikler om barneasylene og asylvesenet. Det ble her lagt stor vekt på Samuel Wilderspains bok om dette temaet, men også fokusert på de norske asylenes undervisningstilbud. Det andre temaet var redningsanstalter, og da særlig det *Raude Haus* i Hamburg. Dette siste var hovedtemaet for hele 8 av de 24 utgivelsene dette året. I tillegg ble det rettet en spesiell oppmerksomhet mot Grønland 28. Denne første årgangen gir oss lite informasjon om hva Asylselskapet faktisk bidro til foruten å være en tidsskriftredaksjon og et opplysningsorgan. Det er gjennomgående for alle årgangene at det gis liten informasjon ut til leserne om hva selve Asylselskapet bidrar med i samfunnet. Dette blir enda mer påfallende ettersom flere av artiklene omhandler nettopp dette når det gjaldt lignende selskaper i både Norge og utlandet.

I motsetning til den første årgangen hvor leseren kan følge Asylselskapets opprettelse så skrives det altså lite om selve Asylselskapet det tre neste årene. Unntaket er at ved flere anledninger oppfordres leserne til å sende inn beretninger og rapporter om de enkelte asylene og asylsaken generelt. Leserene blir også ved flere anledninger oppfordret om å betale inn utestående medlemskontingent. Dette kan tolkes dit hen at Asylselskapet hadde visse problemer med å få inn både penger og informasjon fra sine medlemmer. Dette vitner i

så tilfelle om problemer med å holde på sine medlemmers interesse og engasjement. Vanskelighetene med å bevare eksisterende medlemmer og å tilegne seg nye, kan nettopp skyldes den manglende oversikten over selskapets samfunnsmessige bidrag. Det kan virke som at Asylselskapet hovedsakelig ble en informasjonskanal, og at den direkte innvirkningen på de forskjellige asylene og asylvesenet ikke ble så stor som utgangspunktet skulle tilsi. Om dette er korrekt, kan det i tilfelle være en av årsakene til selskapets økonomiske problemer. Asylselskapet var en filantropisk forening helt avhengig av dets medlemmers givervilje. Inntektene bestod hovedsakelig av medlemskontingentene og eventuelle økonomiske gaver.

Selskapets utgifter var i utgangspunktet knyttet opp mot produksjonen og utgivelsen av tidsskriftet. I 1842 ble det annonsert at selskapet hadde gått i underskudd det første året, men klart å dekke dette opp. Det ble også forespeilet et kommende overskudd på 80spd.⁸ Dette overskuddet tilsvarte summen av 200 medlemskontingenter. Hvorvidt selskapet oppnådde dette overskuddet, står det ikke noe om. Planen var at det eventuelle overskuddet skulle de første årene gå til asylsaken generelt. Det ble ikke lagt sterkere føringer til bruken av overskuddet enn at Asylselskapet skulle hjelpe til der det var behov. Dette skulle være både økonomisk og veiledende hjelp, enten ved drift eller opprettelse av asylter. Med et slikt bredt formål og lite bevart dokumentasjon er det vanskelig å oppspore hva som egentlig ble gjort. Vi kan anta at medlemmenes givervilje ble mindre dersom selskapet ikke videreformidlet hva overskuddet konkret gikk til. Dette kan også ha ført til at medlemskapet ble oppfattet som passivt og lite engasjerende.

Det kan i utgangspunktet virke som at selskapets styre hadde lite realistisk kunnskap om forholdet mellom de innkommende ressursene og behovet i samfunnet da selskapet ble opprettet. Dette var ikke en uvanlig problemstilling for filantropien. Denne uklarheten var også tilstede under debatten om å innføre privat fattighjelp noen tiår senere. Det kan virke som om store deler av samfunnet oppfattet den private giverviljen som større enn den faktisk var. Dette kom tydelig frem i debatten på 1860-tallet hvor det ble klart at en frivillig privat fattighjelp ikke ville ha mulighet til å støtte opp under den fattige delen av befolkningen, som utgjorde 17%.⁹ Det er altså trolig at dette også var tilfelle med Asylselskapet. Alt det første

⁸ *AST* 1842: 188

⁹ Seip, Anne-Lise 1994, *Sosialhjelpstaten blir til Norsk sosialpolitikk 1740-1920*, 2.utg. Oslo: Gyldendal Norsk

året forsøkte selskapets grunnleggere å opprette en landsforening, strukturert med underavdelinger og mindre filialer. Denne omfattende strukturen samsvarte dårlig med selskapets inntekter og medlemsmasse. Dette tyder på manglende kompetanse og erfaring med foreningsvirksomhet. Det er også viktig å huske at Asylselskapet var en del av den første bølgen av foreningsvekst i Norge, og at de erfaringene som ble gjort denne perioden var med på å legge grunnlaget for foreningsvirksomhetens fremgang resten av århundret. Uten bevart dokumentasjon over bokføringer og protokoller er det umulig å vite selskapets reelle overskudd og hva det ble brukt til. Samtidig vet vi, ut i fra oppfordringene om å innbetale medlemskontingenter og endringer i tidsskriftets innhold, at selskapet led av økonomiske vanskeligheter. Dette er også trolig en av hovedgrunnene for dets nedleggelse.

Det ble gjort en liten, men særdeles viktig endring i Asylselskapets formål det siste året det var i drift. I det første nummeret av tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* i 1844 ble det forklart at selskapets overskudd ville bli gitt direkte til Grønland 28 og redningsanstalten. Vi kan anta at i de foregående årene var selskapets overskudd blitt brukt til å hjelpe ulike asylsaker og asylsaken generelt, slik formålet tilsa. Samtidig er det trolig at dette ikke var hensiktsmessig ettersom selskapet endret sin innstilling. Denne endringen viser også en generell endring i selskapet. Dette påvirket også dets formål. Redningsselskapene ble et større fokusområde, og Asylselskapet ble knyttet sterkere til Østlandet og Kristiania. Som nevnt kan manglende videreformidling av selskapets sosiale bidrag ha ført til mindre engasjement hos dets medlemmer. Samtidig er det sannsynlig at disse endringen som ble gjennomført i 1844 også førte til uønskede konsekvenser. Ved å gå bort fra formålet om å gi generell hjelp, og heller knytte seg til Grønland 28, fikk Asylselskapet en mindre nasjonal fremtoning. Dette kan ha ført til en distansering mellom Asylselskapet og dets medlemmer utenfor Østlandet.

Hovedsakelig var det økonomiske problemer som førte til Asylselskapets nedleggelse. Problemer med å holde på gamle og samtidig verve nye medlemmer førte til en negativ utvikling. I ettertiden kan det virke som om at Asylselskapets opprinnelige formål favnet for bredt og uklart, og at selskapets struktur ble preget av dette. Det er uklareheter i hva selskapet faktisk bidro med rent økonomisk de første tre årene. Det er trolig at selskapets styre delte ut

Forlag, s 84.

et eventuelt overskudd til asylers rundt om i landet. Samtidig er det nærliggende å tro at Grønland 28 fikk økonomisk hjelp også i årene før 1844. Dette virker sannsynlig ettersom Grønland 28 omfattet forskjellige retninger innen barneredningen og i tillegg skulle fremstilles som et mønsterasyl. Økonomien til Grønland 28 var svært dårlig og flere av Asylselskapets sentrale medlemmer hadde sterk tilknytning til dette asylet.

Utover det å hjelpe asylsaken økonomisk med et eventuelt overskudd kan det virke som at Asylselskapet i hovedsak var en formidlingsvirksomhet. Gjennom tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* fikk selskapet fremmet nyheter og informasjon om barneredning, asylvesenet og skolevesenet i Norge. Nettopp ved å spre informasjon og inspirasjon blant landets befolkning, og å skape mer fokus i samfunnet rundt barneredningen, oppnådde de sitt mål om å være et selskap til «asylers fremme.»¹⁰

Fattigvesenet og filantropi

Det at samfunnets fokus ble rettet mer mot de fattige og trengende, og i dette tilfelle barna, kan tilskrives som tidstypisk. Oppblomstringen av misjonsforeninger og andre filantropiske foreninger på 1830 og 1840 tallet blir sett på som et utslag av optimisme og fremgangstro i samfunnet, og et eksempel på folks økende vilje til og erkjennelse av at man måtte løfte i flokk for å få gjennomslagskraft.¹¹ Med den økende folkeopplysningen og statens ønske om å gripe mindre inn med sosialhjelp, ble de fattigste i samfunnet synligere for folket. Disse samfunnsendringene ble et svært viktig utgangspunkt for opprettelsen av barneasylene. Diskusjonen rundt fattigvesenet og lovgivningen var et tilbakevendende tema gjennom 1800-tallet. Det er viktig å ha en forståelse for denne diskusjonens innhold og utvikling ettersom dette påvirket samfunnets holdninger til både filantropien og asylvesenet.

I første halvdel av 1800-tallet var Europa preget av to retninger: et liberalistisk synspunkt og et synspunkt preget av måtehold og tvang. Resultatet av disse to retningene ble et strengt moralsyn og fattigdom ble oppfattet som tiltaksløshet. Grunnleggende spørsmål ble om hvem som hadde rett på hjelp og hvor denne hjelpen skulle komme fra. I England ble fattigvesenet

¹⁰ *AST* 1841: 1

¹¹ Try, Hans 1985, *Assosiasjonsånd og foreningsvekst i Norge* Øvre Ervik: Alvheim og Eide Akademisk Forlag, s 31.

bygd opp for å ha en avskrekkende effekt. Tilbudet skulle være såpass dårlig at det på ingen måte skulle være et ønskelig alternativ. Innen denne retningen ble arbeidshusene sentrale og det offentlige tilbudet ble preget av rettighetstap og tvang. Parallelt med dette var den private liberalistiske retningen. Her kom filantropien inn som en ekstra støttespiller. I Norge var det liberalismen som fikk størst slagkraft og dette preget utviklingen gjennom århundret.

Etter Norges brudd med Danmark i 1814 trengte landet en gjennomgang og revidering av det eksisterende lovverket. Det ble opprettet tre kommisjoner; en i 1829, en i 1833 og en i 1843 før den nye fattigloven ble vedtatt i 1845.¹² Det tok altså 27 år før den første fattigloven ble vedtatt. Et gjennomgående tema ved alle tre kommisjonene var frykten for utgiftene knyttet til fattighjelp og om disse skulle belastes av kommune eller stat. Alle tre kommisjonene tok utgangspunkt i og støttet seg til den allerede gjeldende lov og praksis, men vi ser en vridning mot bredere europeisk orientering og filantropiske innslag.¹³ Mens kommisjonene fra 1829 og 1833 fokuserte på de arbeidshusenes egne ansvar for sin livssituasjon og hadde et mer positivt syn på arbeidshusene, var kommisjonen fra 1843 mer negativ til det engelske systemet. Denne kommisjonen støttet fortsatt et offentlig fattigvesen, men ønsket å legge større vekt på privat støtte. Fattigvesenet skulle være regulert gjennom lovverket og være under tilsyn av staten, men organisert og styrt lokalt av kommunene med plass til filantropien. Innføringen av tilsynsmenn var en idé tatt fra privatfattighjelpen. Gjennom denne stillingen ønsket kommisjonen å oppnå en sosial utjevning, og et nærere forhold mellom giver og mottaker. Rettsprinsippet «likhet ovenfor loven» ble også styrket av kommisjonen i 1843 som var motstandere av å innføre de ekteskapsrestriksjonene de to foregående kommisjonene hadde foreslått.

Ettersom prosessen med å opprette den nye fattigloven strakk seg over så mange år gjenspeiler de forskjellige kommisjonene de sosiale endringene som fant sted i løpet av første halvdel av 1800-tallet. Asylvesenets påvirkning på samfunnet kommer til syne gjennom den siste kommisjonens holdning ovenfor barn og barneredning. Selv om kommisjonen ønsket liten statlig påvirkning ble det foreslått å opprette et statlig fond som skulle dekke opprettelsen av arbeidshus og redningsanstalter.¹⁴ Det at et slikt forslag ble fremlagt kun to år

¹² Seip 1994: 54

¹³ Seip 1994: 59

¹⁴ Seip 1994: 62

etter opprettelsen av landets første redningsanstalt viser hvor synlig asylbevegelsen og barneredningen hadde blitt.

Selv om vi kan se at samfunnsendringer gjenspeiles i de tre kommisjonenes lovforslag så er dette ikke like tydelig når man ser på loven som faktisk ble vedtatt i 1845. Den viktigste diskusjonen som ledet opp til den nye loven var av ren økonomisk art med et særlig fokus på fordelingen mellom by og land.¹⁵ Resultatet ble en strengere og mindre human fattiglov enn hva kommisjonene hadde ønsket. Det kommunalistiske prinsipp ble essensielt med stor frihet til kommunene og minimalt statlig ansvar. Rettsvernet til de fattige ble det fokusert lite på og forslaget om statsfond til redningsanstalter og arbeidshus ble avslått. All detaljstyring skulle være opp til de enkelte kommunene. Barn fikk ikke et spesielt vern i loven. Dette skulle også avgjøres på kommunenivå og både barn og foreldre ble pålagt en gjensidig forsørgelsesplikt.

I loven av 1845 ble forslaget om tilsynsmenn vedtatt, men den europeiske filantropien ble ikke sentral. Det var opp til kommunene å tilrettelegge for filantropiske innspill. Den friheten kommunene fikk gav mindre vern til de fattige, men åpnet allikevel opp for større lokale filantropiske tiltak. På tross av dette var den nye loven et tilbakesteg for de fattige. Samtidig var det tydelig at samfunnet var i endring og alt etter fem år ble *Husmannskommisjonen* nedsatt, og i 1853 kom *Fattigkommisjonen*. Det ble med disse kommisjonene et større fokus på å undersøke bakgrunnen for fattigdommen for å kunne utvikle effektive tiltak mot den.

Filantropien som kom til uttrykk i Europa og Norge på 1800-tallet hadde sitt grunnlag i et ønske om en gjensidig kjærlighet mellom fattige og rike. Den private filantropien representerte et mildt ønske om klasseforsoning og barmhjertighet. Filantropene var medlemmer av de øvre samfunnsklassene og arbeidet med det vi i dag kan klassifisere som frivillig humanitært arbeid. De filantropiske tiltakene ble hovedsakelig opprettet av embetsstanden, men fikk bred støtte fra middelklassen. De ønsket å hjelpe samfunnets fattige, men var ikke nødvendigvis revolusjonære av den grunn. Det filantropiske arbeidet rettet seg i utgangspunktet inn på enkeltpersoner og grupper og jobbet lokalt. Det var i utgangspunktet ikke arbeid rettet mot store samfunnsendringer, men i stedet et ønske om å hjelpe der hjelpen trengtes. På denne måten kan man argumentere for at filantropene var samfunnsbevarende.

¹⁵ Seip 1994: 63

Filantropene jobbet for å hjelpe de fattige, men de var også moraliserende. Ved å danne et nærere forhold mellom klassene var det ønskelig å oppdra arbeiderklassen og heve moralen. På den måten kunne man hjelpe arbeiderklassen til å hjelpe seg selv uten å ta i bruk store strukturelle endringer i samfunnet.

Foreningsdannelse

Opprettelsen av et selskap slik som Asylselskapet var altså ingen unik hendelse, sett ut i fra sin samtid. Med filantropien kom opprettelsen av mange nye veldedige foreninger, og særlig kvinnene fikk en plass i denne utviklingen. *Assosiasjonsaanden* preget det norske samfunnet på 1800-tallet og det blomstret særlig opp på 1840-tallet. Hans Try peker på ord som integrasjon og sentralisme som essensielle for den økende foreningsveksten både i Kristiania og ellers i landet.¹⁶ Med stor befolkningsvekst, en tettere kontakt mellom by og land, mer fokus på folkeopplysning og en stadig økende offentlig sfære med aviser og andre kommunikasjonsmidler kan man si at Norge ble «et mindre land» og folket ble tettere knyttet sammen. Asylbevegelsen samlet folk fra forskjellige sosiale samfunnslag og brakte dem sammen rundt ønsket om å hjelpe de mest hjelpeløse i samfunnet, nemlig barna.

Jens Arup Seip og Jarle Simensen har hver sin måte å forklare denne oppblomstringen av filantropiske foreninger på. Begge bygger på holdningsendringer i samfunnet. Mens Simensens forklaring er basert på misjonsforeninger, så henviste Seip til generell organisasjonsdannelse. Seip viste til sin *tomhetstese* og hevdet at «det er lett å se at foreningene tilfredsstillt et elementært psykologisk behov for samvær om noe felles, for handlinger mot et mål, for et sett av normer til å hvile og hente kraft i fra. Noen sammenslutninger (...) bygget på et system av tanker som kunne fylle et liv og gi det mening.»¹⁷ Her viser han til at menneskene trengte et «prosjekt», noe som kunne gi livene deres mening, og at dette lett kunne kulminere i å hjelpe andre. For at man skal kunne nå denne mentale tilstanden bør ens eget eksistensgrunnlag og basalbehov være dekket, og en slike holdningsendring i samfunnet kan igjen vise til en generell bedring av livsvilkår for folket.

Innen foreningsveksten i Norge har Seip funnet røtter tilbake til midten av 1700-tallet, men

¹⁶ Try 1985: 22-23

¹⁷ Sitert etter Try 1985: 36

så på dette foreningslivet som fattig frem til gjennombruddet i 1840.¹⁸ De tidligste foreningene ble gjerne opprettet under det man kan kalle «frivillig tvang» hvor de lokale styresmaktene hadde en dominerende rolle. Disse assosiasjonene ble brukt for å disiplinere folket, og få frem en ønsket atferd i samfunnet. Med lovendringene og den første fasen av foreningsvekst ser man et skille, og etter 1840 var det sjelden at det offentlige startet opp eller var med å styre foreninger på lokalplanet.¹⁹ Derimot var det gjerne enkeltpersoner eller mindre grupper fra det øvre sosiale sjiktet, embetsmenn, prester og borgere som var initiativtakere og som startet opp foreningene. Dette var også tilfellet med Asylselskapet, med generalkrigskommissær Birch i spissen.

Jarle Simonsen forklarer dette med at «gjennom misjonsarbeidet gikk man inn i ett større meningsunivers som favnet om de nye sosiale og økonomiske sammenhenger som utviklingen skapte både i det enkelte bygdesamfunn, nasjonalt og ut mot den store verden.»²⁰ Med tanke på den store befolkningsveksten Norge gikk gjennom på 1800-tallet var sosiale endringer en naturlig konsekvens. Byene ble større og de sosiale forskjellene ble tydeligere. Fokuset på både de fattigste i samfunnet og på barn og barndom endret seg. Gatebarn i bybildet var ikke et nytt fenomen, men med holdningsendringene fikk dette et nytt perspektiv. Sakte gikk man fra å straffe «gatebarn» og foreldrene deres til å hjelpe dem. I byene ble det en forskyvning fra tukthus og bortplassering til barneasyl. Både Seip og Simonsen viser til samfunnsendringer som ga utslag i foreningsdannelse og et større sosialt engasjement. Dette banet igjen vei for nye ideer og videre utvikling. Håkon Arntsen skriver i sin hovedoppgave at foreningene kan «sees som et produkt av hamskifteprosessen, men de var også medvirkende faktorer til at denne prosessen kom i gang, holdt den fart og kurs som den gjorde.»²¹ Det er altså snakk om fenomener som står i både årsaks og virknings-relasjon til de grunnleggende endringene samfunnet gikk gjennom i løpet av 1800-tallet. Barneasylene var en ny tanke i Norge, men det var en ide importert fra et Europa som gjennomgikk lignende endringsprosesser som Norge. Ideen var ikke unik, men drivkreftene bak asylbevegelsen var en liten del av den endringsprosessen hele landet gikk gjennom, på vei mot det demokratiserte samfunnet og den velferdsstaten vi kjenner i dag.

¹⁸ Try 1985: 28

¹⁹ Try 1985: 13

²⁰ Sittert etter Try 1985: 36

²¹ Sittert etter Try 1985: 40

En annen årsak til denne foreningsveksten var de mange endringene i lovverket i løpet av dette århundret, som åpnet opp samfunnet og skapte mer individuell frihet. Lover som *Opprørsloven* og *Konventikkelplakaten* ble borte. Samtidig ble de gamle laugene opphevet, noe som førte til muligheten for frivillige samlinger om felles interesser. Gjennom hele 1800-tallet ble nye selskaper og foreninger stiftet, men det er i hovedsak snakk om tre faser med foreningsvekst. Den første fasen kom i 1840-årene, med misjonsforeninger og måteholdsforeninger, sparebanker og yrkesrettede foreninger. Det er i denne fasen foreningstanken virkelig fikk sitt gjennombrudd og satte sitt preg på samfunnet med opprettelsen av de mange filantropiske foreningene. Thrane-bevegelsen kom også til i løpet av denne første fasen.

I løpet av denne perioden ble det dannet en klar oppfatning av hvordan en forening skulle se ut. Asylselskapet ble opprettet i 1841 og faller helt naturlig inn i denne første fasen, og er et godt eksempel på en filantropisk forening. Spesielt for denne perioden var embetsstandens deltagelse, samtidig som medlemsmassen ble bredere og mindre elitepreget. Det var gjerne embetsmenn som startet opp foreningene og som styrte dem, og her var presteskapet godt representert. Medlemmene som støttet opp under foreningene kom derimot fra flere sosiale klasser. Dette ser vi også når det gjelder Asylselskapet. Birch, Keyser, Fangen, Fearnley, Schjøth og Svendsen står frem som initiativtakere, ledere og medlemmer av embetsstanden, mens selskapets øvrige medlemmer hadde forskjellig sosial bakgrunn som til eksempel lærere og kjøpmenn.

Gjennombruddet i 1840 er særlig synlig i Kristiania hvor det i 1838 var 23 aktive foreninger, mens det i 1850 var minst 60. Levetiden til foreninger og selskaper var generelt sett kortvarig. I Kristiania ble det i løpet av disse 12 årene stiftet 84 foreninger, men over 40 av dem var alt nedlagt i 1850.²² Et av disse var Asylselskapet som ble nedlagt i utgangen av 1844, fire år etter at det ble dannet. Grunnen til selskapets nedleggelse vil jeg komme tilbake til i kapitlene 7 og 8, men det føyet seg inn i rekken av mange foreninger på den tiden. Et annet kjennetegn ved dette første stadiet er at assosiasjonsfenomenet i utgangspunktet var sterke i byene, men at bygdene kom for alvor med i løpet av denne perioden. Dette stemmer også for Asylselskapet. Vi kan si at selskapet var svært typisk for sin samtid og på den måten

²² Try 1985: 28

ikke skilte seg særlig ut. Et vesentlig unntak fra dette er selskapets forsøk på å bli en landsdekkende forening.

Asylselskapet ble dannet i Kristiania, men spredte seg ut i landet til de steder der det fantes barneasyl. Det var ved å spre det første nummeret av medlemsbladet *Asyl- og Skole-Tidende* til asylene og hente inn de eksisterende medlemslistene til hvert asyl at Asylselskapet fikk spredt sitt budskap. I den første utgaven av bladet kunne man lese at

Dersom dette prøveblad ei sendes tilbage til Asylet paa Grønland inden Marts Maanedes Udgang antages Forslaget bifaldt, og samtlige norske Asylers meget ærede Bestyrelser anmodes da om jo før jo heller, velvilligen at sende derhen baade Navnelisten over Selskabets Medlemmer paa ethvert Sted (...) istedetfor at tabe sig i hvilket som helst andet Dagblad imellem en Mængde forskjellige andre artikler.²³

Dette utdraget viser hvordan denne foreningen ikke sprang frem fra intet, men var som en forlenget arm av det allerede etablerte asylvesenet. I løpet av få år fra barneasylenes inntog i Norge hadde det blitt til en bevegelse. I byer over store deler av landet ble det etablert asyl for vanskeligstilte barn, og til hvert asyl ble det gjerne dannet foreninger som skulle hjelpe med drift og styre. Det var på grunn av disse forskjellige asylene og foreningene at man ønsket å opprette et landsdekkende selskap, og som vi ser i teksten så var det disse selskapet henvendte seg til. Plattformen og medlemmene eksisterte allerede, målet var å få samlet dem, og det var ved å knytte seg til alle de forskjellige asylene at selskapet fikk tak i sine medlemmer. I sitatet blir det uttrykt ønske om et eget forum for diskusjon.

Før opprettelsen av tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* gikk kommunikasjonen mellom landets forskjellige asyl, og deres tilhengere hovedsakelig via brev og aviser. Med foreningsvesenets utbredelse ble det mer vanlig å etablere tidsskrifter og medlemsblader til de forskjellige selskapene. Bruken av avisartikler ble en viktig del av foreningsvirksomheten. Mange foreninger brukte både lokale og landsdekkende aviser til å spre sitt budskap, og trolig kunne artiklene fort bli «en i mengden» i en vanlig avis som *Morgenbladet*. Et eget forum ville forhindre dette, samtidig som et eget medlemsblad kunne virke samlende på selskapets medlemmer. Flere foreninger opprettet egne tidsskrift, med lignende begrunnelse som den Asylselskapet legger frem i dette sitatet. Heller ikke på dette punktet skiller

²³ AST 1841: 6

selskapet seg ut fra de andre i sin tid. Denne først bølgen med foreningsdannelse formet samfunnet på en ny måte, og la grobunnen for foreningsvirksomhetens videre utvikling.

Det å etablere seg som et landsdekkende selskap var noe nytt. Asylselskapet var ikke alene om dette, men de var med på å etablere et nytt område innen foreningshistorien. I løpet av århundret ble denne formen for foreningsdrift tatt mer i bruk. Ved århundreskiftet var både landsomfattende foreninger og paraplyorganisasjoner en kjent form for sosialt arbeid. Det å knytte flere filantropiske foreninger sammen under overordnede organisasjoner var særlig hensiktsmessig ettersom det var en stor overlapping av medlemmer i de forskjellige foreningene.²⁴ En slik overlapping var også til stede i den tidlige filantropien på 1840-tallet, men da uten samlende paraplyorganisasjoner.

Selv om det å opprette en landsomfattende forening i 1840 ikke var unikt, så var filantropisk arbeid i utgangspunktet organisert lokalt. Det manglende erfaringsgrunnlaget rundt struktureringen av landsomfattende organisasjoner gjorde det vanskeligere for disse å lykkes. *Det Norske Røde Kors* er et eksempel på et selskap som både klarte å etablere seg som en landsorganisasjon og som unngikk nedleggelse. Selskapet ble opprettet i 1863, og eksisterer fortsatt i dag, 150 år etter dannelsen. De første 50 årene var allikevel preget av indre konflikter og lite stabilitet, og det var først etter en omstrukturering i 1915 at selskapet formelt ble en landsorganisasjon.²⁵ En av utfordringene landsforeninger stod ovenfor var å få vervet medlemmer. Det Norske Røde Kors opplevde at selv om organisasjonen fikk flere økonomiske bidrag etter at de hadde sendt ut tegningslister, så var det stor variasjon på bidragene og mange var for små til å oppnå medlemskap. En annen utfordring var å knytte selskapet sammen på landsbasis. Den byen hvor styret holdt til ble ofte foreningens holdepunkt og det kunne være utfordrende å skape en samhørighet med resten av landet. Det Norske Røde Kors opprettet i 1893 sin første underavdeling i Bergen og opplevde dette som et problem. Med uklare retningslinjer mellom hovedavdelingen i Kristiania og filialen i Bergen ble dette forholdet komplisert og den første tiden ble det en større avstand mellom de to avdelingene enn ønsket. Eksempelvis videresendte ikke avdelingen i Bergen de økonomiske bidragene den mottok til Kristiania.²⁶ Dette ble bedret etter omstruktureringen i

²⁴ Seip 1994: 180

²⁵ Sæter, Martin 1965, *Over alle grenser. Norges Røde Kors 100 år* Oslo: Aschehoug, s 73.

²⁶ Sæter 1965: 32

1915.

En av de største utfordringene filantropiske foreninger møtte var av ren økonomisk art. Det var ikke uvanlig at organisasjoner som var avhengige av å samle inn penger opplevde stagnasjon eller fall i medlemstallet og inntektene. For en filantropisk forening kunne det å kun holde regnskapene á jour føre til nedleggelse. Det Norske Røde Kors opplevde også en slik stagnasjonsperiode i løpet av de første 50 årene, men klarte seg gjennom den og begynte igjen å vokse.

Det er flere likheter mellom Asylselskapet og Det Norske Røde Kors, men mens Det Norske Røde Kors kom seg styrket ut av utfordringene, endte det for Asylselskapet med nedleggelse etter få år. Ved selskapenes oppstart hadde begge omtrent 500 medlemmer den første tiden, men i motsetning til Det Norske Røde Kors klarte ikke Asylselskapet å fortsette å verve nye medlemmer. De problemene Det Norske Røde Kors møtte i løpet av de 50 første årene møtte Asylselskapet i startfasen. En grunnleggende forskjell mellom Asylselskapet og Det Norske Røde Kors var at Asylselskapet var en enkeltstående forening med for store ambisjoner og et for lite tidsperspektiv. Det Norske Røde Kors hadde derimot allerede ved oppstart en internasjonal forening i ryggen. Samtidig gikk foreningen forsiktig ut ved å starte som et innsamlingsfond. Nettopp det at foreningen brukte god tid på å vokse og få rotfeste i samfunnet var antagelig avgjørende for dets suksess.

3.

Tilbakeblikk på barneasylets fremvekst

Før jeg går mer inn på opprettelsen og virket til Asylselskapet vil jeg ta et tilbakeblikk på barnas situasjon som ledet førte frem til opprettelsen av barneasylene og videre Asylselskapet. Fokuset vil være rettet mot de fattige barna, ettersom barneasylene nettopp var et tilbud til denne gruppen. Barn av foreldre med bedre inntekt var enten hjemme med mor, eller ble tatt vare på av barnepiker. Det er heller ikke vanskelig å se for seg scenarioet hvor en mor av fattige kår passet barn fra overklassen, mens hennes egne barn var overlatt til seg selv. Jeg vil se på Europa og særlig England som var et foregangsland innen asylbevegelsen. Jeg vil også ta et tilbakeblikk på institusjonaliseringen av barn og fattige, og se hvordan det førte frem mot opprettelsen av barneasyl.

Barndom, institusjon og bortplassering

Med innføringen av barneasylene fikk man ikke bare mer fokus på de fattige i samfunnet, men man fikk oppmerksomheten rettet mot barna som en egen gruppe, som trengte pass og oppfølging. Dette hadde ikke vært en selvfølge når vi ser tilbake i historien. Med disse barneasylene gjorde man barna til egne tenkende individer fra en helt tidlig levealder, og satte fokuset på barndom som et eget utviklingsstadium. Dette var i tråd med opplysningstidens tanker om barnet som et fornbart fornuftsvesen. I reglementet til *Grønland Asyl og Skole* ser vi at det er barn helt ned i to års alderen som er tatt opp ved asyl. Alle barna måtte ta del i undervisningsopplegget, og dagsplanen var bestemt av bestyrerinnen ved det enkelte asyl. Tilbudet skulle bestå av sosial og moralsk oppdragelse, samt hygiene, håndarbeid, lesing og skriving. Det skulle også være rom for lek, og det ble lagt vekt på at barna skulle oppleve trygghet og forutsigbarhet.

Gjennom historien har samfunnet gradvis endret oppfattelsen av barn. Man har gått fra å se på barn som små voksne som kunne arbeide og bidra aktivt til familiens inntekt, til barn med egne behov og rettigheter. Det ble tidligere sagt at «bare tiden kan kurere en person fra

barndommen.»²⁷ Dette sitatet viser hvordan barndom ble sett på som noe som kun skulle overstås, man skulle kureres for, som en sykdom, ikke som en viktig utviklingsfase i menneskets liv. Dette synspunktet har gradvis endret seg til det vi kjenner i dag, ved at barn er individer med egne tanker, ønsker og behov. Opprettelsen av barneasylene var en viktig fase i denne utviklingen.

Harald Thuen åpner sin bok *I foreldrenes sted* med et leserinnlegg fra 1841. Leserinnlegget er rettet til politiet og avsenderen er «en borger i Christiania». Han ønsker å rette politiets oppmerksomhet mot en gutt på 12 år

hvis ansiktstræk i den grad ere afskyelige, at de absolut nøde skikkelige folk til at vende sig bort, for ikke at væmmes derved. (...) at der offentlige bliver sørget for saadanne elendige skabninger, byder christelig menneskekjærlighed; men der er formeget, at man, uagtet store udgivter til fattige og syge, ikke kan gå gjennem byens gader uden at støde paa saadanne skrækkelige syn..²⁸

Det er tydelig at denne gutten ikke var et ønsket syn i bybildet, og han var ikke alene om å være uønsket. Gatebarn som en gruppe ble hovedsaklig delt i to, de foreldreløse barn og de forlatte barn. Disse gruppene ble igjen inndelt i undergrupper som ektefødt, uekte-født, friske, syke og hvorvidt de var innblandet i kriminalitet og i tilfelle hva slags type. Denne inndelingen ble mindre brukt opp mot 1800-tallet da antallet gatebarn hadde økt kraftig som en følge av industrialiseringen, befolkningsvekst og den store folkestrømmen inn til byene.

Gatebarn er et fenomen som går tilbake til middelalderen, og siden fenomenet oppstod har det også vært folk som har ønsket å hjelpe til og få barna vekk fra gaten. Katolske land var foregangsland i så måte. I Italia, Tyskland og Frankrike var det særlig kirkene og klostrene som strakte ut en hånd til disse gatebarna ved å tilby asyl og småbarnsskoler. I 1180 ble den første institusjonen for trengende barn i Frankrike opprettet og i løpet av det neste århundre kom lignende institusjoner til flere land i Europa.²⁹ Det tidligste barneasylet som kan regnes i direkte linje til dagens barnehage ble først opprettet i 1782 i Elsass av pastor Oberlin og Louise Scheppler. Hun har siden blitt omtalt som «den første førskolelærer».

²⁷ Tømmerbakke og Miljeteig-Olssen 1987: 23

²⁸ Thuen, Harald 2002. *I foreldrenes sted Barneredningens oppdragelsesdiskurs 1820-1900 Eksempelet toftes gave*, Oslo: Pax Forlag, s 15.

²⁹ Thuen 2002: 65

I 1795 regnet man seg frem til at 10% av befolkningen i England og Wales var mellom seks og ti år. Dette utgjorde ca. 800 000 barn, hvorav 600 000 av disse var barn av fattige foreldre³⁰. Med et så høyt antall fattige barn, er det kanskje ikke så rart at de i løpet av det neste århundre skulle få mye oppmerksomhet fra samfunnet rundt seg. Det vestlige samfunnet var i stor forandring og barn som en egen gruppe fikk en helt spesiell plass i denne prosessen.

Fattigdom var en del av samfunnet over hele landet, men den var størst i byene og gatebarn var hovedsakelig et byfenomen. Flere institusjoner har vært tatt i bruk både for å hjelpe barn og fattige, og for å fjerne dem fra bybildet. Fattighus, tukthus og arbeidshus er noen av de institusjonene som ble etablert i Norge. Dette var institusjoner som generelt var beregnet på fattige, og fattige barn ble en del av systemet enten alene eller i følge med foreldre. På 1600-tallet kom ideen om egne *børnehus* til Norge via Danmark. Dette slo feil da de ofte endte opp som tvangsarbeidshus. Ideen bak barnehusene vendte allikevel tilbake i nye former.³¹ På 1700-tallet kom ideen om Waisenhusene fra Tyskland og siden opprettet fattigvesenet i Kristiania arbeidshus for gutter. Selv om det fantes et fattigvesen i offentlig regi var det særlig privatpersoner av det øverste samfunnssjiktet som startet opp forskjellige barnehjem for fattige og trengende barn. Arbeid og yrkesrettet oppdragelse ble sett på som essensielt for å få barna ut i samfunnet.

Gatebarn i Kristiania

Kristiania ble i løpet av 1800-tallet til en «storby». Fra 1814 til 1845 hadde byen med forsteder vokst fra 13 000 til 34 000 innbyggere. Dette var en vekst på hele 171 prosent, og med det ble Kristiania Nordens tredje største by etter København og Stockholm.³² En slik befolkningsvekst både syntes og merktes, særlig av de som bodde i byen. Bybildet ble forandret, og to tredeler av byens befolkning tilhørte arbeiderklassen. Det sier seg selv at en by med så sterk befolkningsvekst vil få et økt trykk på alle samfunnsarenaer. Barn i gatene var ikke noe unntak og gatebarn ble et svært synlig samfunnsproblem.

³⁰ Thuen 2002: 68

³¹ Seip 1994: 46

³² Thuen 2002: 61

Å være fattig ble sett på som noe man var skyld i selv, ofte på grunn av dårlig moral. Som tidligere nevnt skulle fattighjelpen være så liten som mulig. Det å skulle motta fattighjelp skulle virke avskrekkende. Dette gjaldt først og fremst de uverdige fattige, altså de som var arbeidsføre og på den måten egentlig ikke hadde noe rett til hjelp fra samfunnet. Man måtte grundig dokumentere sin nød for å få hjelp av fattigvesenet i egne *søknader om fattighjelp*. Som Johanne Bergkvist skriver i sin masteroppgave *En Haard og Dyr Tid* så er disse søknadene enestående i den forstand at de beskriver fattigdommen fra de fattiges ståsted. De fattige var en taus gruppe og de fleste gjenværende kilder som omhandler fattige er «de ikke-fattiges beretninger».³³ Politiet var også med på å spre informasjon ve å fortelle de fattiges historie gjennom rapporter og dokumentasjon. Da som nå var det samfunnets holdninger som definerte fattige som verdige eller uverdige. Disse linjene kan trekkes frem til dagens samfunn, og hvordan vi forholder oss til de i samfunnet som trenger økonomisk støtte. Fortsatt eksisterer det et skille mellom verdige og uverdige fattige, om enn mer i det skjulte. Det er stadig debatter rundt fattigdom og tiggings. I løpet av de siste ti årene har lovendringer ført til et økt antall Rumenske tiggere i Norge. Ada Engebriksen trekker i sin artikkel *Tiggerbander og kriminelle bakmenn eller fattige EU-borgere?* Frem de forskjellige holdningene til tiggere i dagens samfunn. Norske tiggere blir stort sett oppfattet som ofre for sine skjebner og urettferdige samfunnsforhold. Utenlandske tiggere blir i motsatt fall betraktet som moralsk mindreverdige og selvforskyldt fattige.³⁴ Dette forskjellsbehandlende synet på fattigdom er svært likt 1800-tallets syn på verdige og uverdige fattige.

De verdige fattige var de gamle, de syke og de funksjonshemmede. Altså de i samfunnet som ikke kunne jobbe og tjene penger til eget opphold. Barn kom også inn under denne kategorien av verdige trengende. Det var et ønske om å skåne barna fra fordervelse i samfunnet. Dette kom til syne gjennom de forskjellige institusjonene for barn som etterhvert ble opprettet. Vel så viktig som institusjonene var den store innsatsen privatpersoner bidro med for å hjelpe barna. På tross av ulike tiltak kan man ikke se bort i fra at det var mange triste skjebnene det var blant unge. Samfunnet opprettholdt et strengt moralistisk syn som også gikk utover barna. Uekte-fødte hadde det særlig vanskelig, ettersom samfunnet mente de var produktet av foreldrenes dårlig moral.

³³ Bergkvist, Johanne 2008, *En Haard og Dyr Tid, Fattigdom, tiggings og løsgjengeri i Christiania 1790-1802*. Hovedfagsoppgave i historie Universitetet i Oslo, s 14.

³⁴ Engebriksen, Ada 2012, *Tiggerbander og kriminelle bakmenn eller fattige EU-borgere?* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, s 21.

Sosiologen Eilert Sundt bidro til å kaste lys over «fattigklassen». Han var medlem av fattigkommisjonen og var Kirkedepartementets konsulent for fattigsaker. Han arbeidet med å utarbeide en ny fattiglov og på slutten av 1860-tallet var han ansvarlig for å utarbeide den offisielle fattigstatistikken.³⁵ Sundt satte fokus på usedelighet som en grunn til fattigdom og trakk paralleller mellom sedelighet og fattigdom på lik linje som renslighet og sykdom. Disse barna og de usedelige mødrene fikk tillagt en stor del skyld og ansvar for det samfunnsproblemet fattigdom var. Dette ser man også i statistikken hans hvor ingen annen undergruppe av fattigunderstøttede enn de uektefødte barna fikk sin egen tabell i statistikken fra 1866.³⁶

Den tolv år gamle gutten som åpner Thuens bok het Christian Severin Larsen og var det første barnet som ble skrevet inn i elevprotokollen til Redningsanstalten på Grønland 28. juli 1841.³⁷ Denne redningsanstalten kan sies å være det første skrittet mot et moderne barnevern i norsk historie. I løpet av det første året mottok anstalten over 100 barn. Det at Christians situasjon sin sak ble tatt opp i *Morgenbladet* er en av indikasjonene på at gatebarnproblematikken var et offentlig problem. Barn som han var ikke et ønskelig syn i bybildet, og det var hevdet at gatelivet fordervet barnets sinn og moral. Ettersom betleri (tigging) var ulovlig i Norge ble barn som tigget kriminelle på lik linje med voksne, enten de gjorde det alene eller sammen med sine foreldre. Det var ønskelig å hjelpe dem og unngå harde straffer som kunne virke mer fordervende enn forbedrende. I *Femtiars-beretningen om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, står det at det har vært

et vesentlig Formaal for Asylerne å holde Børnene borte fra Gadelivets demoraliserende Indflytelse og specielt fra Tiggeri, der på den Tid, da Asylerne oprindelig oprettedes her i Byen, synes at have været en særdeles hyppig Beskjæftigelse for Børn af Arbejderklassen. For ogsaa at drage de større Børn, der dengang (...) kun gik paa Skolen 2 Gange ugentlig, bort fra Gaden, blev der i 1839 ved Grønlands Asyl oprettet en Haandgjerningsskole.³⁸

Det at skoletilbudet for barn i skolealder kun bestod av to dager i uken gjør det ikke

³⁵ Statistisk sentralbyrå, *Verdige og uverdige: Fattigstatistikk mellom økonomi og moral* - <http://www.ssb.no/ssp/utg/200202/01/> [Lese dato: 22.10.2012]

³⁶ Statistisk sentralbyrå, *Verdige og uverdige: Fattigstatistikk mellom økonomi og moral* - <http://www.ssb.no/ssp/utg/200202/01/> [Lese dato: 22.10.2012]

³⁷ Thuen 2002: 16

³⁸ Christiania Magistrat 1892, *Femtiars-Beretning om Christiania kommune for Aarene 1837-1886* Christiania: Christiania Magistrat, s 338.

vanskelig å se for seg mange barn i Kristianias gater på dagtid.³⁹ Kildene er entydige om at gatelivet virket demoraliserende på barn og ved å fjerne barna fra denne livsstilen ville man kunne redde dem fra en usadelig og utrygg fremtid.

Det at gatebarna generelt var en utsatt samfunnsgruppe med nære bånd til ung kriminalitet, samtidig som de stadig var økende i antall, var skremmende lesning for samfunnets øverste sjiktet. *Straffanstaltkommisjonen* la i 1841 frem sin innstilling og med det fangestatistikken, og den var dyster. Mellom 1814 og 1840 hadde fangeantallet firedoblet seg, og tilbakefallsprosenten hadde økt fra 20 til 32 prosent. Unge fanger, de under 20 år, hadde steget fra 11 til 19 prosent og vitnet om en stigende fordervelse blant de yngre i samfunnet.⁴⁰ Denne statistikken gjør det nærliggende å tro at med den drastiske befolkningsveksten og et økende kriminalitetsproblem i Kristiania ble gatebarna sett på en ny måte. Noe måtte gjøres for å forebygge kriminalitet og «redde» barna som stod i fare for å bli fordervede. Etter at barneasylene og redningsanstalten ble opprettet i Kristiania ble det skrevet

at asylene har ført til at gatene nå er fri for stakkarene som betlet og stjal hvor de kunne komme til og som var en bry og plage for byens borgere.⁴¹

Dette kan vi både se på som en bekreftelse av det problemet som eksisterte, og som en beretning om at tiltakene som ble innført var til hjelp.

Løsninger på gatebarnproblematikken

På starten av 1800-tallet var det utviklet to løsningorienterte retninger på gatebarnproblemet⁴². De var svært forskjellige, tross et samlet utgangspunkt om å redde, eller fjerne, barna fra gatelivets fordervelse. Tross sine ulikheter kom begge retningene til å vokse og utvikle seg parallelt gjennom de neste tiårene. Den ene retningen var basert på bokstavelig talt å fjerne barna fra gaten ved å sende dem på landet til fosterfamilier. Barna skulle enten bo på en gård, eller gå på legd fra gård til gård. I Norge fikk ikke fosterforeldrene noen godtgjørelse fra fattigvesenet. Det å hjelpe disse barna skulle være en kjærlighetsgjerning og ikke noe man skulle få betalt for.⁴³ Hvor mye kjærlighet disse barna fikk kan vi kun spekulere i, men ettersom det i 1804 ble funnet nødvendig å innføre en lov om at det ikke var

³⁹ Skolealder ble regnet fra 7 år til gjennomført konfirmasjon

⁴⁰ Thuen 2002: 18

⁴¹ Balke, Eva 1987 «Barnehagene 1938-1988: Byens barneasyl blir til». St. Halvard 65 (4) s 32.

⁴² Thuen 2002: 71

⁴³ Seip 1994: 46

tillatt å legge barn under syv år i legd⁴⁴, kan det virke som kjærligheten var mer fraværende enn ønskelig. Etter konfirmasjonsalder skulle barna fortsette i tjeneste hos fosterforeldrene mot vanlig lønn. Det å gå på legd var en vanlig form for fattighjelp i Norge, men det var hevdet at for små barn kunne det være lite gunstig å ha en så rotløs oppvekst. I England og USA ble denne retningen med fosterfamilier mye brukt. Amerikaneren Charles Brace opprettet selskapet Children's Aid i 1854 og i løpet av 30 år ble over 60 000 hjemløse barn sendt ut av New York til fosterfamilier i midtveststatene.⁴⁵ Det hele ble sett på som svært positivt, barna fikk et liv på landet og kriminaliteten blant fattige i New York sank betraktelig. Lignende skjedde i England, men her ble barna sendt til fosterfamilier i Canada og Australia. Prosjektene ble sett på som forebyggende tiltak for barn som ikke passet inn i redningsinstitusjonene, et alternativ hvor de kunne få oppdragelse gjennom gårdsarbeid, frisk luft og god moral gjennom fosterforeldre.

Den andre retningen var institusjonstanken som virkelig skulle skyte fart i løpet av det kommende århundre. Som navnet tilsier skulle barna innrulleres i ulike institusjoner, hvor de gjennom arbeid og undervisning skulle oppdras for å senere kunne bidra i samfunnet. Også innen denne retningen ble barna fysisk fjernet fra gaten, som ble sett på som roten til alt ondt. Denne retningen delte seg igjen i to grener. Den ene grenen bestod hovedsaklig av redningsinstitusjoner for eldre barn (i skolealder) som man fryktet ville gå en kriminell fremtid i møte. I Kristianias fattige forstad Grønland ble det 12. august i 1841 opprettet en slik redningsanstalt (Toftes Gave). 24. januar året etter kunne man i *Morgenbladet* lese en artikkel hvor man får vite at Akershus stiftamtmansskap har gått med på å «hensette denne innretning for det offentliges regning».⁴⁶ Overskriften er «Redningsanstalten i forstaden Grønland, for forlatte, forsømte og moralsk fordervede barn av begge kjønn.» Ut i fra denne overskriften får vi et innblikk i både hvem som ble tatt i mot og hva formålet var. Disse barna var gatebarn som enten var alene eller var forsømte hjemme. Alternativt var de *moralsk fordervede* barn som var på kant med samfunnets oppfattelse av god moral.

Redningsanstaltene skulle være et tillegg til Vaisenhusene og barnehjem, og et alternativ til tukthus. Man skulle unngå å sende barn til straffeanstalter og disse redningsinstitusjonene

⁴⁴ Seip 1994: 46

⁴⁵ Thuen 2002: 74

⁴⁶ *Morgenbladet* 24.01.1842 No. 24

skulle i hovedsak være oppdragende, men også forebyggende. Sorenskriverfullmektig i Aker, Fredrik Collin Elster var sannsynligvis til stede under åpningen av den nye redningsanstalten på Grønland.⁴⁷ Han hadde i løpet av karrieren dømt flere barn under 15 år til tukthus og slaveri, men søkte nå Akershus stift om å få sende disse barna til redningsanstalten i stedet, noe han fikk innvilget. Mot slutten av 1800-tallet kunne barn og ungdom bli dømt til disse redningsanstaltene av domstolene som et alternativ til fengsel, så vel som allerede innsatte fanger kunne bli benådet og satt inn på anstalten, så fremt de ikke enda var konfirmert.

Den andre retningen innen institusjonstanken var noe mykere. Den var beregnet på de yngste barna, de under skolealder. Det var forskjellige typer institusjoner som utbredte seg, alt fra barnehjem til dag-, kvelds- og ukedagsinstitusjoner.⁴⁸ Disse institusjonene skulle være oppdragende, men var ikke myntet på barn man nødvendigvis så på som problembarn. Alderen tatt i betraktning, og det at mange av institusjonene var basert på dagvirksomhet vitner om et ønske om å hjelpe og forebygge senere uheldig utvikling for disse barna. Det er innen denne retningen vi finner barneasylet. Barneasylet utviklet seg med stor hastighet, også utover Europas grenser. Hvert land fikk sine asyler med sine vinklinger, også innad i landene kunne forskjellene være store. Barneasylet som en institusjon ble allikevel symbolet på denne grenen av institusjoner for de minste.

Asyl på dagen, hjem på kvelden

Ordet asyl gir assosiasjoner til redning og tilfluktssted, og det var på mange måter det disse barneasylene var. De var et tilfluktssted hvor barna kunne være på dagtid når begge foreldrene arbeidet, da alternativet ville ha vært å være alene hjemme eller ute i gatene. Det er i England vi finner gjennombruddet og starten på asylbevegelsen som skulle spre seg over kontinentet. I 1816 opprettet sosial-reformatoren og fabrikkieren Robert Owen det første barneasylet man vet om i England⁴⁹. Owen var en innflytelsesrik mann og er husket som en som kjempet for sosiale velferdsreformer. En av hans hjertesaker var å få opprettet skole for alle barn og å forhindre misbruk av barnearbeid i fabrikkene. Disse sakene fikk han ikke sett gjennomført i sin levetid, men ved å starte det første “moderne barneasyl” la han grunnsteinen for dagens barnehager.

⁴⁷ Thuen 2002: 17

⁴⁸ Thuen 2002: 71

⁴⁹ Flood, Grethe 1997, «Barneasylene: Dager med lek og passende beskjæftelse». Tobias 6 (4) s 7.

Det barneasylet Owen opprettet fant sted på fabrikken hans og var for fabrikkarbeidernes barn. Tiltaket var rettet mot de minste barna som ble værende alene mens foreldrene jobbet på fabrikken. Dette tiltaket sørget for at barna var trygge mens foreldrene var på arbeid. Det frigjorde på samme tid mødrene så det ikke var noe som hindret dem i å arbeide i fabrikken. Denne gevinsten ble han også kritisert for i sin samtid. Men asylikeen gikk fra å være enkelte tiltak til å bli en hel bevegelse i løpet av noen få år, og det var særlig disse engelske barneasylene som ble forbildene for bevegelsen som skulle nå Norge noen tiår senere. Formålet med asylet var omsorg, oppdragelse og undervisning, og flere fabrikker adopterte ideen. I 1825 ble det i Samuel Wilderspains regi organisert et «Infant school society»⁵⁰ som også opprettet en mønster og moderskole som tok sikte på å lære opp asylledere. Disse reiste siden ut og arbeidet på asylene i England, koloniene og resten av kontinentet. Owen og Wilderspin hadde sine motsetninger, men de var allikevel enige om at barneasylene var et positivt tilskudd til samfunnet. Både skolevesenet, fattigutgiftene, barnedødeligheten og kriminalitetsstatistikken ville merke en forbedring.⁵¹ Det ble en felles plattform for hva asylene skulle innebære og formidle, og det pedagogiske aspektet var viktig. Barna skulle undervises i bl.a. religion, skriving, lesing og håndarbeid,⁵² men oppdragelse, lek og omsorg var grunnstøtten. Med dette fikk man et organisert asylselskap drevet av frivillige samfunnsengasjerte enkeltpersoner av den høyere stand som tok på seg å fremme barnas sak. Det ble også opprettet en større organisasjon som spredte seg på tvers av landegrensene og ble i de forskjellige land tatt opp av privatpersoner som så nytten og viktigheten av disse barneasylene.

I 1828 ble det første barneasylet åpnet i København, og året etter åpnet ett til. Disse var begge opprettet på initiativ av prinsesse Caroline Mathilde og ble drevet av det Quindelige Velgjørheds selskab. Det er nærliggende å tro at dette var en direkte følge av den begynnende asylbevegelsen i England og ellers i Europa, men tanken var ikke ny i Danmark. Allerede i 1799 da det ble utarbeidet planer for fattigvesenet var opprettelsen av barneasyl tatt med i planleggingen. Også i reglementet for skolevesenet i 1814 var opprettelsen av barneasyl en del av planene.⁵³ Dette skjedde altså ikke før i 1828, og da privat initiert med

⁵⁰ Thuen 2002: 72

⁵¹ Thuen 2002: 72

⁵² Tømmerbakke og Miljeteig-Olssen 1987: 24

⁵³ Flood 1997: 7

kongelig støtte. I 1835 ble det *Københavnske Asylselskab* stiftet og dette fikk både i gang flere asylere, og også en asylskole. Her ser vi et av de store forbildene til Asylselskapet som først ble opprettet i 1841. Lignende hendelser skjedde også i Finland og Sverige, og i Stockholm ble *Selskapet for innrattande av småbarnskolor* opprettet i 1836. Med tanke på de nære bånd Norge hadde med Danmark, kontakten man hadde med England og flere land i Europa gjennom handel, og at vi var i union med Sverige, så er det ikke rart at barneasylene også nådde Kristiania.

Barneasylene kommer til Norge

Hensigten med dette [Grønland asyl] som ved andre Asylere er at skaffe Forældre hvis daglige Sysler gjør det nødvendig for dem at være ude fra sit Hjem om Dagen, et sikkert Opholdssted for sine mindre børn, hvor disse ei alene pleies og betrygges for mulig Fare, som de overladte til seg selv og ofte ellers Hjemme vilde være udsatte for, men endog efter deres Alder og Ævner lære dem Betyggelsesgrunderne til hvad de i fremtidige Aar maa blive dem nødvendigt at lære og forstaae.⁵⁴

Dette kan vi lese i en av protokollene for Grønland Asyl og Skole hvor hensikten med asylet er nedtegnet. Her ser vi at barna som ellers ville løpe i gatene, være alene hjemme, bli demoraliserte og muligens kriminelle, nå fikk et tilbud om omsorg og oppfostring. Det var hovedsakelig i byene behovet var størst, men det ble også opprettet barneasyl på mindre steder. Selve opprettelsen av asylene artet seg relativt likt i de forskjellige byene.

I 1836 la rådmann Saxild frem et forslag om å opprette barneasyl i hovedstaden. Dette ble gjort på Generalforsamlingen i *Selskabet for Christiania byes vel*. Forslaget ble tatt i mot av selskapet og året etter sendte Kirkedepartementet cand. Theol Knut Olaus Knutzen til Danmark og Tyskland som norsk representant⁵⁵. Knutzen skulle gjøre undersøkelser rundt asylsaken og da han kom tilbake til Kristiania dannet han sammen med rådmann Saxild og professor Keyser en komite som skulle utrede behovet for barneasyl i byen. De kom frem til at man trengte 5-6 barneasyl for ca. 800 barn i byen og dens forsteder⁵⁶.

Samtidig som dette forarbeidet ble gjort i Kristiania, var det i Trondheim Norges første

⁵⁴ Sitert etter Balke 1987: 32

⁵⁵ Tømmerbakke og Miljeteig-Olssen 1987: 37

⁵⁶ Tømmerbakke og Miljeteig-Olssen 1987: 37

barneasyl ble opprettet. Det var De Nødlidendes Venner som åpnet det første *asyl for fattige smaabørn* i 1837. Selskapet ble stiftet ti år tidligere 8. november 1827 av generalmajor Paul Hansen Birch og grosserer og skipsreder Fredrik Nilsen Bing. De Nødlidendes Venner bestod av byens fremste borgere og hadde som formål å "lindre trængende Menneskers Nød, at forebygge Betleri, og at befordre Arbeidsomhed og fattige Børns Skolegang."⁵⁷ Fra 1830-tallet ble fokuset mer rettet mot barn og da særlig klær til skolebarn. Da Birch flyttet til Kristiania i 1834 var det Bing som overtok som formann. Mens Birch var en av de fremste pådriverne for opprettelsen av asylene i Kristiania var det Bing som fremmet forslaget om å opprette barneasylet i Trondheim. Fra og med 1837 ble selskapets hovedfokus opprettelse og drift av barneasyl, og i 1858 skiftet selskapet navn til Trondheims Asylselskap som fortsatt eksisterer og driver barnehager i Trondheim i dag.

I Kristiania ble det fortgang i asylsaken da kong Carl Johan bidro med 1835 spesiedaler⁵⁸ til barneasylenes opprettelse. Det første asylet som ble opprettet var et pikeasyl i Eugénias Stiftelse 26. januar 1838. 16. desember samme år opprettet Selskabet for Christiania byes vel et større asyl for begge kjønn på Vaterland. I asylets styre var statsfysikus Døderlein, professor Keyser, kjøpmann Thor Olsen og rådmann Saxild. Cand. Theol. Knutzen og generalmajor Birch var forstandere.⁵⁹ Dette var alle innflytelsesrike menn som hadde kjempet for å få gjennomslag for asylsaken i Kristiania og i Norge. Disse mennene ble kjernen i asylbevegelsen som vokste seg stor de neste årene. Som nevnt var lederne og initiativtakerne ildsjeler fra embetsstanden, og med seg som «sponsorere» fikk de handels- og håndverksstanden. Disse bidro med økonomiske bidrag og foreningsvirksomhet.⁶⁰ En svært viktig forening var dameforeningen som ble stiftet ved opprettelsen av prøveasylet på Vaterland. Foreningen bestod av et representantskap av 12 herrer som styrte økonomien, en komite av 12 damer som stod for styret og ansettelse. I 1839 hadde foreningen hele 250 medlemmer. Dameforeningen var aktiv i samtlige asyler i Kristiania og bidro både med undervisning og innsamlingsaksjoner. I tillegg til disse foreningene kom gaver fra enkeltpersoner fra alle samfunnslag, fra kongehuset til arbeiderklassen. På denne måten bidro deler av hele folket til asylbevegelsen. Det var hovedsakelig basert på velvilje og frivillighet

⁵⁷Statsarkivet i Trondheim, Selskabet De Nødlidendes Venner - SAT/PA-0101
<http://www.arkivportalen.no/arkivportalen-web/side/arkiv/detaljer?arkivId=no-a1450-0800000022584&aktivArkivFane=detaljer> [Lest dato: 27.09.2012]

⁵⁸ *Christiania intelligentssedler* 1837 no. 222

⁵⁹ Tømmerbakke og Miljeteig-Olssen 1987: 37

⁶⁰ Thuen 2002: 81

ettersom stat og kommune bidro med lite annet enn oppmuntrende ord. Dette var likt i hele landet, og det var først i 1893 at kommunen overtok økonomi og styre av asylene, og at asylene ble lagt direkte under Magistraten.⁶¹

Det første asylet, Vaterland asyl var et prøveasyl. Det gikk over all forventning. I løpet av en måned ble asyllets kapasitet strukket til det lengste med 120 innrullerte barn i alderen to til syv år. 28. januar 1839 ble asylet på Grønland åpnet for å lette trykket på Vaterland, men også dette ble fort fullt med 180 barn i løpet av året. På Grønland ble det også opprettet en veksel- og håndgjerningsskole, og året etter en redningssanstalt. Innen 1843 var det opprettet to asyler til, Piperviken og Enerhaugen, og i 1905 var det 27 barneasyl i Norge, 12 av disse var i Oslo. Asylene var godt spredd utover landet, fra Trondheim til Bergen, Stavanger til Drammen, og også på steder som Moss og Fredrikstad. Det var ikke kun de største byene som opprettet asyl, og tilsammen ga asylene dagpass til 2326 barn. Barneasylene som ble innført i Norge på 1840-tallet var resultatet av nødvendighet. Ved å prøve å løse et voksende samfunnsproblem ble barneasylene et sosialt tiltak bygget på veldedighetsarbeid.

En vanlig dag for barna på et asyl fremgår av «Dagsorden for Grønland asyl i Christiania»⁶² Denne dagsordenen er ganske detaljert og man får et godt inntrykk av hvordan en dag for disse barna artet seg. Det ble lagt vekt på både lek og læring, men vel så mye oppdragelse og omsorg. Det at barna ble delt opp i tre grupper etter alder vitner om en tidlig form for tilpasset opplæring. I startårene var fokuset på faglig læring og pedagogikk sentralt, men dette ble etterhvert overskygget av pass og sosialt samvær. Grønland asyl ble løftet frem som et forbilde for andre asyler. Tidsskriftet *Asyl- og skole-tidende* var med på å bygge oppunder denne forestillingen i sine beretninger. Dagsordenen var antagelig ganske lik på de fleste asyl, men som vi ser i det siste avsnittet kom det mye an på den assistanse asylene til enhver tid hadde. Hvert asyl hadde en offentlig forstander, en bestyrerinne og mellom en og tre «piker» ansatt. I tillegg var det frivillige som hjalp til med den daglige undervisningen. De frivillige bestod av høytstående kvinner og menn som ønsket å hjelpe til og som kjempet frem saken. Som tidligere nevnt ble det opprettet dameforeninger som både samlet inn penger, klær og hjalp til med undervisning. En kvinne skilte seg særlig ut og ble et symbol på asylbevegelsen. Dette var Stine Aas som også ble kalt «Asylmoderen».

⁶¹ Kristiania 1914, *Beretning om Kristiania kommune 1887-1911*, Kristiania, s 343.

⁶² Vedlegg 1

Når man i dag ser tilbake på Kristiania på 1800-tallet virker barneasylene som en selvfølge som burde ha kommet tidligere. Men med den kunnskapen vi har i dag om historien og de sosiale strømmingene som eksisterte i Europa og Norge på den tiden passer idéen om barneasylene godt inn. Det var en ide som ble presset frem av nødvendighet med økende befolkning, trengsel i byene og den kommende industrialiseringen. Samtidig som filantropien slo rot i samfunnet og synet på de mer uheldig stilte gradvis endret seg. I 1946 var 25 av asylene i Norge fremdeles i drift, men mange var da endret til daghem eller barnehager⁶³

⁶³ Tømmerbakke og Miljeteig-Olssen 1987: 41

4. Den første tidens optimisme

Den 28. januar 1841 ble det holdt en generalforsamling i Grønland Asyl og Skole. Det var på dette møtet opprettelsen av et selskap med tilhørende tidsskrift for første gang ble tatt opp. Tre dager tidligere var en innkallelse til denne generalforsamlingen annonsert i *Dagbladet* hvor man blant annet kunne lese at «ved denne Leilighed vil til Slutning foreslaae Opprettelsen af et for Landet her, som i flere andre Riger, almindeligt Asylselskab»⁶⁴ Fra dette sitatet kan det virke som forfatteren nærmest så på det som en selvfølge at forslaget skulle bli vedtatt, og han henviser til lignende selskaper i utlandet.

Det er naturlig å anta at det i hovedsak var England og Danmark forfatteren ønsket å vise til. Begge disse landene hadde et mer utbredt asylvesen enn Norge og fungerte som rollemodeller i utbredelsen av asylsaken her til lands. Som tidligere nevnt ble det i England etablert et stort landsdekkende asylselskap med en tilhørende skole som skulle utdanne egne lærere til de forskjellige asylene. I Danmark hadde det Københavnske Asylselskab fått godt feste i samfunnet, og eksempler fra og henvisninger til deres drift og erfaringer skulle ved flere anledninger bli trykt i *Asyl- og Skole-Tidende*. Forfatteren av innkallelsen omtaler det også som et alminnelig asylselskap, og på den måten gjør forslaget til en naturlig forlengelse av det asylvesen som alt var etablert i landet.

1841, Asylselskapets tilblivelse

Utfallet av generalforsamlingen ble opprettelsen av en komite som skulle sette sammen og gi ut bladet *Asyl- og Skole-Tidende* og på sikt få opprettet et landsdekkende asylselskap. Det kan virke som det var en vanlig praksis å først opprette en komite for å sondere terrenget før foreninger ble dannet. Dette var også tilfellet da asylsaken først kom til landet. En komite bestående av menn ble da utnevnt av Selskabet for Christiania Byes Vel for å innhente informasjon om asylvesenet i andre land. Disse gjorde grundige forundersøkelser og startet

⁶⁴ *AST* 1841: 16

opp prøveasylet på Vaterland. Det å opprette slike komiteer og på den måten gå sakte frem i dannelsen av nye foreninger, var hovedsakelig grunnet økonomi. Disse filantropiske foreningene var avhengig av økonomisk støtte fra allerede etablerte selskaper, eller donasjoner fra privatpersoner, og da måtte man vise frem et fungerende tiltak. Det å iverksette en idé som et prøve-tiltak krevde til å begynne med mindre investeringsgrunnlag og var antagelig lettere å få midler til. Allikevel startet ikke alle de nye foreningene på 1840-tallet med komiteer og prøve-tiltak. Selskaper som ble privat finansiert av grunnleggerne hadde trolig ikke hadde det samme behovet for å selge inn sin idé for andre for å få økonomisk støtte. De filantropiske foreningene stilte seg også i en særstilling ettersom de lå i gråsonen mellom privat og offentlig tiltak og søkte så bred oppslutning som mulig. Økonomiske problemer var høyst sannsynlig den største grunnen til at så mange selskaper og foreninger kun eksisterte i noen få år.

Det at dette forslaget ble lagt frem på generalforsamlingen til Grønland Asyl og Skole kan vi anta ikke var noen tilfeldighet. Det var dette asylet som lå i den fattigste forstaden og som skulle utheves sammen med skolen og redningsanstalten, og det var dette asylet som skulle fremstå som et praktkeksemplar for asylsaken. Da forslaget om et landsdekkende asylselskap først ble fremmet er det trolig at de ønsket å knytte selskapet direkte til dette asylet. I tillegg til å fremme forslaget på asyllets generalforsamling la de også frem at asylselskapets eventuelle overskuddet skulle gå til driften av Grønland Asyl og Skole. Ettersom Grønland asyl gikk med kraftig underskudd og man i tillegg ønsket å fremheve det som et forbilde, kunne man på denne måten hjelpe både det enkelte asyl og selve asylsaken.

Det skal nevnes at flere av selskapets grunnleggere hadde et personlig forhold til Grønland Asyl og Skole. Birch var formann i direksjonen for asylet og det kan vel antas at han hadde et ekstra sterkt personlig ønske om dette asyllets fremgang. I forbindelse med asylet og skolen på Grønland opprettet Birch også en egen redningsanstalt for forlatte og forsømte barn, og ved å gi selskapets overskudd til Grønland Asyl og Skole ville institusjonen få en god ekstra inntekt. I tillegg ville alle selskapets medlemmer være med på å bidra til driften av nettopp dette asylet og man vil på den måten få deres oppmerksomhet rettet mot denne asylinnretningen. Dette ville være en måte å legitimere selskapets og tidsskriftets fremheving av asylet på Grønland, og man ville lettere kunne bruke dette asylet som et eksempel til

etterfølgelse. De økonomiske problemene rundt Grønland Asyl og Skole kan utvilsomt ha virket positivt på dets status som et mønsterasyl, men en komplisert økonomi var en kjent sak i de fleste av asylene.

I *Asyl- og Skole-Tidende* nr 4 heter det at komiteen som ble valgt på generalforsamlingen 28. januar kom frem til at ideen om å økonomisk knytte seg til Grønland Asyl og Skole ikke kunne realiseres. Det at så mange av asylene hadde økonomiske problemer og hovedsakelig var avhengig av private gaver og tilskudd var også en av årsakene til at man ønsket å danne et samlende selskap for alle asylene.⁶⁵ Ved å ikke binde seg opp til et enkelt asyl kunne Asylselskapet, om det gikk i overskudd, ha muligheten til å hjelpe de asylene og prosjektene som medlemmene i fellesskap kunne velge ut. Et kjennetegn som går igjen i mange av de filantropiske foreningene som ble opprettet på denne tiden var en veldig optimisme ved oppstart og en relativ kort driftsperiode. Dette var mye grunnet dårlig økonomi. Det at grunnleggerne av Asylselskapet hadde som motivasjon om å kunne bidra økonomisk med både opprettelsen av nye asyl og til driften til de allerede eksisterende, kan i ettertid sees på som urealistisk. Asylselskapet var helt økonomisk avhengig av medlemskontingenten. Da denne hovedsakelig ble betalt av de samme menneskene som i realiteten finansierte de forskjellige asylene, så er det ikke rart at økonomiske problemer forfulgte selskapet de fire årene det var i drift.

I tidsskriftet begrunner ikke komiteen hva som førte til at de skiftet det økonomiske fokuset vekk fra Grønland Asyl, men de gjør det likevel helt klart ved å omtales selskapet som

et stort, almindelige for hele Riget virkende Asylselskab (...) et Selskab, der vil virke for Alt, hvad der vedkommer Asylere og deres Forbindelse med Skole og Opdragelsesvæsen, og ikke særligen interessere sig for nogen enkelt Anstalt, men virke, hvor hjælpen behøves, og hvor virkes kan.⁶⁶

Det står som sagt ikke noe konkret om hvorfor det ikke var gjennomførbart å donere overskuddet til Grønland Asyl og Skole, men denne avgjørelsen fikk mye å si for den fremtidige dannelsen av selskapet. Ved å knytte seg til et enkelt asyl ville man som sagt kunne fremme dette asyls sak og gjennom denne anstalten fremme selve asylsaken. Problemet ville på den andre siden, bli en noe ensidig innfallsvinkel og med det muligheten

⁶⁵ *AST* 1841: 1-2

⁶⁶ *AST* 1841: 26

til å miste potensielle medlemmer. Ved å bli et landsdekkende selskap med full oppmerksomhet på asylsaken og generelt virksomheten av landets asyler, ville selskapet kunne trekke til seg en større interessegruppe. Et overskudd ville da kunne bli fordelt på de saker man så på som viktigst ved en hver tid. Et selskap som består av medlemmer som alle jobber for å nå samme mål er et sterkt selskap.

Det var ingen selvfølge at de medlemmene som kjempet for asylsaken i Bergen, Kristiansand og Trondheim hadde spesiell interesse for driften av Grønland 28 i Kristiania. Det å skulle økonomisk støtte opp under et selskap hvor overskuddet ville gå til et asyl de ikke kjente til kunne ha virket reaktiverende. Ved å fjerne dette fokuset på Grønland asyl og heller fremheve at selskapet ville hjelpe der hjelpen behøvdtes var det selve asylsaken som ble den samlende kjerne. Dette kommer klart frem i tidsskriftets tredje nummer hvor selskapets formål blir beskrevet;

gjennem sin Tidende og paa alle andre mulige Maader at virke til Opmuntring og Veiledning og ved de Indtægter, selskabet maatte kunne erholde, ogsaa til Understøttelse ved Asylers Oprettelse og andre Foretagender til at redde den yngre Slægt fra Fordærvsens Svælg.⁶⁷

Her kommer det klart frem at selskapets eventuelle overskudd ville bli fordelt på og brukt til å hjelpe barn og unge, og ikke gå til et spesielt prosjekt eller asyl. Man kan se at det filantropiske aspektet innebar ikke bare å hjelpe fattige barn inn på asyler, men også å ta tak i det komiteen så på som et generelt samfunnsproblem. Ved å ha oppmerksomheten rettet mot den oppvoksende generasjon, og ha som mål å redde denne fra fordervelse, pålegger de seg et mye større ansvar. På denne måten kan de også nå ut til flere potensielle medlemmer.

Om dette også var en måte for komiteen, og Birch, å få innlemmet den nye redningsanstalten som en del av asylsaken kan spekuleres i. Denne redningsanstalten ble etterhvert en av Birchs hjertesaker. Selv om denne målsettingen dekket et bredere spekter enn kun asylbevegelsen så var det nettopp asylene som var hovedområdet. Det å knytte landets ulike asyl sammen gjennom et felles selskap med tilhørende forum, var en ide som alt kom med opprettelsen av de første asylene. Det hele var også tidsmessig riktig alle de nye foreningene som ble startet opp både i byene og på landsbasis. Komiteen forklarer at

Allerede forlængst har man erkjendt Nødvendigheden af et Asylselskab her som i

⁶⁷ AST 1841: 24

flere andre Lande, for at vise velgjørende Institusjoner, der ene og allene bestaaende ved gjensidig Interesse, kunne sig nærmere til hinanden i flere hendseender, og bestyres omtrent efter de samme principer»⁶⁸

Igjen henviser de til at andre land allerede har mer omfattende asylselskaper, og påpeker på den måten at Norge blir hengende etter i en utvikling om et slikt selskap ikke blir opprettet. Som tidligere nevnt var prinsippet med landsdekkende foreninger helt i startfasen da Asylselskapet ble opprettet. Det var allikevel en idé som flere foreninger prøvde ut i løpet av de neste tiårene. Et av de viktigste argumentene komiteen legger frem er muligheten til å samle de mange foreninger og selskaper som driver med lignende virksomhet inn under et stort felles selskap. Så og si alle asylene i landet hadde sitt eget styre og flere byer hadde laget selskaper som samlet alle eller noen av disse under ett. Ønsket om ha noenlunde lik drift i alle asylene var trolig en sterk motivasjon for å opprette et landsdekkende selskap.

Portofrihet

Argumentet om at det var «Mangel på noget særskilt Communicationsmiddel for disse nye indretningers fremme»⁶⁹ var en viktig begrunnelse for asylselskapets opprettelse. Måten dette skulle endres på var gjennom opprettelsen av tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende*. Ved å sende ut tidsskriftet til alle asylene i landet, prøvde komiteen å nå alle som hadde en interesse for asylsaken og derigjennom å motivere disse. Det å få laget et samlet kommunikasjonsforum var helt nødvendig for å få til et fungerende landsdekkende selskap. På midten av 1800-tallet var kommunikasjons- og transportmetodene i stadig utvikling, og ved utgangen av århundret var landet svært endret. Utbyggingen av jernbanen og innføringen av dampskipene knyttet landet sammen. Den første offentlig jernbanen kom i 1854, men på 1840-tallet var avstandene fortsatt lange og tidkrevende. Å forflytte seg rundt skjedde enten til fots, med hest eller med båt, og en reise fra Kristiania til Trondheim eller Bergen tok flere dager. Dette førte til at kontakten mellom medlemmene i selskaper og foreninger kunne bli tidkrevende ettersom posten fulgte samme rute. Dampskipene ble innført i 1838, og med disse kom brevene fortere frem.

Postvesenet var et viktig ledd i utbredelsen av de nye foreningene og selskapene, og Asylselskapet var intet unntak. Den første delen av 1800-tallet flyttet folk generelt lite rundt i

⁶⁸ *AST* 1841: 1-2

⁶⁹ *AST* 1841: 1-2

landet. Bosetningene var spredt, uten store muligheter til å reise lange strekninger. Kontakt og deling av kunnskap mellom folk på tvers av landet var liten.⁷⁰ Med urbaniseringen som tok til utover århundret kom også de sosiale endringene tydeligere frem. På tross av de store avstandene hadde embetsstanden likevel klart å opprette en landsomfattende kontakt, og mange av dem var knyttet sammen gjennom slektskap. Gjennom sine embeter flyttet de mer rundt i landet enn resten av befolkningen, og mange av dem arbeidet gjerne innenfor landsomfattende institusjoner som kirken, rettsvesenet og det militæret.⁷¹ Et godt eksempel på dette er generalkrigskommissær Birch som i løpet av sin karriere bodde både i Sverige, Trondheim og Kristiania, og som pensjonist flyttet tilbake til Trondheim. Birch var ivrig til å kommunisere per post og flere av hans brev er bevart for ettertiden.

Med bakgrunn i høye portopriser, og de store lønnsforskjellene i samfunnet er det sannsynlig å anta at det var embetsstanden som var postverkets største brukere. Et av tiltakene som gjorde det lettere for embetsstanden å ha bredere kontakt på landsbasis var den etablerte portofriheten for tjenestepost. Det var ikke uvanlig at private brev ble lagt ved slike forsendelser. Etter løsrivelsen fra Danmark var det norske postvesenet i sterk utvikling, og med utvidelse av rutenettet var dette med på å binde landet sammen. På lik linje med at den gryende foreningsvirksomheten fant god grobunn i det voksende postvesenet, så skapte utbredelsen av aviser et viktig ankerfeste. Norge fikk sin første egne avis, den *Norske Intelligenz Seddeler*, i 1763. Avisene åpnet for større muligheter til å spre kunnskap og ideer på tvers av bygrensene, og de ble distribuert av posten. Å sende aviser som brev var svært kostbart og frem til 1837 pågikk en stor diskusjon rundt muligheten for portoreduksjon for aviser og tidsskrifter. Det vanlige var at portoen ble en tredjedel av abonnementsprisen. Dette måtte søkes om individuelt for hver avis, og kongen hadde på denne måten en mulighet til å drive politisk sensur ved å nekte portoreduksjon for aviser med upassende innhold. Med den nye loven i 1837 ble det fastsatt at alle aviser og tidsskrift måtte betale porto tilsvarende en sjettedel av abonnementsprisen for de første fem daler og en synkende andel for de neste fem daler.⁷² Det at tidsskrifter oppnådde denne portoreduksjonen var svært viktig for opprettelsen av nye selskaper og foreninger.

⁷⁰ Myhre, Jan Eivind 2012, *Norsk historie 1814-1905: å bygge ein stat og skape ein nasjon..* i Ståle Dyrvik [et al.], *Norsk historie fra vikingtid til vår tid*, bd. 3. Oslo: Samlaget, s 77.

⁷¹ Myhre 2012: 77

⁷² Johannessen, Finn Erhard 1997, *Alltid underveis, postvesenets historie gjennom 350 år*. Bd 1. Oslo: Erlanders forlag, s 153-155.

For å skape et landsdekkende forum hvor man kunne diskutere meninger og dele erfaringer var opprettelsen av et tidsskrift den letteste, om ikke eneste måte å gå frem på. For Asylselskapet, som hadde til hensikt å samle alle landets asylere og deres medlemmer rundt deres felles interesser, ble tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* selskapets knutepunkt. Uten å ha dette landsdekkende talerøret ville det blitt et svært komplisert og tidkrevende arbeid, kanskje til og med umulig. Flere av de nye foreningene som ble opprettet hadde slike tidsskrift. Muligheten for å produsere og distribuere slike tidsskrift var en viktig komponent i utbredelsen av nye foreninger og selskaper i første halvdel av 1800-tallet. For Asylselskapet var det en selvfølge at alle medlemmene måtte abonnere på tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende*. Det første nummeret som ble utgitt var hovedsakelig en invitasjon til å bli medlem i selskapet. Dette ble sendt ut til alle asylene og inneholdt sanger, artikler, en liste over bidragsytere til Grønland Asyl og Skole og en artikkel om selskapet De Nødlidendes Venner i Trondheim. Dette selskapet var alt godt etablert og fungerte på mange måter som et forbilde og en mal for dette nye selskapet. I tidsskriftets første artikkel kunne man lese at selskapets formål var «Utbredelsen av denne herlige Sag.» Den herlige saken det ble referert til var asylsaken. Artikkelen var en innbydelse hvor selskapets formål og virke ble beskrevet, og forfatterne brukte bevisst en positiv vinkling i teksten. Artikkelen er ensidig og kan fremstå som reklame for selskapet og en måte å påvirke leserne til å støtte oppunder selskapet og deretter tegne abonnement på tidsskriftet. Tidlig i artikkelen går det klart frem at tidsskriftet vil være selskapets bindeledd, og leseren oppfordres sterkt til å støtte dette.

Etter å ha referert til asylsaken som «denne herlige sak» skriver forfatteren videre at

derfor tør man vel og antage som afgjort, at enhver Dame og Herre, der enten paa den ene eller den anden Maade allerede har viist sin Interesse for dette Anliggende, ikke heller nu har noget imod at ansees som Medlem af et saadant Samfund, der antages blot at burde paaligge denne ene forpliktelse: at holde det Blad, som skulde blive det hele Selskabets Organ og den bedste Maade at virke paa over det hele Land til hensigtens opnaaelse, og hvorved man undgaar nesten al Correspondance om disse Anliggender.⁷³

Forfatteren skriver at han ser det som en selvfølge at alle, både kvinner og menn, som har vist interesse for asylsaken burde bli medlem av Asylselskabet. Det at han innlemmer kvinnene

⁷³ *AST* 1841: 2

som en del av den potensielle medlemsgruppen kan sees på som en anerkjennelse til den jobben kvinneforeningen gjorde for asylene. Han inviterer med dette kvinners omsorgsengasjement inn i saken. Det kan også være en måte å åpne for et samlende interessefellesskap på tvers av de enkelte asylene, bygrensene, kjønn og samfunnslag. Videre kommer det klart frem at det var tidsskriftet som skulle representere selve selskapet. Det var gjennom tidsskriftet medlemmene skulle kunne kommunisere med hverandre, dele og spre kunnskap rundt asylsaken. Man kan på mange måter si at Asylselskapet bestod av en redaksjon, et medlemsblad og en tilhengerskare. Leserne av tidsskriftet også var forfatterne av artiklene som ble publisert. Tidsskriftet var nøkkelen til å knytte asylene og de som arbeidet for asylsaken sammen. På den måten unngikk man en omfattende, kostbar og tidkrevende prosess med brevveksling mellom asylene og de forskjellige foreningene.

Det kommer også tydelig frem at det økonomiske perspektivet med porto og portofrihet er gjeldende. I løpet av det første årets utgivelser tas temaet opp i tre forskjellige artikler. I det første nummeret som kom ut skrev redaksjonen at tidsskriftet skulle utgis to ganger i måneden til en fast pris på 2 skilling for hvert nummer, noe som tilsvarte en årlig pris på 2 ort (tilsvarende 48 skilling). For medlemmer som bodde utenfor Kristiania ble det et tillegg på 12 skilling som skulle dekke portoen for et år. *Asyl- og Skole-Tidende* nr. 4 avsluttes med en notis om at beboere i Kristiania kan skrive seg opp på abonnementslister hos boktrykkeren Steen i Klokke Svendsen Gaard eller ved de forskjellige asylene i byen. For de som bor utenfor Kristiania «haaber man at O Herr. Postmestere ville befordre Subscriptionen, da Bladet rimeligviis vil erholde Portofrihed og altsaa igjennem dem blive distribuert.»⁷⁴ Her hevdet redaksjonen altså at tidsskriftet vil få innvilget fullstendig portofrihet, og ikke kun den vanlige portoreduksjonen. Med loven fra 1837 mistet kongen muligheten til å drive sensur ved å nekte portoreduksjon, men han beholdt retten til å innvilge ytterligere reduksjon for aviser eller tidsskrift som var særdeles nyttige for samfunnet. Dette måtte søkes om individuelt og det populære tidsskriftet *Skilling-Magazin* var først ute. Både dette og Henrik Wergelands *For Arbeidesklassen* er eksempler på tidsskrifter som fikk innvilget ytterligere portoreduksjon på grunnlag av samfunnsmessig nytteverdi, og måtte kun betale en åttendedel av abonnementsprisen i porto, men mange av søknadene som kom inn ble avvist.⁷⁵ Wergeland hadde opprinnelig søkt om fullstendig portofrihet uten å få det innvilget med

⁷⁴ *AST* 1841: 32

⁷⁵ Johannessen 1997: 156

begrunnelse om at loven ikke tillot full portofrihet.⁷⁶ Med bakgrunn i dette er det tvilsomt at *Asyl- og Skole-Tidende* skulle ha fått innvilget full portofrihet under denne loven.

I 1830 ble det fremmet og vedtatt et lovforslag om utvidet «portofrihet for «offentlige Indretninger og Stiftelser, samt Skole og Fattigvesenet» og for sorenskrivere og bergmestere.»⁷⁷ Om Asylselskapet gikk inn under skole og fattigvesenet så kunne de gjennom denne lovgivningen kanskje søke om full portofrihet for *Asyl- og Skole-Tidende*. I tidsskriftets siste utgivelse i 1841, nummer 11-12, skriver redaksjonen at fra og med 1842 så vil det bli utgitt kun ett nummer i måneden og at disse ville bli «regelmæssig distribueret her i byen og forsendt med posterne, hvortil fornøden portofrihed med det første vil blive bevilget.»⁷⁸ Ut i fra dette er det sannsynlig at selskapet fikk innvilget full portofrihet. Dette ble også bekreftet i siste utgave i 1842 hvor redaksjonen annonserte at tidsskriftet var underlagt full portofrihet.⁷⁹ Med tanke på at et brev fra Kristiania til Bergen krevde en porto på 16 skilling⁸⁰ så utgjorde lovene fra 1830 og 1837 en stor forskjell. Om tidsskriftet skulle ha blitt sendt med vanlig brevporto ville det ha utgjort over tre daler årlig, åtte ganger så mye som medlemskontingenten var. I 1835 utgjorde timelønnen til en håndverksmester ca. 16 skilling, noe som tilsvarte syv kg havre.⁸¹ Om tidsskriftet ikke hadde fått portoreduksjon, kunne denne håndverksmesteren ha kjøpt 182 kg havre i stedet for å betale medlemskontingenten til *Asyl- og Skole-Tidende*. Med portoreduksjonen ville den årlige medlemskontingenten inkludert porto være på 60 skilling som tilsvarte 26 kg havre. Med full portofrihet ble medlemskontingenten den samme for alle medlemmene, uansett om de bodde i Kristiania eller Trondheim. Med dette regnestykket tatt i betraktning så forstår vi hvor avgjørende portoreduksjonen var for muligheten til å utgi aviser og tidsskrifter på landsbasis. *Asyl- og Skole-Tidende* hadde en så sentral rolle i opprettelsen og driften av Asylselskapet, at det ikke ville ha vært gjennomførbart å opprette et slikt landsdekkende selskap uten disse nye lovene.

⁷⁶ Johannessen 1997: 156

⁷⁷ Johannessen 1997: 156

⁷⁸ *AST* 1841: 96

⁷⁹ *AST* 1842: 188

⁸⁰ Johannessen 1997: 151

⁸¹ Johannessen 1997: 151

Den første generalforsamling

Det siste bladet som ble utgitt i 1841 var et dobbelnummer bestående av nr. 11 og 12 som kom ut søndag 26. desember. Første halvdel av bladet består av en artikkel om de offentlige oppdragelsesanstalter satt i gang på privat initiativ. Siste halvdel består av en liste over abonnenter og donasjoner gjort til Grønland Asyl og Skole. Avslutningsvis retter ledelsen i selskapet seg direkte til leserne og beklager bladets uregelmessige utgivelse det siste året og sier at «vi maae bede det hidtil foretagne mere betragtet som et forberedende Forsøg.»⁸²

Dette oppsummerer på mange måter hele dette første året. De første bladene var kun prøvenummer for å kjenne på interessen i samfunnet og finne ut om det i det hele tatt var mulig. I det første nummeret av *Asyl- og Skole-Tidende* ble leserne informert om at dersom dette bladet, som var et prøveblad, ikke ble returnert innen utgangen av mars samme år, ville man anta at forslaget om å opprette et landsdekkende asylselskap var godtatt, og få tilsendt de forskjellige asylenes medlemslister. I det tredje nummeret av tidsskriftet som ble utgitt 14. mars, halvannen måned etter den første utgivelsen, ble det annonsert at det ennå ikke var stiftet noe asylselskap. Derimot var det laget et løfte om at selskapet ville bli stiftet dersom 500 lesere betalte medlemskontingenten for 6 måneder. Om det ble færre enn 500 medlemmer så ville komiteen ta det som et tegn på at det var for liten interesse for bladet og selskapet, og de ville heller ikke ha en økonomisk mulighet til å fortsette.⁸³

Denne uklarheten rundt selve stiftelsen av selskapet kan tyde på at komiteen til å begynne med hadde hatt for høye tanker om den mottagelsen deres forslag og tidsskrift ville få. Etter utgivelsen i mars gikk det hele seks måneder før det neste nummeret kom ut. Bladet åpner med en direkte henvendelse til leserne. Her fortelles det om oppstarten til selskapet og tidsskriftet, og tankene rundt den videre utviklingen. Det var et halvt år siden forrige nummer kom ut og selv om det ikke oppgis noen konkret grunn kommer det frem at de har møtt på noen problemer som har hindret dem i å utgi dette nummeret tidligere. Det er naturlig å spekulere i om dette kan ha vært av økonomisk art, noe som også kan ha innbefattet at et for lite antall lesere har tegnet abonnement og betalt inn medlemskontingenten.

Av medlemslistene som var vedlagt var det 449 som var skrevet opp, noe som er 51

⁸² AST 1841: 96

⁸³ AST 1841: 24

medlemmer mindre enn det kravet på 500 medlemmer som komiteen selv satte i *Asyl- og Skole-Tidende* nr 1-2. På tross av dette har komiteen gått videre med forberedelsene til å kunne opprette et selskap, og som de skriver så

have vi troet det rettest af os, som kun midlertidige Bestyrere og Redacteurer, fremdeles blot at forberede Selskabets Organisation og Tidendens fulstændige Fremtræden⁸⁴

Dette har de gjort ved å legge ved et utkast til selskapets paragrafer og en liste over alle abonnentene og en innkallelse til generalforsamling i Asylselskapet. Om grunnen til dette var at det kun var 51 medlemmer som manglet, og at de muligens hadde stor tro på at disse resterende medlemmene ville melde seg etter at selskapet faktisk ble dannet og fremstod som en sikrere investering, er en mulighet. Det vil i så fall stemme med den beskrivelsen jeg tidligere har gitt av disse initiativtakerne som optimistiske filantroper med større tro på ideen om selskapet enn bekymringene rundt den økonomiske utviklingen. Dette kan i så fall igjen henge sammen med deres sosiale posisjon i samfunnet og at de personlig var vant til å få gjennomført det de satte seg som mål.

Mange av filantropene, Birch til eksempel, startet også opp flere prosjekter på en gang. Birch var aktiv innen en titalls foreninger, og det var kanskje ikke til å unngå at tidsplaner ikke alltid var mulig å følge. Utgivelsene av tidsskriftet var rykkvis spredt over hele året noe som kan tyde på en ustrukturert ledelse eller uforutsette problemer. I den første fasen av foreningsdannelse ble et stort antall av de oppstartede selskapene lagt ned etter kort tid. En mulig forklaring kan være at filantropiske prosjekter fikk stor oppslutning og prioritet i oppstarten, men at det var vanskelig å opprettholde engasjementet over tid. For en ledelse som samtidig sjonglerte med andre prosjekter, full jobb og sosialt liv kunne det bli vanskelig å følge opp hvert prosjekt med den tid og innsats det egentlig krevde.

På tross av forsinkelser og komplikasjoner ble selskapet offisielt stiftet på Generalforsamlingen som ble holdt den 12. oktober på Børsen i Kristiania, etter omtrent 10 måneder med annonseringer og organisering av selskapets stiftere. På agendaen var det fem punkter. Selskapet skulle få et navn, det skulle bli vedtatt statutter, et styre skulle velges, årskontingent skulle bestemmes og tidsskriftets tittel og form skulle diskuteres.⁸⁵ Det åttende

⁸⁴ *AST* 1841: 25

⁸⁵ *AST* 1841: 32

nummeret av *Asyl- og Skole-Tidende* består hovedsakelig av et referat fra generalforsamlingen med de vedtatte paragrafene både for selve selskapet og for filialbestyrelsene. Listen over selskapets utvalgte styre er også trykket i tillegg til en artikkel om et lignende asylselskap i Danmark. Som vi vet fikk selskapet navnet *Det norske Asylselskab* og formålet var å «virke for Asylsagens Fremme i vort Fædreland.»⁸⁶ Med dette blir det da bekreftet at det var den generelle asylsaken som skulle være i sentrum, og det ville hele tiden være en felles beslutning av styret om hvilke saker som skulle vektlegges for best å fremme det felles målet. Som tidligere nevnt var medlemmene forpliktet til å abonnere på tidsskriftet, dette ble også skrevet ned i §2 i statuttene.

Unntaket var om et medlem i stedet betalte fem speciedaler som et engangsbeløp. I paragrafen er denne muligheten beskrevet som en gave, dette er trolig grunnet beløpets størrelse. Fem speciedaler tilsvarte ti årsavgifter. Utformingen av selskapets statutter synes å være moderne og tilfredsstillende i forhold til det Hans Try omtaler som «normal-kravene» til en assosiasjon på 1880 tallet⁸⁷ og inneholder en klar formålsdefinisjon, har en demokratisk oppbygging og frivillig medlemskap. Malen for hvordan et slikt statuttmønster burde se ut utviklet seg gjennom 1800-tallet fra å være mangfoldig og til tider kompliserte til å bli enklere og mer standardiserte.⁸⁸ Try hevder allikevel at en oppfatning av et normalmønster utformet seg alt tidlig på 1800-tallet hos de mer «opplyste» gruppene i samfunnet. Dette stemmer i tilfelle godt med Asylselskapet og utformingen av selskapets statutter. Grunnleggerne av selskapet var ikke bare en del av det øverste samfunnslaget, de hadde også god erfaring fra foreningsvirksomhet.

Som nevnt var det ikke uvanlig at et foreningsmedlem også var medlem av andre selskaper og foreninger. Birch var medlem i særdeles mange foreninger i løpet av sin karriere og hadde vært med å starte opp og utforme flere av dem. Asylselskapet skulle være en demokratisk oppbygd forening, og paragrafene 3-8 beskriver oppdelingen av sentralbestyrelsen i et styre og et representantskap og deres forskjellige oppgaver. Representantskapet bestod av 15 medlemmer som ble valgt på den årlige generalforsamlingen. Til dette valget kunne de medlemmer som ikke hadde anledning eller mulighet til å reise inn til Kristiania og delta på

⁸⁶ *AST* 1841: 56

⁸⁷ Try 1985: 18

⁸⁸ Try 1985: 19

generalforsamlingen sende sin stemmeseddel med posten, og ville på den måten allikevel ha mulighet til å delta på valget. I tillegg til disse 15 ble det valgt en formann som stilte til nytt valg hvert år og en viseformann som ble valgt for to år av gangen. Formannen og viseformannen dannet administrasjonen sammen med 3 medlemmer fra representantskapet. Disse tre ble valgt på et eget representantskapsmøte, hvor det også ble bestemt hvem som skulle fungere som sekretærer, en i administrasjonen og en i representantskapet. Det var helt klare regler rundt valgprosessen og for hvor mange år hvert valgte medlem fikk sitte. Representantskapet var ansvarlig for selskapets utgifter og stilte summene til administrasjonens disposisjon. Administrasjonen som bestod av fem menn stod for den daglige driften av selskapet og utgivelsen av *Asyl- og Skole-Tidende* og fordelte fritt arbeidsoppgavene seg i mellom.⁸⁹

Denne måten å organisere et selskap stemmer godt overens med den demokratiske modellen hvor det er styret nedenfra som bestemmer, og alle medlemmene i selskapet har mulighet til å påvirke hvem som skal styre selskapet. Allikevel er det påfallende at alle i administrasjonen og representantskapet var en del av det øverste sosiale sjiktet.

Det geografiske aspektet hadde også en innvirkning på den sosiale forankringen i de øvre samfunnslagene. Det gikk hele tiden klart frem at sentralbestyrelsen måtte befinne seg i Kristiania, noe som trolig også var mest praktisk. For selv om asylsaken hadde fått et godt fotfeste i store deler av landet og at selskapet ønsket å nå bredt rund seg, så var Kristiania den største byen og det var her det var flest barneasyl. Nettopp på grunn av den store geografiske spredningen av asylene, ble det også dannet egne paragrafer som omhandlet filialbestyrelser. Her kommer det klart frem at det er ønskelig med en filialbestyrelse på hvert sted hvor det enten var opprettet et asyl eller hvor det ellers «kan befindes hensiktsmæsig.»⁹⁰ Disse filialbestyrelsene skulle velge sine egne styrer og jobbe for utvidelsen av asylsaken i sitt område, og generelt ha nær kontakt med sentralstyrelsen i Kristiania. Det ser på denne måten ut til at Asylselskapet har hatt en klar tanke om å bygge opp sin forening i lys av de store foreningene som for eksempel Det Norske Misjonselskab. Dette selskapet etablerte «landsomfatande organisasjonar med landsstyre, distriktsstyre og lokalforeningar, og på toppen av det hele generalforsamlingar med representantar valde direkte frå

⁸⁹ AST 1841: 56

⁹⁰ AST 1841: 59

lokalforeningane.»⁹¹ Jeg har ikke klart å få bekreftet hvorvidt det ble opprettet slike filialbestyrelser under Asylselskapet. Man får inntrykk av at selskapet helt fra starten av tok seg vann over hodet og prøvde å virke større og mer ambisiøst enn selskapet og medlemmene virkelig var. Det er ikke umulig at det ble opprettet filialbestyrelser i de byene det allerede eksisterte asylsaker, men i flere av disse byene var det allerede opprettet selskaper i tilknytning til asylsaken. Det er mer tenkelig at disse eksisterende selskapene, som for eksempel De Nødlidendes Venner i Trondheim, fikk en tett kontakt med Asylselskapet og at de fikk et felles talerør gjennom *Asyl- og Skole-Tidende*, enn at det ble opprettet en egen forening under Asylselskapet med så og si de samme medlemmene og med nesten likt formål.

Det at det ble utformet egne paragrafer om opprettelsen og driften av filialvirksomheter sier mye om selskapets utgangspunktet og ønske om fremtidig utvikling. Man kunne før utgangen av året lese

I den Constitutionelle 9de d. M. erfares denne *Asyl- og Skole-Tidende* at være særdeles velkommen i Bergen, ligesom Hr Stiftprovst von der Lippe har med Interesse antaget sig Sagen i Christiansand.⁹²

Ut i fra dette kan vi anta at von der Lippe hadde opprettet en filialavdeling under Asylselskapet i Kristiansand. At lignende hadde skjedd i Bergen er usikkert, men tydelig er det at selskapets mål om å opplyse samfunnet om og jobbe for asylsaken ble gjennomført i flere deler av landet. En annen måte selskapet kunne nå ut til flere i samfunnet, var ved å inkludere byenes kvinneforeninger. Foreningslivet var et av de områdene kvinner kunne hevde seg i samfunnet og dameforeningen i Kristiania var en stor forening med innflytelsesrike kvinner. I *Asyl- og Skole-Tidende* nr.9-10 ble det kunngjort at;

Den Opfordring, som f. A. Fra Dameforeningen udgik til de ærede Asylbestyrelser om at meddele deres Aarsberetninger, vil den nævnte Forening i Aar overlade til Asylselskabets Administrasjon, der udbeder sig og med Erkjendtlighed vil modtage saadanne Beretninger til Afbenyttelse ved Fremstillinger af Asylsagens Fremgang hos os.⁹³

Selv om dameforeningen ikke kan oppfattes som noen filialavdeling under Asylselskapet så var det med på å støtte opp under selskapet.

⁹¹ Try 1985: 53

⁹² AST 1841: 17

⁹³ AST 1841: 80

Kvinneforeningene hadde en direkte tilknytting til de forskjellige asylene. Dette var foreninger bestående av kvinner fra de øverste sosiale lagene som hjalp til i undervisningen i asylene og organiserte innsamlingsaksjoner av klær og penger. Stine Aas var en av de mest aktive kvinnene innen dameforeningen. Sammen med Birch arbeidet hun for de Nødlidendes venner i Trondheim og var bestyrerinne for det første asylet som ble opprettet. I 1838 flyttet hun til Kristiania og tok raskt opp igjen sitt arbeid for byens barn, og var en av styremedlemmene i Dameforeningen i Kristiania til Asylers Fremme. På det meste bestod foreningen Kristiania av ca. 150 kvinner, og foreningen var høyst anerkjent i samfunnet. Foreningens medlemslister, referat fra generalforsamlinger og foreningens paragrafer kom på trykk i *Asyl- og Skole-Tidende*, på lik linje som foreninger hovedsakelig drevet av menn.

I løpet av et turbulent år med intensivt arbeid hadde det lykkes stifterne av Asylselskapet å få opprettet et landsdekkende selskap med både en sentral bestyrelse og et månedlig tidsskrift. Det å ha et tidsskrift som et samlende og talende organ bidro til at selskapet kunne spre sitt budskap. Styret så som nevnt på tidsskriftet som helt nødvendig og alt i første nummer står det at «dette lille Forsøg, som ville blive aldeles forgjeves, dersom man ei tør antage som afgjort, at ethvert Medlem av Asylselskabet ogsaa holder dets Blad»⁹⁴ Gjennom tidsskriftet fikk man ikke bare spredt egne tanker og ideer, appellert for kampsaker, enkelte asyl eller generell pedagogikk, men også bundet landet sammen. Ved både å kunne lese om asylsaken i Norge og i utlandet kunne man fange interessen til et bredere publikum. Ved å åpne opp for at alle kunne sende inn saker vedrørende lokale asyl eller sanger og dikt til bruk i undervisningen fikk man leserne både interesserte og engasjerte. Fellesnevneren for alle medlemmene var at de var for asylsakens fremme. De aller fleste var en del av det øvre sosiale sjiktet og med de sosiale strømningene man hadde i Norge på 1840-tallet var det å være med i et slikt selskap også sosialt positivt.

Det at selskapet valgte å offentliggjøre lister over medlemskontingentene og gaver i medlemsbladet sitt, kan ha virket positivt inn på medlemmenes givervilje. Det kan også sees på som god personlig reklame. En kjøpmann kunne muligens få en del nye kunder til sin forretning om hans navn stod oppført som medlem og giver i bladet. I årets siste utgivelse av *Asyl- og Skole-Tidende* var det lagt ved en ny liste over flere medlemmer av selskapet. Dette

⁹⁴ *AST* 1841: 5

var hovedsakelig en liste over folks donasjoner til Asyl og Skoleindretningen i forstaden Grønland, men i følge redaksjonen skulle;

Alle disse ædle Givere ansees naturligviis som Subscribenter og kunne vælges til Repræsentanter i den aarlige Generalforsamling den 28 Januar, hvor Protocoller og Regnskabet fremlægges.⁹⁵

Listen inneholder navn over de som ga årlige bidrag til asylet, men også de som hadde gitt enkelt gaver til enten asylet, skolen eller redningsanstalten på Grønland i løpet av årene 1839 til 1841. Summen på givene er 121 og om man legger dette antallet til det eksisterende medlemsantallet på 449, som var det gjeldende tallet ved generalforsamlingen i oktober, så ble det offisielle medlemstallet ved utgangen av året 1841 570 medlemmer.

⁹⁵ *AST* 1841: 95

5. Ildsjeler og pådrivere

I dette kapitlet vil jeg introdusere noen av mennene som stod bak opprettelsen og driften av Asylselskapet. Sverre Steen trekker særlig frem enkeltpersoner som initiativtakere og drivkreftene bak de enkelte foreningene,⁹⁶ noe jeg vil bruke som utgangspunkt for dette kapitlet. Mitt hovedfokus kommer her til å være på generalkrigskommissær Paul Hansen Birch og hans filantropiske innsats. Han var en viktig person for selskapet, og påvirket både opprettelsen og den videre utviklingen. Foreningenes formål var selvfølgelig essensielt, men enkeltpersoners engasjement var av svært stor betydning for gjennomføringen. De fem andre grunnleggerne var også aktive filantroper som hadde kjempet for asylsaken i flere år.

Ildsjeler

Som nevnt var det de seks mennene Birch, Keyser, Fangen, Schjøth, Fearnley og Svendsen som startet opp Asylselskapet. Det var disse seks som undertegnet oppfordringen i *Asyl- og Skole-Tidende* nr.3 som informerte om selskapets dannelse, tidsskriftets målsetting, innbetalinger, forslag til statutter og administrasjon. Oppfordringen viser også til at forslaget om å opprette et slikt selskap ble diskutert og vedtatt på generalforsamlingen i Grønland asyl og skole 28. januar 1841. Vi kan med dette anta at det var disse seks mennene som stod bak ideen og tok på seg ansvaret med å sette denne ut i livet. Disse var alle kjente menn i sin samtid og var med på å legitimere selskapets status. Denne statusen var svært viktig ettersom selskapets økonomi var avhengig av dets medlemmer og deres økonomiske bidrag. Selskapet bestod av en indre og ytre krets, hvor den indre krets nesten utelukkende bestod av embetsmenn. Som tidligere nevnt ønsket ikke Keyser å bli valgt til formann for selskapet og Birch avslo da valget falt på han. Professor Hjelm ble selskapets formann og pastor Biørn ble viseformann. Begge disse var også vel ansette menn, Hjelm var jurist og jobbet for lovkomiteen, som utarbeidet forslag til nye lover og ble siden høyesterettsdommer. Biørn arbeidet som hjelpeprest for stiftsprosten i Kristiania. Han var som Schjøth svært opptatt av

⁹⁶ Try 1985: 33

avholdssaken og utga flere mindre tidsskrifter for denne saken. Han utga også et blad rettet mot barn og asylsaken kalt *Børnevennen*. Dette bestod av dikt og barnesanger, hvor blant annet flere av Henrik Wergelands barnedikt ble publisert. Wergeland var en nær venn av både pastor Biørn og Generalkrigskommissær Birch, og han hyller både dem og deres kamp for asylsaken i flere av sine dikt og sanger.

Det er mange enkeltpersoner som gjør seg bemerket når man går nærmere inn på historiske hendelser, selskaper og perioder. I tillegg til de seks grunnleggerne av Asylselskapet, står rådmannen Erik Nicolai Saxild frem som en viktig person innen asylvesenet. I første utgaven til Asyl- og Skoletidende kan vi lese at

Raadmand Saxild har forlængst annonceret Subskriptionsplan paa «en Asyljournal for de norske Asyler»; men da denne Plan ei endnu har kunnet udføres, ligesom den er forskjellig fra Hensigten med dette Blad, saa er det med Hr. Raadmandens velvillige Samtykke man nu vover ogsaa dette lille Forsøg.⁹⁷

Saxild var en av ildsjelene som jobbet for asylsaken i Kristiania, men ble aldri en del av den indre kretsen i Asylselskapet. Han var den første som tok initiativet til opprettelsen av barneasyl. I 1836 begynte han å skrive artikler og innlegg om dette nye fenomenet i *Christiania Intelligentssedeler*. Han arbeidet aktivt for asylsaken og var også personlig engasjert som både leder og lærer i forskjellige asyl. Ut i fra sitatet kan vi lese at Saxild selv ønsket å skape en asyljournal, som et samlende organ. Det står videre at målet med journalen var annerledes enn selskapets og at det ikke var blitt gjort. Likevel kommer det frem at Saxild var blitt rådført om opprettelsen av Asylselskapet.

Personlige forbindelser var viktig i oppstarten og driften av filantropiske foreninger. Det virker som at det var ønskelig å få Saxild med på ideen og hindre at han skulle føle seg dårlig behandlet. Han ble ikke en del av den indre kjernen. Dette kan ha bakgrunn i hans sviktende helse, men også ha med personlige forhold til de andre i selskapet å gjøre. I løpet av våren 1841 endte Saxild og Keyser i en konflikt som utviklet seg til uvennskap. Dette igjen førte til at Saxild måtte avslutte sitt arbeid både innen asylene og ved søndagsskolen.⁹⁸ Med bakgrunn i dette ser vi hvor viktig de personlige forbindelsene var for arbeidet. Selskapene og foreningene var private og bygget på et fellesskap bestående av både felles interesser, men

⁹⁷ AST 1841: 5

⁹⁸ Berg, Arno 1954, «Erik Nicolai Saxild». *St. Hallvard* 32 (2) s 61.

også personlige forbindelser. Når uvennskap oppstod, som mellom Saxild og Keyser, kunne det resultere i at en av partene måtte trekke seg helt ut, på tross av at de ønsket å jobbe for felles mål. En splittelse innen et selskap kunne føre til mistillit, ustabilitet og i verste fall føre til oppløsning av hele selskapet. Ettersom selskapene var så avhengig av medlemmenes økonomiske bidrag var det viktig at det fremstod som en trygg investering.

Generalkrigskommissær Paul Hansen Birch

Birch levde sitt liv i tråd med den nyutsprungne assosiasjonsånden. Trolig var han selve drivkraften bak opprettelsen av Asylselskapet. Han var også som vi vet aktiv innen en rekke andre foreninger og hjelpetiltak. Birch ble født på Kræmmerbakken i Fåberg 20.juli 1788. Hans opprinnelige navn var Paul Hansen Reichenwald etter sin tyskfødte far. Han ble oppdratt og fikk sin utdanning av sin onkel, generalkrigskommissær Hans Jørgen Birch, og tok hans etternavn. Birch gjorde en rask karriere i militæret og alt i 1824, da han var 36 år, var han blitt generalmajor og var bosatt i Trondheim. Året etter ble han adjutant hos kongen, og den relasjonen han fikk til kongefamilien hadde en positiv betydning for hans filantropiske arbeid. Birch bodde i Trondheim til 1831 da han ble generalkrigskommissær og flyttet til Kristiania. Her bodde han til han ble pensjonert i 1860 og flyttet tilbake til Trondheim. Birch reiste mye både i Norge og utenlands, men det var Trondheim og Kristiania som ble hans to holdepunkter. Disse to byene ble sentrum for hans engasjement for samfunnets fattige. Birch fattet interesse i de fleste foreninger han ble kjent med, men det var det å hjelpe de som ikke ellers fikk hjelp som han var mest opptatt av.

Sophie Jæger publiserte i 1932 en artikkel om Birch i tidsskriftet *St. Hallvard*. Denne artikkelen er skrevet omtrent 70 år etter hans død. Artikkelen bygger mye på muntlige overleveringer fra folk som har kjent han, samt brev fra hans private arkiv. Jæger omtaler han i artikkelen som en person med «mye tull, men et hjerte av gull.»⁹⁹ Her beskrives han som en snill og rettferdig mann som ønsket å utrette mer enn han maktet. Dette kan virke som en noe overraskende karakteristikk av en general og embetsmann.

Birch var medlem i, og startet opp flere foreninger og selskaper. Flere av disse selskapene ble etter kort tid lagt ned. Dette kan vitne om at han hadde et ønske om å bidra, men manglet

⁹⁹ Jæger, Sophie 1932, «General Birch». *St. Hallvard* 10 s 112.

evne til å fullføre sine prosjekter. Dette er med på å støtte opp under Jægers noe utradisjonelle karakteristikk av han. Før Birch flyttet til Trondheim, bodde han i Stockholm, og her engasjerte han seg for flere av de hjelpetiltak som omhandlet de fattige og hjelpetrengende. Sverige var noe tidligere ute enn Norge når det gjaldt dannelsen av filantropiske foreninger og det er nærliggende å tro at det var her grunnlaget for hans interesse ble lagt. Ved å sette seg inn i opprettelsen og organiseringen av slike veldedige selskaper hadde han med seg både kunnskap, erfaring og engasjement da han kom til Trondheim. Trolig bidrog hans høye stilling innen militæret til autoritet i samfunnet og gjorde det lettere for han å opprette filantropiske prosjekter.

I Trondheim hadde det på 1700-tallet hovedsakelig vært private donasjoner og legater opprettet av velstående borgere, som finansierte byens pleie- og fattigvesen. Utover 1800-tallet tok foreningslivet stadig mer over disse oppgavene. Den første foreningen var *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab* som ble stiftet alt i 1760, da under navnet *Det Trondhiemske Selskab*. Dette ble etterfulgt av *Den borgerlige Klubb* i 1783 og *Harmonien* i 1813. Disse klubbene ble sosiale samlingsstedene for byens herrer, hvor de blant annet leste aviser og diskuterte.¹⁰⁰ Birch ble medlem i både Det Kongelige Norske Videnskabernes Selskab og Harmonien, og ble på den måten en del av foreningslivet i byen. Gjennom Harmonien ble Birch kjent med grosserer Frederik Bing. Han var en mann som alt var kjent i byen for sin velgjørenhet og sine filantropiske ideer. Sammen startet disse to De Nødlidendes Venner i 1827. Det var general Birch som var initiativtakeren, og han tok seg av det administrative og den organisatoriske delen av virksomheten, mens grosserer Bing tok seg av det daglige arbeidet for de trengende. Da Birch flyttet til Kristiania, tok Bing over og førte selskapet videre.

Da De Nødlidendes Venner opprettet det første asylet, hadde Birch alt blitt forfremmet til generalkrigskommissær og flyttet til Kristiania. I Kristiania jobbet han aktivt for å fremme interessen for asylsaken i Norge og «det ligger nær å tro at generalen inspirerte sine gamle venner i Trondheim til å være først ute med opprettelsen av et barneasyl i De Nødlidendes venner regi.»¹⁰¹ Med De Nødlidendes Venner hadde Trondheim allerede et velorganisert selskap som jobbet med mål som lett kunne forenes med asylsaken. Det var antagelig lettere

¹⁰⁰ Sletvold, Sverre 1977, *Trondhjems Asylselskap, De Nødlidendes Venner 1827-1977*, Asylselskapet, s 7.

¹⁰¹ Sletvold 1977: 20

å få i gang et asyl her enn det var i Kristiania. De Nødlidendes Venner ble sannsynligvis en mal og et forbilde for mange av de prosjekter Birch startet opp i ettertid. Selskapet ble ofte omtalt i *Asyl- og Skole-Tidende*, og det ble en viktig støttespiller for Asylselskapet. Ved å sammenligne flere av de foreninger Birch var med på å starte opp med De Nødlidendes Venner, finner vi mange likheter. Dette er særlig i forhold til opprettelsen, organiseringen og målgruppen. Dette er likhetstrekk som gjenspeiles i selskaper som *Foreningen for redningsanstalten paa Grønland* og *Centralforeningen til Afhjælpelse af offentlig Elendighed*, men også Asylselskapet. Ved opprettelsen av både De Nødlidendes venner og Asylselskapet henvendte de initiativtakene komiteene seg til samfunnet. Dette ble gjort gjennom kunngjøringer i aviser og ved å bruke eksisterende organisasjonene som talerør. I Trondheim ble det lagt ut tegningslister til medlemskap i Selskabet for de Nødlidendes Venner og i de to klubbene Den Borgelige Klub og Harmonien. Ved opprettelsen av Asylselskapet ble de første tidsskriftene sendt til de ulike asylene, og styrene for disse sendte sine utfylte tegningslister til Asylselskapet. Medlemskontingent, offentliggjøring av de individuelle bidragene og en nøye bokføring med kassabøker og regnskapsprotokoller går også igjen i begge selskapene. Det var ved medlemskontingentene og økonomiske gaver at selskapene ble finansiert. Størrelsen og omfanget av dette varierte for de forskjellige selskapene og foreningene. Det kunne oppstå økonomiske problemer og underskudd som førte til at noen av selskapene ble nedlagt. Det å offentliggjøre medlemslister og innbetalte summer var som nevnt en måte å «reklamere» for enkeltpersoner og forretninger. Dette kunne medføre at folk gav ekstra siden det ble offentliggjort.

Økonomiforvaltning var en sentral del av foreningsdriften, og engasjementet Birch viste for sine prosjekter kom særlig frem gjennom hans innsats for å samle inn økonomiske midler. Jæger forteller om hvordan han «maser folk sønder og sammen» og «påtar sig inkasseringen av og ansvaret for bidragene, hvad der i årenes løb ikke kostet ham små summer»¹⁰². Han fikk engasjert folk som selv var arbeidsløse og trengende til å reise rundt med bidragslister til prosjektene. Han hadde også alltid ført seg selv opp med en sum på disse listene. Vi ser av bakenforliggende informasjon at Birch var pådriver i forhold til organisering, igangsetting, økonomisk planlegging og bidragsyter. Dette styrker teorien om den avgjørende rollen enkeltpersoner spilte i opprettelsen og driften av de filantropiske foreningene som blomstret

¹⁰² Jæger 1932: 118

opp på 1840-tallet.

Da Birch bodde i Trondheim gjorde han seg bemerket på flere områder. Fra «oppdyrking av Heimdalsmyrene og arbeid for frigitte fanger, til organiseringen av brannvesenet og arrangement av kunstutstillinger.»¹⁰³ Hans innsats for å reformere allmueskolevesenet (fattigskolen) i byen, reflekterer han innsats for å bedre barns situasjon. Dette engasjementet ble videreført da han flyttet til Kristiania. Han bidro i mange prosjekter og startet opp flere selskaper og foreninger. Problemer kunne oppstå ved at engasjementet og de økonomiske midlene ikke var samstemt. Birch var som nevnt embetsmann med en høyt rangert stilling innen militæret. Han hadde en inntekt som yrket tilsvarte, men i kildematerialet og i omtale av han får man ikke inntrykk av at han var noen rik mann. Han hadde en kone og ni barn som han forsørget, og i tillegg gikk mye av hans midler med til å støtte opp under hans filantropiske prosjekter. Det kan virke som at han ønsket å hjelpe så mange som mulig. Han betalte ved flere anledninger av egen lomme når det kom til innkjøp av nødvendigheter til både redningsanstalten, barneasylene og hans andre prosjekter. Han bar også med seg en større gjeld etter en mislykket investering i 1834. Han og tre menn hadde kjøpt Ullevold gård, men uten driftskapital, landbrukskompetanse eller god oversikt over egen økonomi ble han tvunget til å selge seg ut av dette allerede etter to år.¹⁰⁴ Dette var en tung avgjørelse for han og han skrev i 1836

at min oekonomiske Stilling ikke er god, føler Ingen tungere end jeg, der stedse har lidt under denne Byrde, og tør dog med en ganske frelst Samvittighed erklære, at ingen Brøde være mig bekjendt, der har foranlediget saadant – men Lyst til at hjælpe der, hvor jeg troede dette burde skee, har i Opsloe, i Stockholm, i Trondhjem, i Christiania og paa Ullevold stedse forfulgt Deres beklagelsesverdige Birch.¹⁰⁵

Ut i fra Birchs egne ord kan vi her se hans fortvilelse over sin økonomiske situasjon og muligens hans noe eksentriske livsstil med stadig nye prosjekter. Han skriver at hans lyst til å hjelpe har forfulgt han, og det kan være denne lysten som gjenspeiles når man i ettertiden ser tilbake på hans livsverk. Han startet opp mange prosjekter samtidig. Noen av disse prosjektene ble kortvarige, mens andre ble videreført i ny form. Dette var også den skjebne Asylselskapet led da det ble lagt ned kun fire år etter sin opprettelse. Selskapet hadde i løpet

¹⁰³ Sletvold 1977: 8

¹⁰⁴ Jæger 1932: 117

¹⁰⁵ Jæger 1932: 117

av den tiden forandret mye av sitt innhold og mange av ideene ble videreført i Birchs nye prosjekt Foreningen for redningsanstalten paa Grønland.

Selv om Birch hadde problemer i sin private økonomi hadde han et talent når det kom til å samle inn penger.¹⁰⁶ Med tanke på de filantropiske foreningenes økonomiske situasjon må dette ha vært et positivt talent. Gjennom *Asyl- og Skole-Tidende* oppfordres leserne ved flere anledninger om å gi økonomiske gaver til asylsaken, både Asylselskapet og de enkelte asylene. Jæger forteller om hvordan Birch personlig gjorde den samme jobben. Han sendte stadig ut brev til byens borgere med spørsmål om økonomiske bidrag, noe som ikke av alle ble sett på som utelukkende positivt. Birch var en filantrop og hans arbeid for asylsaken var bakgrunnen for hans ønske om å opprette Asylselskapet. På tross av hans sentrale sosiale posisjon kan vi anta at han ikke alltid ble forstått av samfunnet rundt han. Foreningslivet som var kommet til Norge var et nytt fenomen og langt fra alle var filantroper. Det nye fokuset på fattigomsorg som en felles folke-oppgave var på ingen måte rotfestet i samfunnet. For mange var generalmajoren en eksentrisk og fargerik figur i bybildet.

Dette kommer tydelig frem gjennom en brevveksling mellom Birch og redaktør A. B. Stabell, hvor Birch forteller om stattholderens generøse bidrag på 50spd til Grønland 28, og inviterer Stabell til å besøke asylens lokaler og se dets funksjoner. Stabell svarer fornærmet at han hverken ønsker å komme å se lokalene, eller ønsker noe videre informasjon om driften. Han undrer seg over Birchs hensikt med sitt brev var å vise til at Statholderen ga mer penger enn han selv, eller om han burde gi mer enn de seks spd han årlig bidrar med, men konkluderer med at han ikke vil fundere over det, og trekker sitt årlige bidrag.¹⁰⁷

Ut i fra disse brevene hadde antagelig Stabell rett i sine funderinger om at Birch virkelig prøvde å få Stabell til å gi en høyere sum. Hans innsats hadde i midlertidig motsatt effekt da Stabell reagerte svært negativt og asylet endte opp med å miste en av sine årlige inntekter. Vi kan anta at dette ikke var et enkelttilfelle. Jæger forteller i sin artikkel om Birch at «der var dem som sprang sin vei når de så «gamle Birchen» komme haltende opover gaten; andre, mer makelig anlagte, tok likegodt portemonneen op med en gang.»¹⁰⁸ Ut i fra denne beskrivelsen

¹⁰⁶ Jæger 1932: 123

¹⁰⁷ Brevveksling mellom P. H. Birch og A. B. Stabell i 1842, vedlegg 2. Jæger 1932: 118

¹⁰⁸ Jæger 1932: 118

får vi virkelig et eksentrisk inntrykk av Birch. Jæger er i alle fall ikke i tvil om hans evne til å samle inn penger til en god sak. Selv med tanke på at hennes beskrivelse er basert på muntlige kilder, er det ikke usannsynlig at det er mye sannhet i denne karakteristikken. Dette bygger i tilfelle opp under teorien om Birch sin påvirkningskraft på asylselskapets økonomi i både positiv og negativ retning.

Selv om ikke alle var positive til Birchs engasjement og innsamlingsmetoder så fikk han allikevel anerkjennelse for sin innsats. Som nevnt var Wergeland en av dem som hyllet Birch sitt engasjement gjennom sin diktning. I et brev til sin kone skrev Wergeland;

Jeg vilde berede General Birch en Overraskelse, og saa arrangerede jeg det da saaledes: I dag Kl 9 indfandt jeg mig hos ham somom ingen Ting var, men strax efterkom en Deputation af Børn med Skolemesteren i Spidsen og Blomsterqvaste i Hænderne og overrakte ham Sangen samt en Krands. De afsang nogle af versene. I eftermiddag Kl 5 kommer Generalen ud i Asylet, hvor Sangen skal blive afsjungen og hvor hans Portræt er blomsterkrandsset samt andre Blomsterkrandse anbragte.¹⁰⁹

Sangen barna sang het «Asylbørnenes sang til sin velgjører, generalmajor Birch, paa skjærsommerdagen 1841.» Denne sangen skrev Wergeland til ære for Birch sitt arbeid med asylvesenet. I sangen blir Birch fremstilt som asylets engel, og det gjennomgående temaet til sangen er takknemlighet ovenfor hans arbeid. Det første og siste verset i sangen beskriver særlig godt dette:

1. Nu kommen er, paa Guds Befal,
den deilige Skjærsommer.
Da alle Vi nok plukke skal
vor gode gamle General
en Krands af Markens Blommer.

12. O deilige Vidundersyn!
Det over Os vil svæve
med Rosers Glimt og Liljers Lyn;
men Vi, vi jublede i Sky'n:
"Asylets Engel leve!"¹¹⁰

¹⁰⁹ Amundsen, Leiv 1974, *Henrik Wergeland Brevene til Amalie*, Oslo: Cappelens forlag, s 62.

¹¹⁰ Wergeland, Henrik i Sonja Hagemann 1976, *Vinterblommer i Barnekammeret» Henrik Wergelands samlede barnediktning utvalgt og kommentert av Sonja Hagemann*. Oslo: Aschehough, ss 44-45.

Gjennom denne markeringen fremstilles Birch som en folkehelt. Det er sannsynlig at det var delte oppfatninger rundt hans personlighet. Ut i fra kildene var han en eksentrisk og original mann. Han var svært engasjert i sitt arbeid, men muligens mindre strukturert. Han var flink til å samle inn penger til sine prosjekter, men ikke nødvendigvis like flink til å disponere dem. Jæger sitt oppsummerende sitat «Mye tull, men et hjerte av gull»¹¹¹ er trolig en riktig karakteristikk av generalkrigskommissæren.

Private bidrag, men sosialt engasjement

Det å fremstille at asylsaken kun ble driftet på et privat engasjement gir et feil inntrykk. Den private og offentlige sfære er ikke avgrenset på samme måte i dagens samfunn som den var på midten av 1800-tallet. Sett utifra nåtidens synspunkt var opprettelsen av asylene nærmest et veldedig prosjekt drevet frem av velstående og engasjerte menn og kvinner. Det var det som var kjernen i den nye foreningsvirksomheten som sprang frem på 1800-tallet. Samtidig bar det hele mer preg av en offentlig bevegelse. Da Birch tok initiativ til å opprette De nødlidendes venner i 1827, var hans samfunnsposisjon som sjef for Trondheims infanteribrigade og byens militære kommandant en viktig faktor. Han var en viktig mann i samfunnet, og i tillegg hadde han et nært vennskap til kongehuset. Kongefamilien var økonomiske bidragsytere for asylsaken, men vel så viktig var den symbolske verdien deres støtte gav. På bakgrunn av deres stand og stilling i byen, var borgere, embetsmenn og deres koner, nærmest sosialt forpliktet til å støtte en sak «for å avhjelpe nød blant byens befolkning.»¹¹² Som Øverland hevder i sin artikkel ble det utvilsomt sett på som en samfunnsplikt å delta når både sivile og militær embetsmenn i forskjellige grader var aktive medlemmer og støttet oppunder organisasjonene både i kraft av sin person, posisjon og økonomi. Henrik Wergeland omtalte også barneasylet som ble opprettet i Kristiania som en av flere nye offentlige bygninger som var blitt oppført.¹¹³

De nye filantropiske foreningene ble opprettet og driftet av det vi i dag vil omtale som privat initiativ, men det er nærliggende å tro at folket så på dette som en forlengelse og fornyelse av det fattigvesenet som allerede eksisterte. Kristen Ulstein bruker begrepet «borgerlig

¹¹¹ Jæger 1932: 112

¹¹² Øverland, Per 2012, *Asylselskapet gjennom de siste tretti år 1977-2007*, i Sverre Sletvold og Per Øverland *For barn i Trondheim Tronhjems Asylselskap fra 1827 til 2007*, Lademoen menighetsråd 2010, s 95.

¹¹³ Øverland 2010: 95

offentlighet» og forklarer dette med at staten står «utenfor samfunnet [og] griper bare regulerende inn for å sikre visse felles betingelser og rettsregler.»¹¹⁴ Samfunnet var delt i to sfærer, en privat og en offentlig, hvor da den offentlige sfæren var bindeleddet mellom den private sfæren og staten. Den private sfæren omhandlet familielivet med seksualitet, følelser og religion, mens folks yrker og privatøkonomi var en del av det sosiale livet og da en del av den offentlige sfære.¹¹⁵ En manns arbeid definerte hans person i det offentlige rom og ga ham en bestemt plass i samfunnet. Det at embetsmenn startet opp foreninger og selskaper ved privat initiativ gjorde selskapene til en del av den borgerlige offentligheten og legitimerte dens plass i samfunnet. Selv om familielivet tilhørte privatsfæren så ville problemer som kunne være av allmenn interesse bli tatt opp til debatt i den kulturelle offentlighet. På lik linje kunne problemer fra den sosiale sfæren som bli tatt opp i den politiske offentligheten hvor staten spilte en mer aktiv rolle.¹¹⁶ Dette var tilfellet med fattigdomsproblemet, som i utgangspunktet var et privat anliggende for de familiene det angikk, men som ble en del av den kulturelle offentligheten. Det gikk over til å bli et samfunnsproblem som måtte løses av samfunnet i fellesskap. Det som i dag blir omtalt som filantropiske foreninger var verktøyet borgerne tok i bruk i et forsøk på å løse problemet.

¹¹⁴ Ulstein, Kristen 1998, *Organisasjon og ledelse i frivillig arbeid*, Oslo: Universitetsforlaget, s 40.

¹¹⁵ Ulstein 1998: 40

¹¹⁶ Ulstein 1998: 40

6.

Det Norske Asylselskab, et landsdekkende selskap

Å forstå asylselskapets formål er grunnleggende for å forstå bakgrunnen for selskapets opprettelse, drift og nedleggelse. Som nevnt ønsket grunnleggerne av selskapet å danne et landsdekkende forum hvor alle som jobbet for asylsaken kunne bli hørt. Med Asylselskapet ønsket de å nå ut til alle asylene og deres tilhengere i hele landet. Målet var å gi selve asylsaken et sterkere fotfeste og spre kunnskap og engasjement. Et selskap kan være landsdekkende rent geografisk, men det kan også være landsdekkende ved å virke nasjonalt samlende. Det er slik jeg oppfatter selskapets formål: å skape et nasjonalt samlende asylselskap. Jeg vil i dette kapitlet undersøke hvorvidt de oppnådde dette, både geografisk og symbolsk.

Gjennom tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* kunne alle som ønsket det sende inn tekster, og disse kunne fritt bli brukt i asylenes undervisning. Tidsskriftet var i seg selv bindeleddet som skulle samle asylbevegelsen og gjøre den sterkere. Selskapets økonomiske overskudd skulle fremme asylsaken som en helhet og hjelpe de asylene som måtte trenge det. Som tidligere nevnt åpnet portofriheten for en mulighet til å oppnå dette. Portofrihet gjorde det mulig å ha lik medlemsavgift for alle medlemmene uavhengig av hvor i landet de bodde. Selskapets medlemslister ble publisert i tidsskriftet ved fire anledninger, og alle som støttet asylsaken økonomisk ble regnet som medlemmer.

Et geografisk landsdekkende selskap

I 1841 ble de publiserte medlemslistene brukt som propaganda for å opprette selskapet. I *Asyl- og Skole-Tidendes* første nummer annonserte *Asylselskapets* grunnleggere at selskapet offisielt ville bli dannet om det fikk 500 medlemmer. På tross av at den første generalforsamlingen ble holdt før dette antallet var nådd, endte medlemstallet opp med å overstige 500 i løpet av året. Ved å studere medlemslistene ser vi at selskapet hadde medlemmer spredt utover hele landet. Den største andelen av medlemmene var sentrert på

Østlandet rundt Kristiania. I 1841 ble det rapportert om 283 medlemmer i Kristiania, 98 i Trondheim, 19 i Moss og 14 i Arendal. I løpet av de fire årgangene som ble gitt ut, ble det publisert tre supplerende medlemslister. På bakgrunn av disse får vi følgende medlemsfordeling: Kristiania – 315 medlemmer, Trondheim – 98 medlemmer, Bergen – 26 medlemmer, Drammen – 23 medlemmer, Moss – 19 medlemmer, Arendal – 14 medlemmer, Telemark – 14 medlemmer, Fredrikshald – 10 medlemmer, Frederiksværn (Stavern) – 7 medlemmer, Skien – 7 medlemmer, Karmsund – 7 medlemmer, Asker – 5 medlemmer, Stavanger - 4 medlemmer og Alten-Talvig (Finnmark) – 2 medlemmer.¹¹⁷ I tillegg er det publisert en liste over pengegaver som ble gitt til Grønland Asyl og Skole i årene 1839, 1840 og 1841. På slutten av denne listen står det spesifikt at disse giverne skulle anses som medlemmer av Asylselskapet.¹¹⁸ Denne listen består tilsammen av 95 medlemmer fra forskjellige steder i landet, men det er ikke alle som er oppført med bosted. Legger vi sammen disse listene kommer vi frem til at Asylselskapet hadde totalt 632 medlemmer iløpet av de fire årene det var i drift.

Ved å se nærmere på denne listen over gaver kommer det frem flere problemer rundt selskapets medlemstall. Det viser seg at flere av dem som ble medlemmer gjennom en slik gavedonasjon også er notert på de opprinnelige medlemslistene. En av disse var Birch som da var nedtegnet som medlem på to forskjellige lister. Dette gjør at man ikke kan legge sammen summen på de forskjellige listene. Det må også tas hensyn til at det ikke er publisert noen liste over eventuelle medlemmer som har trukket seg ut av selskapet i løpet årene. Det er naturlig å tenke seg at det var noe frafall så medlemstallet kunne ha blitt noe lavere. Samtidig er det trolig at noen medlemmer ikke er ført opp på listene. Det er for eksempel ikke nevnt noen medlemmer fra Kristiansand. I 1839 åpnet *Christiansands Byselskab* et asyl i byen, i regi av selskapets formann, stiftprovst Von der Lippe. Han får rosende omtale i *Asyl- og Skole-Tidende* og jeg ser på det som ytterst tvilsomt om ikke han eller noen av de andre medlemmene av *Christiansands Byselskab* også var medlem av Asylselskapet.

Et annet problem som blir synlig er at listen kun omfatter gaver gitt til Grønland Asyl og skole, og det er ikke publisert tilsvarende lister for andre asyls i noen av årgangene. Dette kan muligens skyldes at gaver som ble gitt til andre asyls var fra menn som allerede var

¹¹⁷ *AST* 1841: 1-10 og 93-95, *AST* 1842: 102-104, *AST* 1843: 64

¹¹⁸ *AST* 1841: 81-96

medlemmer av selskapet. Ved å ikke oppgi dem i en egen liste ville man kanskje unngå å føre doble medlemstall. Ettersom dette har skjedd minst én gang i løpet av det første året kan styret bevisst ha prøvd å hindre lignende hendelser de neste årene. En annen årsak kan være den store oppmerksomheten Asylselskapet hadde på Kristiania og Grønland Asyl og Skole. Lister over gaver til andre asyl i landet kan ha blitt glemt, eller rett og slett ikke oppsporet. Ved flere anledninger oppfordrer selskapet de forskjellige asylbestyrelsene om å sende inn årsberetninger og andre saker de ønsker å meddele selskapet og tidsskriftets lesere. Det er trolig at tilsvarende gavelister fantes ved flere av asylene i landet, og om det gjorde det så ble de i alle fall ikke publisert. Ettersom de siste fire numrene av 1844 utgivelsen er tapt er det en mulighet for at flere medlemslister ble lagt frem, men dette blir kun spekulasjoner. Vi kan gå ut i fra at det totale medlemstallet til Asylselskapet oversteg det opprinnelige kravet til 500 medlemmer. Likevel ønsker jeg ikke å konkludere med et spesifikt medlemstall ettersom kildene er altfor uklare.

Som vi ser av medlemslistene så befant majoriteten av medlemmene seg på Østlandet, og omtrent halvparten av alle medlemmene bodde i Kristiania. Ettersom dette både var hovedstaden og den største byen er ikke det så overraskende. Trondheim var den andre byen med et stort antall registrerte medlemmer. Både Kristiania og Trondheim hadde på denne tiden et etablert foreningsliv, og asylsaken stod sterkt i disse byene. Selskapet De Nødlidendes Venner i Trondheim hadde allerede samlet byens asyltilhengere og Asylselskapet kan ha blitt sett på som et naturlig tillegg til den eksisterende foreningen. På Vestlandet var medlemmene konsentrert rundt Bergen og Stavanger. Generelt var hovedvekten av medlemmene konsentrert rundt de største byene, men samtidig var det registrerte medlemmer så langt nord som Tromsø og Hammerfest. I Nord-Norge var befolkningstettheten langt mindre enn rundt hovedstaden, men også her ble ideen om barneasylene ønsket velkommen. I 1838 ble det opprettet et barneasyl i Kåfjord i Alta.¹¹⁹ På medlemslisten i *Asyl- og Skole-Tidende* i 1842 er to medlemmer fra Alta. Med bakgrunn i selskapets geografiske utstrekning fra nord til sør og øst til vest, mener jeg at Asylselskapet burde regnes som et landsdekkende selskap.

¹¹⁹ Storjord, Marianne 2008, *Barnehagbarns liv i en samisk kontekst En arena for kulturell meningskaping*. Doktorgradsoppgave i samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, s 41.

Selskapets tilknytning til kongehuset

Som nevnt i kapittel 5 så falt fattigdomsproblematikken inn under den borgerlige offentligheten. Opprettelsen av de filantropiske foreningene, som Asylselskapet, var et sosialt tiltak for å løse de eksisterende samfunnsproblemene. Disse foreningene ble liggende i grenseland mellom det offentlige og det private, og tilbudet til de fattige varierte derfor kraftig fra by til by. Barneasylene faller inn i dette grenselandet, noe som kommer tydelig frem når vi ser på den spredte opprettelsen av asylene. Barneasylene på 1840-tallet var på ingen måte noen statlig iverksatt offentlig tilbud. Med opprettelsen av Asylselskapet fikk de forskjellige asylene en mulighet til å samkjøre sin virksomhet. Ved at selskapet opprettet en symbolsk tilknytning til kongehuset legitimerte de også sin posisjon i den offentlig sfæren. For selve asylsaken var denne offentliggjøringen viktig, ettersom det nærmest skapte en sosial forpliktelse blant samfunnets borgere om å støtte opp under tiltakene.

Generalkrigskommissær Birch hadde et nært forhold til den svensk-norske kongen, Carl Johan, og alt da han arbeidet i Stockholm hadde de to ved flere anledninger drøftet fattigdomsproblemet og forskjellige hjelpetiltak.¹²⁰ Innledningsvis i oppgaven pekte jeg på datoen 28. januar som en merkedag i asylhistorien. Det at denne datoen også var kong Carl Johan sin bursdag var ingen tilfeldighet. Ved å knytte seg til kongehuset legitimerte man ikke bare selskapets formål, det var også en måte å reklamere for et nyoppstartet selskap. For å samle folket rundt asylsaken trengte man oppmerksomhet og status, noe foreninger fikk ved åpningssermonier og merkedager hvor kongefamiliens medlemmer var til stede. Trolig ga det et positivt og stabiliserende inntrykk på folket at et selskap eller en forening hadde kongelig støtte. Dette var både stabiliserende rent teoretisk ved å legitimere saken og praktisk ved å hjelpe på økonomien. De økonomiske gavene kongehuset bidro med kunne utgjøre en stor sum og bidra til å stabilisere et selskaps fremtid. De Nødlidendes Venner i Trondheim er et godt eksempel på dette da de mottok 80spd. årlig i en periode på hele 46 år.¹²¹

På førstesiden av *Asyl- og Skole-Tidende* nr.1-2 står det at selskapet er stiftet på Carlsdagen «til erindring af Børnevennene: hs. M. Kong Carl Johan og adoptiv broderen Prinds Carl (Christian) August.»¹²² På denne måten knytter selskapet seg tettere til kongehuset.

¹²⁰ Jæger 1932: 114

¹²¹ Sletvold 1997: 15

¹²² *AST* 1841: 57

Asylselskapet ble stiftet på kongen og prinsens navnedag. Disse blir også omtalt som «børnevenner». Dette kan også ha skapt en kobling til pastor Bjørn sitt tidsskrift med samme navn. Tidsskriftet åpner med en sang om Carl Johan og på de neste sidene er det trykket flere små dikt og avsnitt som fremhever kongefamilien og deres positive bidrag til Kristiania. Særlig blir deres arbeid for barn og asylsaken fremhevet. Dette kan ses på som en måte å fri til kongehuset og søke om deres støtte. I det første nummeret loves det at det vil bli trykket flere artikler om kongefamiliens bidrag til samfunnet, og at selskapet vil gå aktivt inn for opprettholde minnene om enkeltpersonene og deres handlinger. Det å knyttet seg personlig til kongehuset ved å oppnevne enkeltpersoner til verger eller legge oppstartsdatoen til et asyl eller en forening til en spesiell dag, eksempelvis kongens bursdag eller navnedag, var svært vanlig. Dette er også noe vi finner igjen i utlandet. I Danmark var det prinsesse Caroline Amalie som var en viktig frontfigur i asylsaken.

Det å ha kongehuset som en støttespiller bidro både til en stor økonomisk og symbolsk verdi. Dette bidro også til å heve selskapet opp på et nasjonalt nivå. Fra kongens side var filantropien også et politisk virkemiddel. Carl Johan bidro økonomisk til mange virksomheter i løpet av sin regjeringstid. I tillegg til å gi sin symbolske og økonomiske støtte til formålene, så var det også en måte for han å få popularitet hos det norske folk. Kongens valgpråk var *Folkets kjærlighed min belønning* og ved å støtte opp under filantropiske prosjekter var en måte å oppnå dette. Kongen var på mange måter fjern fra store deler av den norske befolkningen. Ved å bidra til sosiale endringer som syntes i folks hverdag kunne han oppnå støtte i folket. I Drammen ble det etablert hele fire barneasyl i 1840 etter at byen hadde mottatt en større pengegave fra kong Carl Johan øremerket til dette formålet. «I alt mer enn 86 000 spesidaler [ble gitt av Karl Johans] egen kasse»¹²³ til forskjellige foreninger og enkeltpersoner. I *Asyl- og Skole-Tidende* er kongen hedret ved flere anledninger. Hans donasjoner er også notert ned i listen over gaver gitt til både asylet på Grønland og selve Asylselskapet. Kongens bidrag var ikke kun økonomiske, men også i form av gaver, som klær til asylbarna.¹²⁴

Flere av asylene som ble opprettet knyttet seg til kongehuset gjennom selskapenes navn. Et eksempel er pikeasylet Eugenia Stiftelse som ble opprettet i Kristiania Dette var oppkalt etter

¹²³ Arntzen, Jon Gunnar (Red) 2002, *Norsk Biografisk Leksikon*. bd. 5. 2. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget, s 198.

¹²⁴ *AST* 1841: 81-96

dronning Desideria. Asylet på Grønland ble som nevnt åpnet på kongens bursdag, samme dagen som Asylselskapet ble stiftet. Det var en gjensidig utnyttelse av politisk påvirkning. Kongen bidro økonomisk og symbolsk ved å gi sin støtte til foreninger og selskaper, og fikk, som en konsekvens, støtte i folket. Det at selve asylsaken ble så åpenlyst støttet av kongen skapte trolig en større offentlig tiltro til de nye institusjonene. På denne måten legitimerte Asylselskapet seg som et landsdekkende selskap ved å knytte seg til kongehuset og den offentligheten dette representerte.

Et nasjonalt samlende selskap

Trolig var de fleste medlemmene av Asylselskapet hovedsakelig tilknyttet sitt lokale asylvesen. Ved opprettelsen av et asyl på et nytt sted er det naturlig å tenke seg at Asylselskapet også fikk nye medlemmer. Om det på disse stedene allerede eksisterte en forening som arbeidet for filantropiske tiltak som barneasylene, skulle det antagelig mindre til for Asylselskapet å verve medlemmer. Samtidig gikk denne prosessen også i motsatt retning. I Bergen ble det første barneasylet opprettet i november i 1841 av et styre på ti personer. Asylselskapet var da alt dannet og tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* hadde blitt godt mottatt i byen. Det var rektoren for Katedralskolen, Hans Holmboe, som sammen med bisp Jacob Neumann tok initiativet til denne opprettelsen.¹²⁵ Begge disse mennene hadde økonomisk støttet barneasylet på Grønland og dermed vært medlemmer av Asylselskapet helt fra starten av. Dette er et vellykket eksempel på selskapets målsetting om å spre asylsaken til nye byer.

I *Asyl- og Skole-Tidende* henvises det som nevnt også til filialavdelinger underlagt selskapet. Det blir ikke nevnt noen spesifikke avdelinger, men ettersom det ble utarbeidet egne bestemmelser med tilhørende statutter for slike avdelinger tyder det på at det var aktuelt. Det er mulig at det var glidende overganger mellom de lokale selskapene som opprettet barneasylene og filialavdelinger som var underlagt Asylselskapet. Slik jeg tolker det var dannelsen av filialavdelinger mer et ønske fra styret i Asylselskapet enn en realitet. Det at styret i Asylselskapet ikke klarte å danne lokale filialavdelinger kan begrunnes med Torunn Fossdals teori om strukturforskjeller i foreninger på bakgrunn av et regionalt perspektiv.¹²⁶ Her skiller det mellom østlandske og vestlandske foreninger på 1800-tallet. Østlands-

¹²⁵ Zahl 2005: 15

¹²⁶ Try 1985: 54

foreningene fremheves med sterk makt knyttet til sentralstyret. Hun viser til et pyramideprinsipp med delegering av makt fra hovedstyret og ned til lokalstyrene. Dette er veldig likt oppbyggingen av Asylselskapet. Ut i fra statuttene skulle hovedstyret være lokalisert i Kristiania og eventuelle lokale filialavdelinger skulle være underlagt dette. På Vestlandet mener Fossdal at foreningene vernet mer om friheten til lokalforeningene og at disse ikke ønsket å binde seg for sterkt til verken hovedstyret eller ande lokalforeninger.¹²⁷ Dette stemmer også med hva Det Norske Røde Kors erfarte i forhold til sin vestlandsfilial i Bergen. Med bakgrunn i denne forståelsen er det lettere å se de problemer Asylselskapet kan ha støtt på.

I *Asyl- og Skole-Tidende* kan vi lese flere oppfordringer til asylbestyrelsene om å sende inn årsberetninger og annen informasjon til styret i Kristiania. Det er tydelig at det var flere asylbestyrelser som unnlot å sende inn sitt materialet, noe som kan tyde på dårlig kommunikasjon eller motvilje til å bidra med materiale. Med bakgrunn i Fossdals teori kan dette tyde på et ønske om mer selvstyre fra de forskjellige asylbestyrelsene. Asylene var ikke underlagt Asylselskapet. Selvstendige asyl ble drevet av lokale styrer, men gjennom *Asyl- og Skole-Tidende* kommer det frem at Asylselskapet ønsket et tettere samarbeid. Det er mulig de forskjellige styrene oppfattet oppfordringene om å offentliggjøre asylenes årsberetninger og annet materiale som hemmende.

På tross av Asylselskapets ønske om å få de forskjellige asylene til å nærme seg hverandre i form og drift, var det store forskjeller mellom asylene. Eksempelvis var det i Bergen vanlig å ta en høyere asylavgift per barn enn det var i Trondheim og Kristiania.¹²⁸ I Bergen var det også mer oppmerksomhet på at asylene ikke kun var til for de fattigste i samfunnet. I oktober 1841 trykket *Asyl- og Skole-Tidende* en artikkel om det kommende asylet i Bergen. Her ble det presisert at:

I maae ikke tænke Eder et Asyl som et Fattighuus, hvor man blot optager Armodens Børn; nei! til et Asyl har enhver Arbeider Adgang for sit Barn; men, da den arbeidsføre Mand og Kone indseer sin Forpligtelse til selv at sørge for sin Afkom, saa ville I ikke forlange, at Eders Børn skulle blive pleiede og bespiste for Intet; dette ville I som rettænkende og ærekjære Mennesker ikke engang tillade¹²⁹

¹²⁷ Try 1985: 54

¹²⁸ Zahl 2005: 15

¹²⁹ AST 1841: 49-56

Alle arbeiderfamilier hadde altså adgang til å bruke asylet, men styret oppfordret til den enkelte families integritet og samvittighet. Asylavgiften viste seg også å være for høy for mange av de fattigste familiene, og det ble utarbeidet et system hvor velstående betalte avgiften på vegne av enkelte barn. Andre forskjeller asylene i mellom omhandlet kapasitet, det pedagogiske fokuset og det generelle tilbudet.

Grønland Asyl og Skole skulle fremstå som et mønsterasyl. Trolig var tanken at Grønland 28 skulle bli et samlende symbol og forbilde. Dette kan muligens ha virket mot sin hensikt og i stedet utviklet større avstand blant asylene. Som nevnt ble det ved opprettelsen av Asylselskapet diskutert hvorvidt selskapets overskudd skulle gå til anstalten på Grønland. Dette forslaget ble til slutt avvist og selskapet vedtok at eventuelle overskudd skulle gå til selve asylsaken og ikke være knyttet opp til et enkelt asyl. Denne avgjørelsen var av stor betydning når det gjaldt å danne et nasjonalt selskap. Det å bli et landsdekkende selskap er som nevnt en større oppgave enn kun å nå ut til de forskjellige geografiske områdene i landet. For at Asylselskapet skulle nå sitt mål om å fremme asylsaken på landsbasis burde selskapet vært så nøytralt som mulig. Dette var trolig også styrets konklusjon da det i 1841 valgte å ikke binde seg økonomisk til et enkelt asyl. Allikevel endret dette seg i 1844. På siste side i *Asyl- og Skole-Tidende* nr. 3 denne årgangen er det trykket en mindre notis om bladets pris og hvordan man tegner abonnement. Her står det også:

Indtægten tilfalder Grønlands Asyl, hvormed er forbunden en Redningsanstalt, der modtager Børn fra hele Riget, og enhver Subscriber understøtter saaledes denne fattige Stiftelse.¹³⁰

Dette var en vesentlig endring i selskapets formål. Vi får i notisen ikke vite hvem som stod for denne beslutningen, men det kan ha vært avgjort av styret. En så stor endring i selskapets formål og økonomi burde ha blitt tatt opp på en generalforsamling. Hvorvidt dette var tilfellet er uvisst. Med denne endringen ble Asylselskapet nært knyttet til Grønland 28. Samtidig gikk selskapet bort fra sitt opprinnelige mål om å bidra med økonomisk hjelp til der hjelpen behøvdes.

Ved å knytte seg økonomisk til Grønland Asyl og Skole knyttet selskapet seg også sterkere til Østlandet og Kristiania. Dette kan begrunnes som en naturlig endring i selskapets holdning ettersom godt over halvparten av selskapets medlemmer holdt til på Østlandet. Hvis vi går ut

¹³⁰ *AST* 1844: 17-24

i fra at det totale antall medlemmer i 1844 var 632 så holdt 400 av disse til på Østlandet og hele 315 av disse bodde i Kristiania. Med bakgrunn i disse tallene var det kanskje heller positivt å knytte selskapet mer til denne landsdelen. Allikevel skulle selskapet være et landsdekkende selskap som arbeidet for asylsakens fremme. Denne endringen kan ha virket negativt inn på selskapets troverdighet ovenfor medlemmene i resten av landet. Det å gi økonomisk støtte til et asyl i Kristiania for et medlem i Nord-Norge kan ha virket noe unødvendig. På den andre siden var det allerede flere som støttet dette asylet alt før Asylselskapet ble opprettet. En av disse var for eksempel sogneprest Fleischer fra Alta.¹³¹

Det at Grønland Asyl og Skole fremstod som et mønsterasyl gjorde det trolig lettere for selskapet å gi overskuddet til nettopp denne institusjonen. Asylet ble ved flere tilfeller nevnt i *Asyl- og Skole-Tidende* og det er naturlig å tro at alle som jobbet for asylsaken hadde god kjennskap til dette asylet. Det var også allment kjent at asylet på Grønland hadde økonomiske problemer. Det er mulig at selskapet så det som en mulighet til å samle asylvesenet om å hjelpe dette asylet med det felles bidraget selskapets overskudd ville medføre. Det at generalkrigskommissær Birch også hadde opprettet en redningsanstalt i tilknytning til asylet og skolen, styrker denne teorien. Denne redningsanstalten var unik ved sin opprettelse, og som vi ser fra sitatet så var det barn fra hele landet som bodde her. Asylselskapet la det siste året mer vekt på den nye redningsanstalten, noe som kommer tydelig frem i *Asyl- og Skole-Tidende* sine artikler. Det å gi overskuddet til dette formålet i kombinasjon med asylet var muligens en naturlig overgang og en del av en større holdningsendring innad i selskapet. Vi skal heller ikke glemme enkeltpersonenes påvirkningskraft når det kom til selskapets styre. Selv om selskapets statutter la rammene for et demokratisk styre, så bestod den innerste kretsen av en liten elite. Som vist i kapittel 5 så var vennskap og personlige forhold svært viktige i foreningslivet. Birch hadde ingen ledende stilling i selskapet, men vi kan anta at han allikevel hadde en viss innflytelse. Etter å ha startet opp Asylselskapet ble hans hovedfokus rettet mot opprettelsen av redningsanstalten på Grønland. Hans posisjon både i samfunnet og i Asylselskapet påvirket sannsynligvis styrets avgjørelser rundt Grønland 28.

Om denne endringen innen selskapets økonomiske retningslinjer var en del av en større endringsprosess, så er det påfallende at det ble skapt så lite publisitet rundt det. Dette kan

¹³¹ *AST* 1841: 81-96

tyde på at styret var klar over hvilke konflikter en slik endring kunne medføre. Ettersom temaet ble diskutert under selskapets stiftelse noen år tidligere er det nærliggende å tro at en slik endring var nøye overveid. Det at endringen kun ble meddelt som en notis kan tyde på at selskapet ikke ønsket mye oppmerksomhet rundt det. Stor publisitet kunne både resultert i at selskapet hadde mistet noen medlemmer, men det kunne også ha resultert i nye medlemmer. En mulighet er at styret ikke så på endringen som særskilt viktig. Om det allerede pågikk en større endring i selskapet var dette muligens en naturlig del av det, og det var på den måten ikke en nyhet som burde publiseres stort. Uansett hvilken av disse bakenforliggende årsakene som var gjeldende for selskapets styremedlemmer, så var denne lille endringen i selskapets politikk svært viktig. Det at den største delen av selskapets medlemmer holdt til på Østlandet formet naturlig nok selskapets vinkling. Innholdsmessig skjedde det også endringer i løpet av de fire årene selskapet var i drift. *Asyl- og Skole-Tidende* representerte i større grad asylene på Østlandet og særlig Grønland Asyl og Skole, ellers var det Trondheim og Bergen som ble prioritert. Innholdet ble også gradvis mer konsentrert om redningsanstalter både i utlandet og anstalten på Grønland. Det siste året *Asyl- og Skole-Tidende* ble utgitt var hovedfokuset snudd til å omhandle skolene fremfor asylene.

Et landsdekkende selskap

Hvorvidt Asylselskapet nådde sitt mål om å bli et landsdekkende selskap er problematisk å besvare. Rent geografisk fikk selskapet en stor utstrekning med medlemmer i alle Norges landsdeler, men dette var ingen jevn fordeling. Hovedvekten av alle medlemmene var konsentrert på Østlandet og særlig i Kristiania. I store deler av landet er det heller ikke registrert noen medlemmer. Dette gjelder særlig fylkene Oppland, Hedmark og Møre og Romsdal. På tross av dette la selskapet til rette for å nå ut til alle landets asyl. Gjennom å oppnå portofrihet på tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* skapte selskapet en mulighet til å nå ut til alle. Det at medlemmene skulle betale en lik medlemskontingent uansett bosted åpnet opp for en stor geografisk utstrekning.

Det andre fokusområde i dette kapittelet var om selskapet ble et nasjonalt samlende selskap, og på den måten også et landsdekkende selskap. Det at en så stor andel av selskapets medlemmer holdt til på Østlandet påvirket også selskapets fokusområder og tidsskriftets innhold. En overvekt av artiklene omhandlet asylvesenet på Østlandet og særlig Grønland

Asyl og Skole. For medlemmer som bodde utenfor Østlandet kan denne skjeve fordelingen ha virket negativt inn på medlemmenes følelse av tilhørighet. Dette kan ha ført til at selskapet fremstod som et regionalt selskap i stedet for landsdekkende. Samtidig var Kristiania hovedstaden og et naturlig holdepunkt for asylvesenet. Det at Kristiania var hovedstaden bidro til et høyere fokus rundt de sosiale tiltakene og endringene som forekom. Det er også sannsynlig at de som arbeidet for asylsaken så på asylene i Kristiania som forbilder. Dette var det man ønsket å oppnå med Grønland Asyl og Skole, og i så tilfelle begrunner det selskapets prioriteringer. Det at den største medlemstettheten i tillegg befant seg i Kristiania rettfærdiggjør selskapets store oppmerksomhet i dette området. Samtidig er det tydelig at selskapet også ønsket å fokusere på artikler som omhandlet asyl og selve asylsaken både i andre byer og i utlandet. I tidsskriftet ble det også trykket årsavhandlinger og referater fra andre selskaper, som for eksempel De Nødlidendes Venner og Det Københavnske Asylselskab. Gjennom dette kan selskapet ha oppnådd en mer nøytral posisjon og på den måten blitt regnet som landsomfattende. Ved å knytte seg til kongehuset og embetsstanden satte selskapet seg også i en posisjon som en offentlig virksomhet. Dette bidro til den landsdekkende vinklingen de ønsket å oppnå.

Målet om å være et samlende organ for landets barneasyl og de som jobbet for asylvesenets fremgang ble til en viss grad oppnådd. Selskapet la et grunnlag for et samlet asylvesen, og de ga alle som ønsket et slikt selskap en mulighet til å bli medlem. Asylselskapet ble et landsdekkende selskap i løpet av det første året. Det område selskapet sviktet på var å faktisk få motivert folk til å bli medlemmer. I løpet av de fire årene selskapet var i drift gikk det gradvis fra å være et landsdekkende selskap til å bli et mer regionalt selskap basert på Østlandet. Den skjeve geografiske medlemsfordelingen og de innholdsmessige endringene *Asyl- og Skole-Tidende* gikk gjennom var med på å føre selskapet vekk fra sin opprinnelige målsetting.

7. Et selskaps nedleggelse

I desemberutgaven av *Asyl- og Skole-Tidende* i 1843 informerte administrasjonen om at tidsskriftet det kommende året ville ha mer oppmerksomhet på skolevesenet. Dette begrunnet de med at tidsskriftets tittel var *Asyl- og Skole-Tidende*, og at det de foregående årene hovedsakelig hadde vært fokusert på asylvesenet. Videre argumenteres det med at denne endringen i fokusområdet forhåpentligvis ville øke medlemstallet, særlig blant lærerstanden.¹³² Dette underbygger min teori om en stagnasjon innen interessen i selskapet. Det kan virke som om asylsaken hadde fått et godt fotfeste i store deler av landet. Samtidig var videreutviklingen og vervingen av nye medlemmer til selskapet mer problematisk.

I dette kapittelet vil jeg ta for meg det siste året Asylselskapet var i drift. Det var særlig to forhold som var avgjørende for selskapets nedleggelse. Dette var selskapets økonomiske situasjon, og de holdningsendringer som fant sted i samfunnet og innad i selskapet. Jeg vil også i dette kapittelet legge vekt på enkeltpersoners påvirkning av hendelsesforløpet. Ettersom Birch var en sentral person i Kristianias foreningsvirksomhet og asylvesenet, er det trolig at hans handlinger hadde mye å si for selskapets utvikling og nedleggelse.

Økonomiske problemer

Som vi tidligere har sett så var selskapets økonomiske situasjon relativt ustabil. Ettersom Asylselskapet var en filantropisk forening var selskapets økonomi hovedsakelig avhengig av hvert medlems økonomiske bidrag. Hovedvekten av disse bidragene var medlemskontingenten, som ble betalt to ganger i året. I tillegg til dette ble sporadiske gaver gitt til selskapet, og det var ikke uvanlig at det ble testamentert pengegaver til slike filantropiske prosjekter. Det at selskapet ikke hadde noen faste inntekter, som for eksempel statlig støtte, eller en årlig kongelig donasjon slik De nødlidendes venner hadde, gjorde økonomien enda mer ustabil. Nettopp denne situasjonen var avgjørende for selskapets

¹³² *AST* 1843: 192

økonomiske utvikling. Ut i fra asylselskapets medlemslister kan det virke som at det i 1844 var en stagnasjon innen asylvesenet og at interessen for Asylselskapet var avtagende.

Når vi sammenligner de to medlemslistene fra 1841 og 1842 så er det i 1842 representert 12 nye steder, mens det kun er i Kristiania det er rapportert om en økning av medlemstallet. Igjen i 1843 ble det rapportert om en økning i Kristiania med fire medlemmer og i Bergen med fem medlemmer.¹³³ Med bakgrunn i disse tallene kan vi identifisere en tendens til stagnasjon i interessen rundt selskapet. Vi kan anta at opprettelsen av nye asylselskaper førte til at Asylselskapet fikk nye medlemmer, men at selskapet hadde problemer med å videreutvikle seg i etablerte områder. Med en rapportert økning på kun ni medlemmer i hele 1843 var ikke selskapet i stor vekst. Det at ingen av disse ni var på nye eller mindre steder var også uheldig. I de større byene som Kristiania, Trondheim og Bergen hadde selskapet tidlig fått et feste, og det er her vi ser tilsiget av nye medlemmer. Selskapet kunne muligens ha vunnet mer på å få vervet flere medlemmer i de nyetablerte og mindre områdene.

Det er også viktig å reflektere over at eventuelle utmeldelser av selskapet ikke er rapportert i tidsskriftet. Ved flere anledninger i løpet av årene 1842 og 1843 ble det i *Asyl- og Skole-Tidende* oppfordret om å betale inn medlemskontingenten. Det ble også informert om at utsendelse av tidsskriftet ville bli stoppet ved manglende innbetaling. Ettersom styret fant det nødvendig med slike offentlige oppfordringer var utestående innbetalinger høyst sannsynlig et problem. I 1844 ble det ikke trykket slike oppfordringer, noe som kan tyde på at de fleste betalte innen fristen. Det er også naturlig å anta at det var et frafall av medlemmer i 1842 og 1843. Et slikt frafall ville i tilfelle gjort det enda viktigere å verve nye medlemmer for å opprettholde inntektene.

Det at selskapets styre i 1844 informerte om at det ville rette mer oppmerksomhet mot skolevesenet, var for å få flere medlemmer innen lærerstanden. Ved å endre tidsskriftets innhold ønsket de å nå ut til et større publikum. Dette kunne på den annen side også forårsake frafall av medlemmer som hovedsakelig støttet asylsaken. Med tanke på hvor økonomisk avhengig selskapet var av å beholde sine medlemmer, er det lite trolig at styret bevisst ville forårsake en mulighet for å miste dem. På bakgrunn av dette kan vi gå ut i fra at styret var

¹³³ *AST* 1841: 26-29, *AST* 1842: 102-104 og *AST* 1843: 64

relativt trygge på å beholde sine medlemmer, på tross av denne endringen. Dette kan tyde på at de fleste som var opptatt av asylsaken også var opptatt av skolevesenet, men at dette ikke nødvendigvis stemte i motsatt fall. Om det hadde stemt så hadde tidsskriftet hatt en mulighet til å beholde sine eksisterende medlemmer og i tillegg til å skaffe seg nye. Det at asylvesenet gradvis hadde gått noe bort fra asylenes pedagogiske og faglige fokus, kan ha forårsaket en mindre interesse blant lærerstanden. Det å vie oppmerksomheten mot skolevesenet kunne på den måten også fange opp igjen eventuelle medlemmer som hadde falt fra. Selskapets endring av tidsskriftets innhold kan på den andre siden også vitne om en generell holdningsendring i samfunnet, bort fra asylsaken.

Det er tydelig at de innholdsmessige endringene i *Asyl- og Skole-Tidende* ble gjort for å skaffe flere medlemmer til selskapet. Om dette var vellykket er uvisst ettersom det ikke ble publisert flere medlemslister i 1844. Som tidligere nevnt mangler de fire siste utgavene av tidsskriftet. Allikevel vet vi at det ikke kom ut noen flere utgaver av tidsskriftet i 1845 og vi kan med det konkludere med at selskapet ble nedlagt ved utgangen av 1844. På bakgrunn av dette er det ikke trolig at selskapet opplevde noen betraktelig medlemsøkning dette året, på tross av tidsskriftets endringer.

Holdningsendringer

De økonomiske problemene Asylselskapet opplevde var helt klart avgjørende for selskapets utvikling det siste året. Allikevel var kanskje ikke selskapets økonomi alene årsaken til nedleggelsen. Harald Thuen skriver i sin bok *I Foreldrenes Sted* at Asylselskapet ble «avløst av «Foreningen for Redningsanstalten paa Grønland.»»¹³⁴ Denne overgangen kan vitne om en holdningsendring innad i selskapet, en endring bort fra asylsaken.

Foreningen for Redningsanstalten paa Grønland ble opprettet som en støttevirksomhet. Det var hovedsakelig Birch som stod bak opprettelsen av både redningsanstalten og støtteforeningen. Redningsanstalten ble åpnet den 12. august i 1841, og støtteforeningen ble trolig opprettet i overgangen mellom årene 1844 og 1845. Foreningens formål var som navnet tilsier å jobbe for at;

de i Redningsanstalten optadte, forladte, forsømte eller moralsk fordærvede Børn

¹³⁴ Thuen 2002: 89

og unge Mennesker gjennom Undervisning, Orden og nyttig Beskjeftigelse vindes for samfundet.¹³⁵

Da redningsanstalten ble opprettet holdt den til i de samme lokalene på Grønland som Asylet og Vekselsskolen. Det var trolig lettere å innføre denne nye retningen innen barneredningen, ettersom asylvesenet alt hadde skaffet seg et godt rotfeste i samfunnet. Redningsanstaltene ble til som en naturlig forlengelse av det sosiale tilbudet asylvesenet representerte. Det at en plattform for filantropisk foreningsvirksomhet alt var dannet i Kristiania, gjorde det antagelig lettere for nye foreninger å få innpass.

Knut Aukrust hevder at styret i Asylselskapet etterhvert ønsket på fokusere mer på redningsanstaltene og av den grunn la ned Asylselskapet og omdannet det til Foreningen for Redningsanstalten paa Grønland.¹³⁶ Det er ikke trolig at denne interesseendringen alene førte til nedleggelse av Asylselskapet. Likevel ser vi en dreining i innholdet til *Asyl- og Skole-Tidende* i løpet av de årene tidsskriftet ble utgitt. I 1842 og 1843 var det artikler om redningsanstalten på Grønland eller lignende anstalter i utlandet i omtrent halvparten av alle tidsskriftets numre. Som tidligere nevnt ble det i 1844 annonsert at tidsskriftet skulle fokusere mer på skolevirksomheten. På tross av dette ble det gjennom alle årgangene opprettholdt oppmerksomhet mot asylvirksomheten. Man kan se en endringen i tidsskriftets innhold i retning skole og redningsanstalter, men jeg vil ikke si at selskapet av den grunn gikk bort fra asylvirksomheten. Det er mer sannsynlig at selskapet ønsket å nå et større publikum ved å dekke et bredere pedagogisk område. Samtidig var redningsanstalten på Grønland Birchs nye prosjekt, og det ble sett på som essensielt å fremheve institusjonene på Grønland som et samlet sosialt og pedagogisk tiltak. På bakgrunn av dette kan vi se på holdningsendringene innad i Asylselskapet som inkluderende ovenfor redningsanstaltene og skolevesenet, og ikke av den grunn ekskluderende ovenfor asylsaken.

En annen mulighet for asylselskapets holdningsendringer bort fra asylvesenet kan ha vært generelle holdningsendringer i samfunnet. Christianssands Byselskab reflekterer over dette i sin foreningshistorie og hevder at den sosiale statusen til foreningens styre kan begrunne en endring bort fra det sosialhumanitære.¹³⁷ Dette kan begrunnes med at de filantropiske

¹³⁵ Aukrust, Knut 1990, *Prest, prost, enkemann, fattigmann... : en studie i kirkelig sosialt arbeid i Norge fram mot 1914*. Oslo: Universitetet i Oslo, s 288.

¹³⁶ Aukrust 1990: 287

¹³⁷ «... at virke til Christianssands bys omegns vel» Kristiansand: Christianssands byselskab –

prosjektenes hyppige nedleggelse. Christiansands Byselskab vedtok en lovendring i 1843 hvor selskapet hovedsakelig skulle fokusere på byforskjønnelse, ikke sosialt arbeid. Jeg vil likevel ikke se på dette eksempelet som en generell samfunnsendring. Asylet som var opprettet i Kristiansand i 1839 ble også værende under byselskapets administrasjon frem til 1868, da det ble skilt ut fra selskapet. Samme år opprettet byselskapet enda et barneasyl i Kristiansand. Dette tyder ikke på en generell holdningsendring bort fra verken det sosialhumanitære eller asylvesenet. Den videre utviklingen i Kristiania er med på å underbygge denne teorien. Selv om Asylselskapet ble lagt ned i 1844 ble ikke asylvesenet borte. I Kristiania var det ved selskapets nedleggelse fem asyler i drift, men i løpet av de kommende årene ble det opprettet syv nye asyl. Det siste barneasyl som ble opprettet i Kristiania var Hammersborg asyl i 1886.¹³⁸

En filantropisk trend

Det filantropiske samfunnet på 1840-tallet opplevde ikke en holdningsendring vekk fra det sosialhumanitære. På den andre siden var det ikke uvanlig for slike filantropiske foreninger å oppleve en kort levetid. Det at Asylselskapet ble lagt ned etter få år og på flere måter videreført som Foreningen for redningsanstalten paa Grønland, var ikke et unikt tilfelle. Flere av de foreninger Birch opprettet gjennomgikk et lignende mønster. Et eksempel på dette er Centralforeningen til Afhjælpelse af offentlig Elendighed som ble opprettet i 1845. Med flere filialer rundt om i landet hadde foreningen det store målet å skulle ta seg av all offentlig nød. Foreningen arbeidet for å få alle arbeidsløse ut i arbeid og gi løslatte straffanger opplæring og arbeidsmuligheter. Også denne foreningen opplevde store økonomiske problemer og ble nedlagt etter få år. Mange av ideene ble da videreført i *Foreningen til forsorg og beskyttelse for de fra Kristiania Strafarbeidsanstalter løsladte Forbrydere*.¹³⁹ Det kan virke som at dette var et mønster hos de filantropiske foreningene, og det peker mer mot økonomiske problemer enn holdningsendringer. Det kan også virke som en trend at selskapenes stiftere hadde store ambisjoner og muligens påtok seg et for stort ansvar ved foreningenes opprettelse. Dette kan i tilfelle forklare de kortlevde foreningene og de økonomiske problemene de ble stående ovenfor.

<http://byselskabet.no/historikk.html> [Lesedato: 30.05.2013]

¹³⁸ Aukrust 1990: 281

¹³⁹ Jæger 1932: 115

De forskjellige filantropiske foreningene Birch tok initiativ til å starte opp ligner en del på hverandre i struktur og utforming. Sosialhjelp til de fattige i samfunnet var et fellestrekk som gikk igjen i de forskjellige foreningene. I 1850 hadde Foreningen for Redningsanstalten paa Grønland 200 medlemmer, og *Den Theologiske Forening* var aktivt med i driften.¹⁴⁰ Den Theologiske Forening var enda en av foreningene Birch var medlem i. Denne ble opprettet 24. oktober 1838 og var en studentforening ved Universitetet i Kristiania. Foreningen eksisterer fortsatt i dag ved Det Teologiske Fakultet ved Universitetet i Oslo. I foreningens første fase var fokuset rettet mot sosialt arbeid og kulturelle, sosiale og religiøse spørsmål. Dette kommer til uttrykk gjennom dens deltagelse rundt redningsanstalten på Grønland. Den Theologiske Forening endret etter hvert fokus til å hovedsakelig innbefatte teologien, men opprettholdt sine sosiale tiltak. Nå er hovedoppmerksomheten rettet mot studentene.

Det var en tendens til holdningsendring innad i Asylselskapet, men dette var ikke tilstrekkelig utbredt til å legge grunnlaget for selskapets nedleggelse. Gjennom artiklene i *Asyl- og Skole-Tidende* får vi et inntrykk at selskapet gradvis rettet interessen mot de nye redningsanstaltene og etterhvert også mer mot skolevesenet. Dette tolker jeg som et tillegg til det fokuset selskapet viste for asylvesenet. Om økonomien hadde tillatt det er det tvilsomt at selskapet hadde lagt ned sin drift etter så få år. Aukrust hevder også at de økonomiske problemene selskapet møtte var hovedårsaken til nedleggelsen.¹⁴¹

Birchs innflytelse

Som tidligere nevnt kan det nære forholdet mellom Asylselskapet og institusjonene på Grønland til en viss grad knyttes til Birch. Han satt, som vi vet, i styret til både Grønland Asyl og Skole og *Redningsanstalten paa Grønland*, i tillegg var han medlem av og svært engasjert i Asylselskapet. Selv om han ikke satt i styret i Asylselskapet så var han i høyeste grad involvert i dets utvikling. Hans forhold til både asylet og redningsanstalten på Grønland var sannsynligvis med på å påvirke asylselskapets drift, og til slutt nedleggelse. Grønland 28 ble fremhevet som et mønsterasyl helt fra starten av, og det er ikke usannsynlig at Birch var med på å påvirke dette. Det at selskapet i 1844 knyttet seg økonomisk til både asylet og redningsanstalten på Grønland kan bygge opp under denne teorien. Utfallet av denne økonomiske endringen var en nær kontakt mellom Asylselskapet og anstaltene på Grønland,

¹⁴⁰ Aukrust 1990: 288

¹⁴¹ Aukrust 1990: 287

og det er ikke utenkelig at asyllets dårlige økonomi påvirket Asylselskapet.

Samme året som Asylselskapet ble nedlagt gikk Grønland Asyl og Skole gjennom en økonomisk krise. De klarte ikke å dekke sine utestående utgifter og det hele endte med at styret ble skiftet ut og vekselskolen ble lagt ned. Vi kan bare anta at dette var svært dramatisk for Birch ettersom han hadde bidratt i en slik utstrekning for å oppnå et mønsterasyl. Det kan på mange måter sees på som et tilbakeslag for hele asylvesenet. Ved at nettopp dette asylet som hadde vært gjenstand for stor oppmerksomhet i *Asyl- og Skole-Tidende* opplevde en slik økonomisk nedgang, kan ha virket svært demotiverende for selve asylsaken.

Asylselskapets økonomiske nedgang kan ha vært årsaken til endringen i selskapets formål. Det er trolig at selskapet de første årene ga sitt overskudd til asylsaken. Som formålet tilsa skulle selskapet hjelpe til der hjelpen behøvdes. Om selskapet opplevde en økonomisk nedgang kan resultatet ha blitt å gi overskuddet som økonomisk støtte til Grønland 28 da dette var et satsningsområde. Om det var et lite overskudd kan det ha vært mer hensiktsmessig å gi det samlet til en institusjon i stedet for å spre det tynt utover flere. Et annet scenario er at asylselskapets økonomiske problemer var resultatet av denne formålsendringen. Grønland 28 hadde helt fra sin opprettelse hatt en vanskelig økonomisk situasjon. Dette kom også frem i asylselskapets oppstart da det som nevnt ble vurdert å gi overskuddet direkte til dette asylet. I 1844 opplevde Grønland 28 en økonomisk krise, og dette kan ha vært bakgrunnen for asylselskapets ønske om å gi sitt overskudd til nettopp dette asylet. Asylselskapet kan ha opplevd den økonomiske situasjonen til Grønland 28 som så prekær at det å endre sitt opprinnelige formål om å hjelpe alle asyl til å kun hjelpe dette, var nødvendig. Det at Grønland 28 også skulle være et mønsterasyl kan ha virket inn på beslutningen om en slik kriseløsning. Om dette var bakgrunnen for selskapets holdningsendring kan det også ha lagt grunnlaget for asylselskapets egen økonomiske nedgang. Det er i tilfelle sannsynlig at selskapet kan ha mistet deler av sin oppslutning i resten av landet ved å knytte seg økonomisk opp mot Grønland 28.

Det at Birch satt som en del av styret i Grønland 28 har trolig vært med på å påvirke asylselskapets beslutninger. Birch var dyktig til å be om hjelp og å samle inn penger. Samtidig er det tydelig at han var mindre flink til å disponere de økonomiske midlene. Ved

flere anledninger har vi sett at han tok mindre kloke økonomiske avgjørelser. Ettersom Birch hadde stor innflytelse innen asylvesenet kan hans økonomiske problemer i Grønland 28 hatt en negativ virkning på andre foreninger. Det at han tydelig hadde et brennende engasjement for sine filantropiske prosjekter førte til at han fikk ting til å skje. Samtidig kan hans noe ustrukturerte personlighet vært årsaken til flere foreningers korte virketid.

Eva Balke trakk disse slutningene og mente at «Det er kanskje ikke en tilfeldighet at asyl og skoletidende opphører å komme ut på denne tiden»¹⁴² Med dette trekker hun klare linjer mellom tilbakegangen til Grønland Asyl og Skole og nedleggelsen av Asylselskapet. Det er trolig at Asylselskapet valgte å gi sitt overskudd til Grønland 28 på bakgrunn av asyllets stadig dårligere økonomi og statusen det hadde som mønsterasyl. Det er også trolig at Birch hadde stor innflytelse på asylselskapets styre. Samtidig er ikke dette de eneste grunnene til selskapets nedleggelse. Det kommer klart frem av notisene i *Asyl- og Skole-Tidende* at selskapet slet økonomisk. Dårlig økonomi var gjennomgående for hele asylvesenet på 1840-tallet, og Asylselskapet led under dette.

Arven etter *Det Norske Asylselskab*

Ideen om et samlet asylvesen ble med utgangen av 1844 forkastet. I 1867 ble den allikevel hentet tilbake, men da i en ny form. Det ble opprettet en asylkomité som bestod av en representant fra hvert asyl som sammen med magistraten skulle sette opp felles retningslinjer for asylene. Det som startet som private sosiale tiltak ble med dette et «kommunalt ansvar med støtteforeninger i umiddelbar nærhet»¹⁴³. Asylenes økonomi ble etterhvert hovedsakelig dekket av bykassen. En mer stabil økonomi bidro også til å gi asylene en større plass i samfunnsstrukturen. Asylselskapets opprinnelige ønske om et landsdekkende asylvesen ble ikke nådd, men asylvesenet ble en stabil innretning, støttet av både kommunen og kirken.

Foreningen for Redningsanstalten paa Grønland bidro til det videre arbeidet med redningsanstalten, og i 1845 ble den skilt ut fra Grønland 28. De nye lokalene ble gitt i gave til redningsanstalten av grossererens Tofte, noe som gav grunn til navneendringen til *Toftes Gave*. Toftes Gave var i drift frem til 1947, men flyttet i 1858 ut av Kristiania til Ullensaker, og i 1876 til gården Sund på Helgøya. Toftes Gave ble fra 1896 drevet som et skolehjem i

¹⁴² Balke 1987: 39

¹⁴³ Aukrust 1990: 291

statlig regi frem til nedleggelsen.

Som nevnt i innledningen blir redningsanstalten fra Grønland 28 omtalt som det første «spesialpedagogiske tiltak i Norge for barn og ungdom på skråplanet.»¹⁴⁴ Selv om Asylselskapet fikk en kortvarig virketid levde selskapets mål om å fremme asylsaken og barneredningen videre. Tiltakene som ble opprettet innen barneredningen på 1840-tallet var med på å legge grunnlaget for det barnevernet og barnehagevirksomheten vi har i dag.

¹⁴⁴ Aslaksby 1986: 84

8. Konklusjon

Asylselskapet (Det Norske Asylselskab) ble opprettet i 1841 og hadde sammenheng med barneasylenes fremspring på slutten av 1830-tallet. Asylselskapet ble opprettet i den første av tre faser med foreningsvekst i Norge. 1840-tallet går under det Jens Arup Seip omtalte som Embetsmannstaten. Dette var en beskrivelse av det politiske styret i landet som hovedsakelig bestod av en utdannet elite med prester, jurister og offiserer. Embetsstanden utgjorde sammen med rike kjøpmenn, velstående finansfolk og jordeiere det øverste sjiktet i det norske samfunnet. I den første fasen av foreningsveksten var det hovedsakelig medlemmer fra disse samfunnsgruppene som tok initiativet til å starte opp foreninger og selskaper. Mange av de nye foreningene var filantropiske, og hadde som formål å hjelpe de fattige og de som falt utenfor de allerede etablerte systemene. Det å redusere fattigutgiftene og bevare ro og orden i byene var en sentral målsetting.¹⁴⁵ Det var ønskelig å unngå en for brå omveltning av den etablerte sosiale orden, samtidig som de ønsket å forandre bybildet. Barneasylene ble etablert både for å hjelpe mødrene i de fattigste familiene ut i jobb, og for å sikre barna et trygt sted å være på dagtid og mulighetene til skolegang. Samtidig var det å forhindre utbredelsen av tyveri og ugagn i byene også en viktig motivasjon for de nye institusjonenes opprettelse.

Foreningsveksten i Norge på 1840-tallet sprang ut av assosiasjonsånden. Det var den første av tre faser med foreningsvekst, og var hovedsakelig preget av misjonsforeninger og filantropiske tiltak. Det særegne for denne fasen var embetsstandens deltagelse i opprettelsen av foreninger og selskap. Asylselskapet var et godt eksempel på dette med seks initiativtakere fra embetsstanden, der i blant generalkrigskommissær Birch. Karakteristisk for denne fasen var hyppigheten i stifting av foreninger. Mellom 1838 og 1850 ble det stiftet hele 84 foreninger bare i Kristiania, og 40 av disse ble nedlagt i løpet av denne samme perioden. Asylselskapet var en tidstypisk forening i sin utforming, men også med sitt formål. Barneredning ble en viktig del av de filantropiske foreningene. Gatebarnproblematikken var

¹⁴⁵ Thuen, Harald 1998, *Toftes gave 1841-1849: Fra redningsanstalt til skolehjem*, i Høgskolen i Lillehammer Særtrykk. bd 33. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer, s 56.

spesielt et by-fenomen, og ble betraktet som et økende sosialproblem. Opprettelsen av barneasylene var et forsøk på å stagnere denne utviklingen. De filantropiske foreningene ble et bindeledd mellom den private og offentlige sfære.

Med tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* ønsket selskapet å spre asylsaken og virke samlende på landets asyl. Barneasylene var daginstitusjoner som kunne minne om dagens barnehager. De var hovedsakelig til for de fattige barna i byene, men hadde en dobbel funksjon. Ved å tilby barna et oppholdssted på dagtid, skapte det større muligheter for mødrene til å ta seg arbeid utenfor hjemmet. Barna ble passet på og mødrene kunne jobbe. Det var ikke uvanlig at de fattigste familiene var avhengig av to inntekter. Uten barneasyl kunne resultatet være at barna da var alene. «Gatebarn» ble ansett som både vanlig og plagsomt i byene. Tiggings og stjeling var ofte en følge av dette. Dette beskriver et svært vanlig samfunnsproblem på 1800-tallet, som dannet bakkeppet for asylenes fremvekst.

Barneasyl var ikke noe særnorskt fenomen og kom til landet som en del av en filantropisk bølge fra Europa. De første barneasylene hadde sitt opphav i England, og kom til Norge via Tyskland og Danmark. I Norge ble ideen om barneasylene fremmet av fremstående embetsmenn som rådmann Saxild og generalkrigskommissær Birch. Asylene ble en del av tidens mange filantropiske prosjekter, og var et bindeledd mellom den private sosiale sfære og den offentlige. Selv om det var privatpersoner som tok initiativet til å fremme asylsaken, var det de allerede etablerte foreningene som De Nødlidendes Venner i Trondheim og Selskapet for Christiania Byes Vel som opprettet de første asylene. Samtidig var det enkeltpersoner, filantropene i samfunnet, som måtte drifte institusjonene, og de var i hovedsak avhengig av private midler.

Opprettelse

Asylvesenet utviklet seg fort i Norge, og Asylselskapet ble til som et resultat av denne veksten. Birch hadde vært engasjert i asylsaken siden det første asylet ble opprettet i Trondheim, og han satt også som bestyrer for asylvirksomheten i Grønland 28. Det var han som sammen med fem andre ønsket å opprette Asylselskapet. Selskapet hadde som mål å samle asylvesenet under en felles paraplyorganisasjon, for å bedre kommunikasjonen asylene i mellom og fremme asylsaken. Kommunikasjon på tvers av landet foregikk hovedsakelig per

post, og med asylers spredt fra Kristiania til Bergen og Kristiansand til Tromsø, ble asylene lett isolerte.

Det at et selskap skulle være landsdekkende, var en ny tendens i Norge, men innen asylvesenet i utlandet var dette organisert med gode resultater. I England ble det etterhvert dannet en stor organisasjon med filialer og egne skoler som utdannet lærere til asylene. Dette skjedde ikke i Norge. Da Asylselskapet ble opprettet, var det svært få landsdekkende selskaper i Norge. Filantropisk arbeid var i hovedsak organisert lokalt. Det eksisterte en utbredt overlapping rundt de forskjellige foreningene, men det var liten grad av noen strukturert felles organisering. Et unntak var misjonsforeningene som organiserte seg gjennom Det Norske Misjonsselskab.

Foreningstrukturen med landsomfattende organisasjoner utviklet seg i løpet av århundret, men først ved overgangen til 1900-tallet kan det sies å ha blitt en trend. Det Norske Røde Kors er et annet eksempel på et av de tidligste vellykkede forsøkene på å opprette et landsdekkende selskap. Selv om Det Norske Røde Kors lyktes i å bli et landsdekkende selskap, møtte det flere av de samme utfordringene som Asylselskapet stod ovenfor. Det å verve medlemmer på landsbasis og skape en tilhørighet til en felles målsetting og hovedstyret var en stor utfordring for begge selskapene. Det Norske Røde Kors opplevde strukturelle samarbeidsproblemer med filialen i Bergen. Lignende strukturelle etableringsproblemer stod også Asylselskapet ovenfor. En stor forskjell mellom de to foreningene var at Det Norske Røde Kors hadde en internasjonal forening i ryggen da det ble opprettet i 1863. I tillegg til at Asylselskapet ikke hadde et slikt støtteapparat, gikk utviklingen av selskapet også i et mye raskere tempo. Det Norske Røde Kors brukte flere tiår på å utvikle seg, og det var først ved omstruktureringene i 1915 at selskapet ble landsdekkende. Asylselskapet hadde store ambisjoner om saker som skulle gjennomføres allerede ved oppstart. Enten de filantropiske foreningene var lokalt basert eller landsforeninger var den største utfordringen allikevel av økonomisk karakter.

Asylselskapet presterte å verve medlemmer fra store deler av landet. Både fra nord til sør og vest til øst. Allikevel var det en overveldende hovedvekt av medlemmer på Østlandet, hovedsakelig konsentrert rundt Kristiania. Det at selskapet opprettet tidsskriftet *Asyl- og*

Skole-Tidende var den avgjørende handlingen i forsøket på å bli et landsdekkende selskap. Ved å bruke tidsskriftet som selskapets talerør la de forholdene til rette for å samle de forskjellige asylene rundt om i landet. Ved at alle asylene hadde mulighet til, og ble oppfordret til å sende inn årsavhandlinger og artikler, åpnet selskapet opp for en gjensidig kommunikasjon mellom asylene og medlemmene. Det at selskapet klarte å oppnå portofrihet, var avgjørende for den geografiske utstrekningen selskapet oppnådde. Likevel kommer det tydelig frem i tidsskriftets mange oppfordringer at oppslutningen om tidsskriftet ikke var så stor som ønskelig.

Selskapet arbeidet for et samlet asylvesen, men fremhevet Grønland 28 som et «filantropisk og pedagogisk kraftsentrum.»¹⁴⁶ Med barneasyl, håndgjerningsskole, vekselskole, allmueskole og redningsanstalt huset denne innretningen på det meste 800 barn, og var velkjent innen asylvesenet. Asylselskapet kan på denne måten ha bidratt til å samle asylvesenet ved bruke Grønland 28 som et symbol på barneredningens fremgang. På lik linje prøvde Asylselskapet å bli et nasjonalt selskap ved å knytte seg til kongefamilien. Gjennom å bruke kongehuset og embetsstanden satte selskapet seg i en posisjon som en offentlig virksomhet. Dette bidro til den nasjonale vinklingen det ønsket å oppnå. Selskapet la et grunnlag for et samlet asylvesen, og de ga alle som ønsket et slikt selskap en mulighet til å bli medlem. På tross av dette klarte ikke selskapet å verve tilstrekkelig med medlemmer ellers i landet. Med hovedvekten av medlemmene sentrert rundt Kristiania ble Asylselskapet heller en regional forening enn det nasjonale selskapet grunnleggerne hadde forestilt seg. Dette var en viktig faktor for selskapets nedleggelse, ettersom selskapets økonomi var uløselig knyttet til dets evne til å skaffe nye medlemmer.

Med bakgrunn i den skjeve medlemsfordelingen var det vanskelig for Asylselskapet å bli et nasjonalt samlende selskap. Innholdet i tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidene* gjenspeilet medlemmenes geografiske sentrering med hovedvekt på Østlandet. Dette ble særlig tydelig da selskapet i 1844 knyttet seg økonomisk til Grønland 28. Med denne endringen gikk Asylselskapet bort fra et av sine grunnleggende målsettinger om å være et landsdekkende asylselskap

der vil virke for alt, hvad der vedkommer Asyl og deres Forbindelse med Skole og Opdragelsesvæsen, og ikke særligen interessere seg sig for nogen enkelt

¹⁴⁶ Aukrust 1990: 286

Anstalt, men virke, hvor Hjælpen behøves, og hvor virkes kan.¹⁴⁷

Denne vesentlige endringen i selskapets målsetning førte til at selskapet fikk en mindre nasjonal fremtoning. Trolig var det mindre interessant for medlemmene i andre deler av landet å engasjere seg økonomisk for et asyl i Kristiania. De filantropiske foreningene var i hovedsak regionale og de forskjellige asylene hadde egne støtteforeninger knyttet til seg. Det kan virke som at Asylselskapet startet opp med intensjonen om å favne bredt blant landets filantroper, men at selskapet gradvis fikk en større regional tilknytning.

Grunnleggerne av Asylselskapet så på opprettelsen av et landsdekkende asylselskap som en naturlig forlengelse av det raskt utviklede asylvesenet. Det at selve opprettelsen av selskapet tok lenger tid enn initiativtagerne antagelig hadde beregnet, samsvarer ikke med grunnleggernes forventninger. Dette tyder på at et landsdekkende asylselskap kanskje ikke var så ettertraktet som Birch og de andre hadde forventet. Tidsskriftets første nummer kom ut i januar 1841, og først i oktober ble selskapet formelt stiftet på den første generalforsamlingen. Denne forsinkelsen skyldtes antagelig økonomiske problemer og for liten oppslutning blant befolkningen. Selskapets styre hadde i det første nummeret forklart at selskapet skulle bli opprettet når det rundet 500 medlemmer. I oktober var dette tallet enda ikke offisielt nådd, men ved utgangen av året hadde selskapet passert dette. Disse økonomiske utfordringene kom til å forfølge selskapets drift og var til slutt hovedgrunnen til nedleggelsen. Oppslutningen og interessen for et landsdekkende asylselskap var antagelig svakere enn det som skulle til for å være bærekraftig.

Drift

Asylselskapet ble hovedsakelig en opplysende organisasjon. Gjennom tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende* publiserte selskapet artikler som både omhandlet asylsaken i Norge og i utlandet. Det innholdsmessige fokuset var hovedsakelig rettet mot datidens pedagogiske institusjoner for barn. Som nevnt var selskapets formål i utgangspunktet å fremme asylsaken og hjelpe til der hjelpen behøvdes. Dette skulle gjelde både i form av økonomisk hjelp, rådgivning og felles samarbeid. Min oppfatning er at denne hjelpen hovedsakelig ble av rådgivende og opplysende art. Den økonomiske hjelpen ble i løpet av årene mer rettet mot Grønland 28.

¹⁴⁷ *AST* 1841: 26

Asylselskapet ble hovedsakelig utgiveren av tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende*. Det var gjennom dette tidsskriftet at selskapet hadde muligheten til å nå sine medlemmer og binde asylvesenet sammen. Uten dette tidsskriftet er det sannsynlig at forsøket deres ville vært mislykket fra starten av. Med *Asyl- og Skole-Tidende* skapte de sannsynligvis et forum som åpnet for kommunikasjon mellom asylene. Det ga også en mulighet for selskapet til å hjelpe enkelte asylere med veiledning og økonomisk støtte. Tidsskriftet skulle i utgangspunktet være et medlemsblad og et supplement til driften av selskapet. Resultatet ble et annet da tidsskriftet trolig ble asylselskapets hovedprodukt. I stedet for å være en direkte støtteforening for asylvesenet, ble selskapet mer en informasjonskanal. Asylselskapet utviklet seg i hovedsak til å bli en redaksjon og utgiver av tidsskriftet *Asyl- og Skole-Tidende*. Frem til 1844 ble det ikke publisert hva selskapets overskudd konkret bidro til av hjelp til asylvesenet. Fra 1844 gikk som nevnt overskuddet direkte til Grønland 28.

Som redaksjon og opplysningsorgan bidro Asylselskapet til å spre kunnskap om asylvesenet. Et av selskapets mål var å etablere en tettere kommunikasjon mellom asylene og få disse til å etablere en felles plattform i forhold til drift og utforming. Asylene ble allikevel aldri samlet under en mal, og de fikk ulike fremtoninger. Asylselskapet bidro gjennom tidsskriftet til å fremme Grønland 28 som et mønsterasyl. Tidsskriftet publiserte også artikler om redningsanstalter og asylere både i utlandet og i Norge. Trolig hentet flere av landets asyl inspirasjon fra Grønland 28 og *Asyl- og Skole-Tidende* til bruk i sin undervisning og drift.

Nedleggelse

Det at Asylselskapet ikke klarte å opprettholde sitt mål med å være et landsdekkende asylselskap, var trolig en viktig årsak til selskapets korte levetid. Med en for sterk konsentrasjon av medlemmer på Østlandet og etterhvert en sterk økonomisk tilknytning til Grønland 28, mistet selskapet sitt nasjonale fotfeste. Dette var trolig med på å hindre tilslaget av nye medlemmer og førte selskapet inn i en nedgangsperiode som til slutt endte med nedleggelse. At selskapet ble lagt ned etter bare fire år var allikevel ikke uvanlig for slike filantropiske foreninger på denne tiden. Dårlig økonomi var i stor grad med på å påvirke selskapenes levetid.

Det at slike filantropiske foreninger hovedsakelig baserte sin inntekt på gaver gjorde økonomien særdeles ustabil. Gjennom abonnement på *Asyl- og Skole-Tidende* hadde Asylselskapet likevel skaffet seg en relativt forutsigbar inntektskilde. Ved å gi ut et tidsskrift hadde selskapet noe fysisk å tilby sine medlemmer, og det ga alle medlemmene en mulighet til å bli hørt. Med tidsskriftet nådde selskapet ut til alle sine medlemmer regelmessig, noe som kan ha virket positivt inn på å opprettholde medlemstallet.

Utenom medlemsinntektene var selskapet avhengig av økonomiske gaver og selskapets gode rykte. Her var enkeltpersoners evner til å samle inn penger og opprettholde personlige forhold særdeles viktig. Generalkrigskommissær Birch var et godt eksempel på dette. Hans engasjement i de filantropiske foreningene i Kristiania var stort, og han var flink til å drive innsamlingsaksjoner på vegne av sine prosjekter. Birch var god til å samle inn penger og organisere akutt finansiering, men det kan virke som at han var mindre dyktig på langsiktige økonomiske strategier. Dette kan på sikt ha virket negativt inn på de selskapene han administrerte. På tross av dette var Birchs sentrale posisjon i samfunnet trolig med på å legitimere prosjektene. Birch var pådriver og medlem av flere foreninger, noe som var positivt innen relasjonsbygging. På denne måten fikk Birch formidlet selskapenes budskap til et større publikum.

Birch var på ingen måte alene i sin kamp for et samlet asylselskap, men han var en viktig aktør innen asylvesenet. Sammen med Christian Nicolai Keyser, Anton Wilhelm Fangen, Henry Fearnley, Anton Schjøth og Bastian Svendsen grunnla han Asylselskapet i 1841. Disse seks var alle filantroper og embetsmenn med stor innflytelse i samfunnet.

Generalkrigskommissær Birch var allikevel i en særklasse. Med sin iver for filantropien og barneredning satte Birch i gang flere prosjekter og institusjoner. Han var en av de største pådriverne for både asylsaken og Asylselskapet. Det at Birch ved mange anledninger startet opp nye prosjekter, kan både ha hatt en positiv og negativ innvirkning på de enkelte foreningene. Det at han startet opp så mange foreninger tyder på et brennende engasjement. Som nevnt kan dette ha bidratt til en positiv relasjonsbygging og på den måten ført til en større økonomisk gevinst for selskapet. Samtidig ble flere av hans prosjekter kortlevde og det kan virke som han hadde problemer med å skape stabile strukturer rundt foreningene. Et

selskaps økonomiske problemer kan ha påvirket andre foreningers økonomi.

Det at Grønland Asyl og Skole erfarte store økonomiske problemer som kulminerte i 1844, kan ha hatt en direkte påvirkning på Asylselskapets økonomiske situasjon. Trolig var dette også grunnen til at Asylselskapet endret sin økonomiske målsetting. Dette kan videre ha resultert i lavere oppslutting om selskapet. Selv om Birch ikke var en del av styret i Asylselskapet er det sannsynlig at han hadde stor innflytelse. Trolig er det en sterk sammenheng mellom tilbakegangen av Grønland 28 og Asylselskapets nedleggelse.

Asyl- og Skole-Tidende hadde i løpet av årgangene et økende fokus på redningsanstalter og skolevesenet, men dette var hovedsakelig et forsøk på å få flere medlemmer. Dette kan tolkes som et utslag av de økonomiske problemene selskapet stod ovenfor. Det var en tendens til holdningsendring i Asylselskapet, men dette var i retning av å inkludere flere fraksjoner av barneredningen, ikke å ekskludere asylsaken. Hvorvidt det var en holdningsendring i samfunnet bort fra filantropien, er mindre trolig.

Det Norske Asylselskab hadde sitt utspring i filantropien. Med sine fire år i drift ble Asylselskapet en av mange kortlevde foreninger på 1840-tallet. Selskapet nådde sitt mål om å være et landsdekkende asylselskap, men på sikt bød det på større utfordringer enn selskapet kunne takle. Opprettelsen av Asylselskapet var likevel ikke forgjeves. I løpet av de fire årene selskapet var i drift bidro det til informasjonsspredning både om asylvesenet og barneredningen. Det selskapet fikk av økonomisk overskudd ble investert tilbake i asylvesenet og de enkelte asylene. Særlig Grønland 28 fikk stor støtte fra Asylselskapet. Etter selskapets nedleggelse valgte mange av medlemmene å videreføre sine filantropiske ideer i Foreningen for redningsanstalten paa Grønland. Dette kan tolkes som en bekreftelse på samfunnets ønske om sosiale hjelpetiltak, ikke en holdningsendring bort fra asylvesenet.

Litteratur og trykte kilder

Amundsen, Leiv 1974. *Henrik Wergeland Brevene til Amalie*, Oslo: Cappelen forlag

Arntzen, Jon Gunnar (Red) 2002. *Norsk Biografisk Leksikon*. bd. 5. 2. utg. Oslo:
Kunnskapsforlaget

Aslaksby, Truls 1986. *Grønland og Nedre Tøyens bebyggelsehistorie*. Oslo:
Universitetsforlaget.

Asyl- og Skole-Tidende 1841-1844. Årgang 1-4 Christiania: Det Norske Asylselskab.

Aukrust, Knut 1990. *Prest, prost, enkemann, fattigmann... : en studie i kirkelig sosialt arbeid i Norge fram mot 1914*. Oslo: Universitetet i Oslo.

Balke, Eva 1987. «Barnehagene 1938-1988: Byens barneasyl blir til». *St. Halvard* 65 (4)

Beretning om Kristiania kommune 1887-1911, 1914. Kristiania

Berg, Arno 1954. «Erik Nicolai Saxild». *St. Hallvard* 32 (2)

Bergkvist, Johanne 2008. *En Haard og Dyr Tid, Fattigdom, tigging og løsgjengeri i Christiania 1790-1802*. Hovedfagsoppgave i historie Universitetet i Oslo

Christiania intelligentssedler 1837 no. 222

Christiania Magistrat 1892. *Femtiaars-Beretning om Christiania kommune for Aarene 1837-1886* Christiania: Christiania Magistrat

- Flood, Grethe 1997. «Barneasyllene: Dager med lek og passende beskjæftelse». Tobias 6 (4)
- Henriksen, Petter (red) 2006. *Store Norske Leksikon*, bd. 13. 4. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget
- Engebrigtsen, Ada 2012. *Tiggerbander og kriminelle bakmenn eller fattige EU-borgere?*
Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Johannessen, Finn Erhard 1997. *Alltid underveis, postvesenets historie gjennom 350 år.*
Bd 1. Oslo: Erlanders forlag
- Jæger, Sophie 1932. «General Birch». *St. Hallvard* 10
- Morgenbladet* 24.01.1842 No. 24
- Myhre, Jan Eivind 2012. *Norsk historie 1814-1905: å bygge ein stat og skape ein nasjon..* i
Ståle Dyrvik [et al.], *Norsk historie fra vikingtid til vår tid*, bd. 3. Oslo: Samlaget
- Seip, Anne-Lise 1994. *Sosialhjelpstaten blir til Norsk sosialpolitikk 1740-1920*, 2.utg. Oslo:
Gyldendal Norsk Forlag
- Sletvold, Sverre 1977. *Trondhjems Asylselskap, De Nødlidendes Venner 1827-1977*,
Trondheim: Asylselskapet
- Storjord, Marianne 2008. *Barnehagbarns liv i en samisk kontekst En arena for kulturell
meningsskaping*. Doktorgradsoppgave i samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Sæter, Martin 1965. *Over alle grenser. Norges Røde Kors 100 år* Oslo: Aschehoug
- Thuen, Harald 1998. *Toftes gave 1841-1849: Fra redningsanstalt til skolehjem*, i Høgskolen i
Lillehammer *Særtrykk*. bd 33. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer

- Thuen, Harald 2002. *I foreldrenes sted Barneredningens oppdragelsesdiskurs 1820-1900 Eksempelet Toftes Gave*. Oslo: Pax Forlag
- Try, Hans 1985. *Assosiasjonsånd og foreningsvekst i Norge*. Øvre Ervik: Alvheim og Eide Akademisk Forlag
- Tømmerbakke, Elisabeth Ruge og Miljeteig-Olssen, Per (red.) 1987. *Fra asyl til barnehage Barnehager i Norge i 150 år*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ulstein, Kristen 1998. *Organisasjon og ledelse i frivillig arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget
- Wergeland, Henrik i Sonja Hagemann 1976. *Vinterblommer i Barnekammeret» Henrik Wergelands samlede barnediktning utvalgt og kommentert av Sonja Hagemann*. Oslo: Aschehough
- Zahl, Mari Janne Solbø 2005. «Her har vi bygget Smaabørn et Hjem» i *Bergensposten* 8 (2)
- Øverland, Per 2010. *For barn i Trondheim Tronhjems Asylselskap fra 1827 til 2007, Trondheim: Lademoen menighetsråd*
- Øverland, Per 2012. *Asylselskapet gjennom de siste tretti år 1977-2007*, i Sverre Sletvold og Per Øverland *For barn i Trondheim Tronhjems Asylselskap fra 1827 til 2007*, Lademoen menighetsråd 2010

Nettressurser

«...at virke til Christiansands bys og omegns vel» Kristiansand: Christiansands byselskab - <http://byselskabet.no/historikk.html> [lesedato: 30.05.2013]

Statsarkivet i Trondheim, Selskabet De Nødlidendes Venner – SAT/PA-0101 - <http://www.arkivportalen.no/arkivportalen-web/side/arkiv/detaljer?arkivId=no-a1450-08000000022584&aktivArkivFane=detaljer> [Lesedato: 27.09.2012]

Statistisk sentralbyrå, *Verdige og uverdige: Fattigstatistikk mellom økonomi og moral* - <http://www.ssb.no/ssp/utg/200202/01/> [Lesedato: 22.10.2012]

Vedlegg

Vedlegg 1

Dagsordenen i Asylet

Kl. 6-8 Morgen om Sommeren og 9 om Vinteren modtages Børnene og noteres ved deres No. i Dagjournalen, og derefter Bøn, efterat Paaklædningen og Renlighed er undersøgt.

1ste time. Sangøvelse paa Skraaplanane eller Forhøiningen efter Violin eller Psalmodicon, herefter Friquarter paa Tumblepladsen og Frokost, ved Uddeling af det medbragte Brød.

2den Do. Læseøvelse paa Tabeller og i Bog for de ældre, og Plutning i Legeværelset for de yngre Børn af begge Kjøen.

3die Do. Skrivning paa Tavle og i Sandbænken, samt haandarbeide, for de ældre under en særskilt Lærerinde.

Kl. 12 Middagsmad og derefter Lege paa Pladsen til Kl. 2

4de Time som ovenanførte 2den Do. Eller andre Beskjæftigelser for Børn, t. Ex ælling og Regning i hovedet m. b.

5te Do. Som 3die og fra Kl. 4-5 Eftermiddagsmad og Leg.

6te Do. Forstandsøvelser, Bibelshistorie og Fortællinger.

Kl. 6 Aftenbøn og Udleveringen af Madgemmerne ved Afhenting, der skeer efter Forældrenes beqvemmelighed.

Efter ethvert Maaltid luftes stedse alle Asylets Værelser.¹⁴⁸

¹⁴⁸ *Asyl- og Skole-Tidende* 1843, Årgang 3 Christiania: Det Norske Asylselskab, s 48.

Vedlegg 2

Brevveksling mellom P.H. Birch og A.B. Stabell

Brev fra general Birch som formann for asyl- og skoleinnretningen på Grønland til ordføreren i Akers sogns ordinære formannskap Adolph B. Stabell:

Da Hs: Exc: Statholderen ikke alene har tegnet seg for og allerede ydet en betydeligt Bidrag af 50 Spd. Til Asyl- og Skoleindretningen paa Grønland, men tillige ladet Directionen underrette om, at han, paa denne Skoles Stiftelsesdag, Tirsdag den 3 Mai Kl. 11 Formiddag vil der gjøre sig bekjendt med hele Indretningen og den samme Gaard værende Redningsanstalt (det første lille Forsøg af den Art i Norge) saa er dennes Bestyrelse i Forbindelse med den nævnte Direktion i et Møde i dag, blevne enige om med denne Indbydelse at give sig den Frihed at anmode Hr. Ordføreren om den Godhed at komme til ovenanførte Tid og Sted, for at høre og see Undervisningen, Haandgjernings-arbeiderne og gymnastik-Øvelserne M. m.-

30 April 1842

Svar fra Adolph B. Stabell:

Ordføreren i Aker Sogns ordinære Formandskab finder ingen Tilbøyelighed til at deeltage i de Anstalter, som Statholderen kan erhverve for 50 Spd., og tiltrænger for Tiden ikke nærmere Underretning om Indretningerne og Underviisningen paa Grønlands Asyl. Det lades derfor behageligst undskyldt at han ikke profiterer af denne velvillige Indbydelse.

Naar Asyl og Skoleindretningen paa Grønland i denne Indbydelse forklarer at have faaet det betydelige Bidrag af 50 Spd. (af en meget formuende Mand med 14 000 Spd. Gage) ere maaske Meningen enten at gjøre mig opmærksom paa Ubetydeligheden af mit ringe Bidrag af 6 Spd. Aarlig, eller paa Overflødigheden deraf. Jeg skal ikke fordybe mig i Undersøkelse deraf, men tillader mig at antage, at mit Bidrag til Asylet fra nu kan ophøre.

Hytta, den 2 Mai 1842

Ærbødigst

Adolph B. Stabell¹⁴⁹

¹⁴⁹ Jæger, S. 1932, «General Birch». *St. Hallvard* 10 s 118.

Vedlegg 3

ASYLBØRNENES SANG

den 1ste Marts 1839,
tilegnet Dameforeninges nærværende og
tilkommende Medlemmer
Mel, Lille Clara bliv ei vred på mig

1. Siig os, Moder! Om det Sandhed er,
at Gud Faers lyse, hvalte Himmel
er et stort Asyl, at der som her
tumler seg en lystig Børnevrimmel.

Siig Os, er det sandt, at Himlens Smaa
kunne flyve rundt paa gylden Vinge,
O, da er det ret at undres paa,
om de ei i dag dig Gaver bringe.

Ak, vi Stakler intet til dig har,
ømme moder i geburtsdagsgave.
Blomster fik Du, om det Sommer var,
men de findes ei i Vinterens Have.

Havde Vinger vi som Himlens Smaa,
vi en Krands af hvide Stjerner plukked.
Sagde vi, det var til Dig, sin blaa
Himmeleng den gode Gud ei lukked.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Wergeland, Henrik i Sonja Hagemann 1976, *Vinterblommer i Barnekammeret» Henrik Wergelands samlede barnediktning utvalgt og kommentert av Sonja Hagemann*. Oslo: Aschehough, s 48.

Vedlegg 4

Henrik Wergeland

ASYLBØRNENES SANG TIL SIN VELGJØRER, GENERALMAJOR BIRCH, PAA SKJÆRSOMMERDAGEN 1841.

(Mel. En Sømand med et modigt Bryst.)

Nu kommen er, paa Guds Befal,
den deilige Skjærsommer.
Da alle Vi nok plukke skal
vor gode gamle General
en Krands af Markens Blommer.

Se, Dage komme, Dage gaae
fra Himlens store Sale.
Først Martses fattige og graa,
Aprilens spraglede derpaa.
De ere Sødskend alle.

Saa kommer Majens Treti-Een.
Da Himlen leer af Glæde.
De pynte sig med Birkens Green,
og Vinterens forglemte Steen
de med Violer klæde.

Saa komme, liig en Dronnings Børn,
Skjøn-Junis glade Dage.
Da snarere end Fjær paa Ørn
groe Roser frem paa haarden Tjørn
og Græs paa Bondens Tage.

Men herligst kommer *Sanktehans*,
den Konge mellem Dage.
Han af sin Krones Rosenkrands
stormodig gi'er en Knop til Mands,
og har dog nok tilbage.

De Dage Solen højest staaer
hans Regimente varer.
Naar Kong Sankthans saa heden gaaer,
en Høstaks Kjæmpehøj han faaer
af muntre Slaatteskarer.

Idag (tre Dage netop før
hans egen Fest skal være)
Sankthans en prægtig Høitid gjør,
saaledes som sig hør og bør,
til "*Generalens*" Ære.

Fra Træet vajer han med Flag,
fra Ageren med Fjære.
Hvor staae dens Ax som Spyd i Slag!
Han mønstrer af sin Hær idag
til "*Generalens*" Ære.

Idag befoel han Hybnen strax
sin første Knop at bære.
Han bød en Flor af alle Slags,
og Agren skjød sit første Ax
til "*Generalens*" Ære.

Og Sankthans selv er pyntet ud
saa prægtig han kan være.
Idag, som paa et himmelskt Bud,
staae alle Markens Blommer Brud
til "*Generalens*" Ære.

Thi ingen Rose er saa blød
som Hjertet hos den Kjære.
Hvor fuldt af Dugg for al vor Nød!
Hvad, om med eet deraf frembrød
en Engels hvide Fjære?

O deilige Vidundersyn!
Det over Os vil svæve
med Rosers Glimt og Liljers Lyn;
men Vi, vi jublede i Sky'n:
"Asylets Engel leve!"¹⁵¹

¹⁵¹Wergeland, Henrik i Sonja Hagemann 1976, *Vinterblommer i Barnekammeret» Henrik Wergelands samlede barnediktning utvalgt og kommentert av Sonja Hagemann*. Oslo: Aschehough, ss 44-45.